

BBF00017

สังฆธรรมปาฐกาสินี

(บาลี-ไทย)

ภาค ๔

SADDHAMMAPPAKĀSINĪ

(PĀLI-THAI)

PART IV

ฉบับปฐมพิมพ์โดยภาคฯ

ปีที่ระลึกถึงโอกาสฉลองครบ ๒๐๐ ปี

แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕

คุณหญิงสิริกิติ์ เปรียญธรรม และคุณ

สิริราชพรรณี สิริราชภานุวงศ์

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณที่ยังมี

จารึกและแปลพระไตรปิฎกทางพระพุทธรูปและปาฐกาสินีภาษาไทย

ISBN 974-8295-33-8

สังฆธรรมปาฐกาสินี

(บาลี-ไทย)

ภาค ๔

SADDHAMMAPPAKĀSINĪ

(PĀLI-THAI)

PART IV

ฉบับปรับปรุงแก้ไขภาค ๔

ปีที่ระลึกถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๐๐ ปี

แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕

คุณหญิงสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และคุณหญิง
สิริวรวงศ์ศิริราชกุล

สภามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

โครงการวิจัยศิลปกรรมศาสตร์และอักษรศาสตร์
ศึกษาศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์

ศึกษาศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์
ศึกษาศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์

พระบรมราชาโฆวาท

“ฉันขอขอโมทนาฯ ขอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย
ฉันสับสนในงานหรืออะไรก็ตาม ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม

การแปลคำบาลีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวัง
ใจของหนังสือ ขอให้ชัดเจนก็ได้เป็นอันขาด เพราะ
ถ้าชัดเจนแล้ว จะทำให้เกิดความเข้าใจยากแก่
นักศึกษาคำต่อไปภายหลังๆ ที่ใครสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจ
ไม่ได้แน่ชัด ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย”

(พระบรมราชาโฆวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ปัจจุบัน พระราชทานแก่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
ญาณโมทยมหาเถระ และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระ-
พุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้าฯ ถวายพระคัมภีร์แปลเป็น
ภาษาไทยฉบับแรก เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๖)

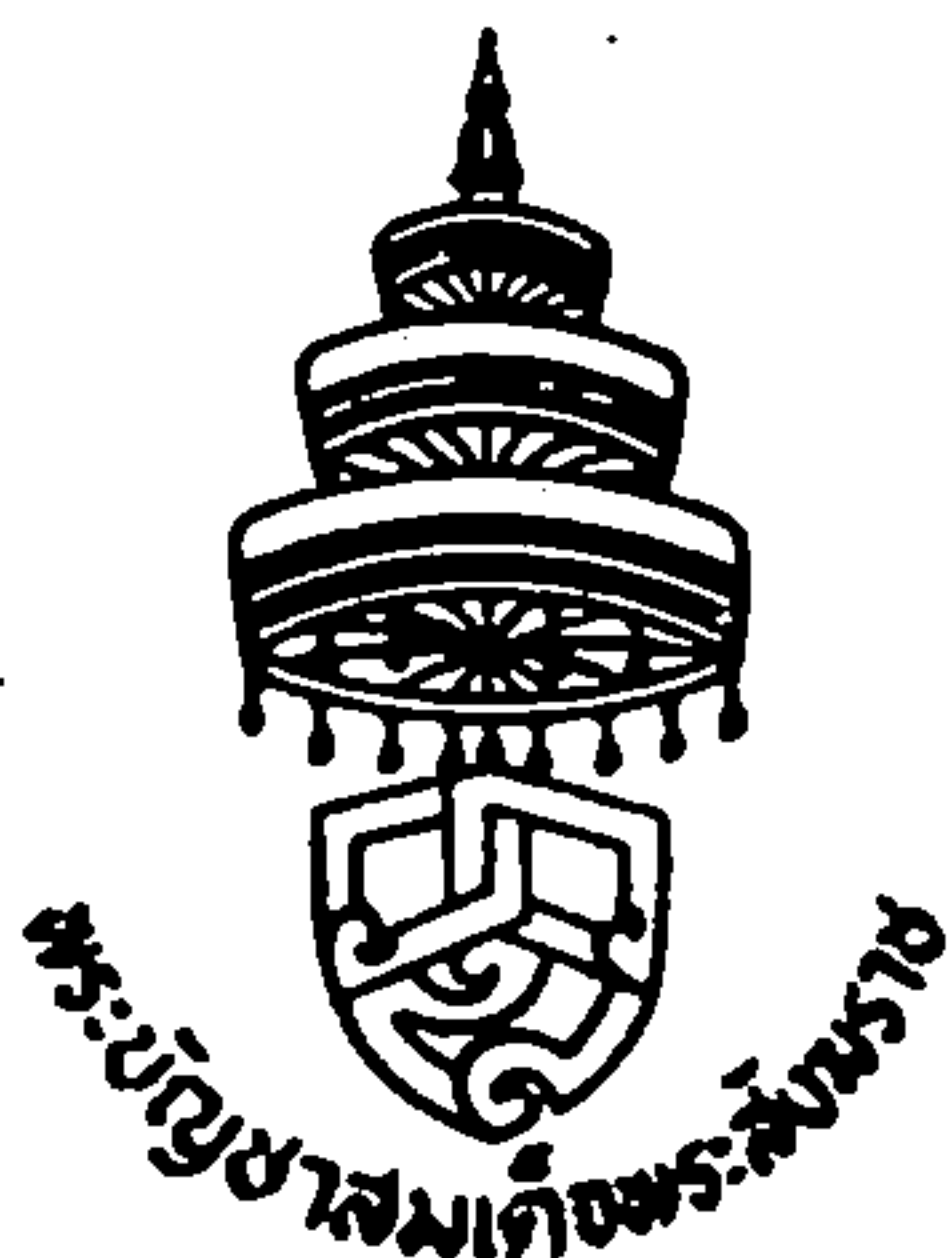

คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒน์ และคณะ สร้างเป็นพุทธบูชา

(จากซ้ายไปขวา) แถวนั่ง คุณประวดี ศิริจรรยา คุณพัฒนา อูไรรัตน์ คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒน์ คุณประกาย อติแพทย์
แถวยืน คุณฟองนวล สุวรรณดี คุณระวีวรรณ เทอดจิตไพศาล คุณกอบกุล กุลวิวัฒน์ คุณบุญเจือ กิติวัฒน์
คุณจงถวิล พยัคฆาภรณ์ คุณสุภา แสงสว่างวัฒน์

สมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกล-
มหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐม
กษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครนครอมรรัตนโกสินทร์
และประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕
ซึ่งเป็นวันสำคัญแห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ใน
พุทธศักราช ๒๕๒๕ จึงเป็นโอกาสที่พิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้าง
อนุสรณ์ยิวัตถุรวมในมหกรรมครั้งนี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุได้สนองพระดำรินั้น โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่
ได้จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระ-
คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยขึ้นน้อมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษา
ของพระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
อรรถโยชนา ปกรณวิเสส และสหทาวีเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์สำคัญ

(๘)

ที่จะเป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็นสมควร
ประทานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกชู" อันเป็นพระบรมราช-
ฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็น
ภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการ
สมควร ประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะ-
กรรมการอำนวยการจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลโลกชู เป็นที่
ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)	ประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์
๒. พระวิสุทธาธิบดี (จิตวีโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๓. พระพุทธพจนวราภรณ์ (จินตาทโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๔. พลตำรวจเอกประเสริฐ รุจิรวงศ์ (ถึงแก่อนิจกรรม)	ประธานกรรมการฝ่ายฆราวาส
๕. พลเรือเอก ม.จ. กาฬวรรณดิศ ดิศกุล ร.น. (สิ้นชีพิตักษัย)	รองประธานกรรมการ
๖. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล	รองประธานกรรมการ
๗. คุณหญิงแสงเคื่อน ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๘. นายประเสริฐ ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๙. พลเรือเอกอนันต์ เนตรโรจน์ ร.น.	กรรมการ
๑๐. พลเรือเอกอภัย สีสกะสิน ร.น.	กรรมการ

๑๑. นายโชติ สุวรรณโพธิ์ศรี	กรรมการ
๑๒. ท่านผู้หญิงพั้ว อนุรักษ์ราชมณฑิเยธ	กรรมการ
๑๓. คุณหญิงอรุณ กิตติยากร	กรรมการ
๑๔. พลตรีสุธน สัตตบุศย์	กรรมการ
๑๕. นายระวี ภาวิไล	กรรมการ
๑๖. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑๗. อธิบดีกรมการศาสนา	กรรมการ
๑๘. นายวิสุทธ์ บุษยกุล	กรรมการ
๑๙. นายพิพัฒน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๐. นางศรีกาญจน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๑. คุณหญิงลมัย หงษ์ยนต์ (ถึงแก่อนิจกรรม)	กรรมการ
๒๒. คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์	กรรมการ
๒๓. นางจวง นิติการณ์ประสุม	กรรมการ
๒๔. นางประไพ อมาตยกุล	กรรมการ
๒๕. นางสมจิตต์ สิทธิไชย	กรรมการ
๒๖. นางเครือทิพย์ ธรรมมงคล (ถึงแก่กรรม)	กรรมการ
๒๗. นางชนัดถ์ ปิยะอุย	กรรมการ
๒๘. นางประภา จัยวัฒน์	กรรมการ
๒๙. นางอวยพร ปัตตพงศ์	กรรมการ
๓๐. นางยุพนา ธรรมโกวิท	กรรมการ
๓๑. นางอุษา จารุกุล	กรรมการ

(๑๐)

๓๒. นายมนตรี จารุกุล

กรรมการและเลขานุการ

๓๓. นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ขอแจ้งความเจริญ งามงาม ไพบูลย์ ในธรรม ของ สมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

๑.

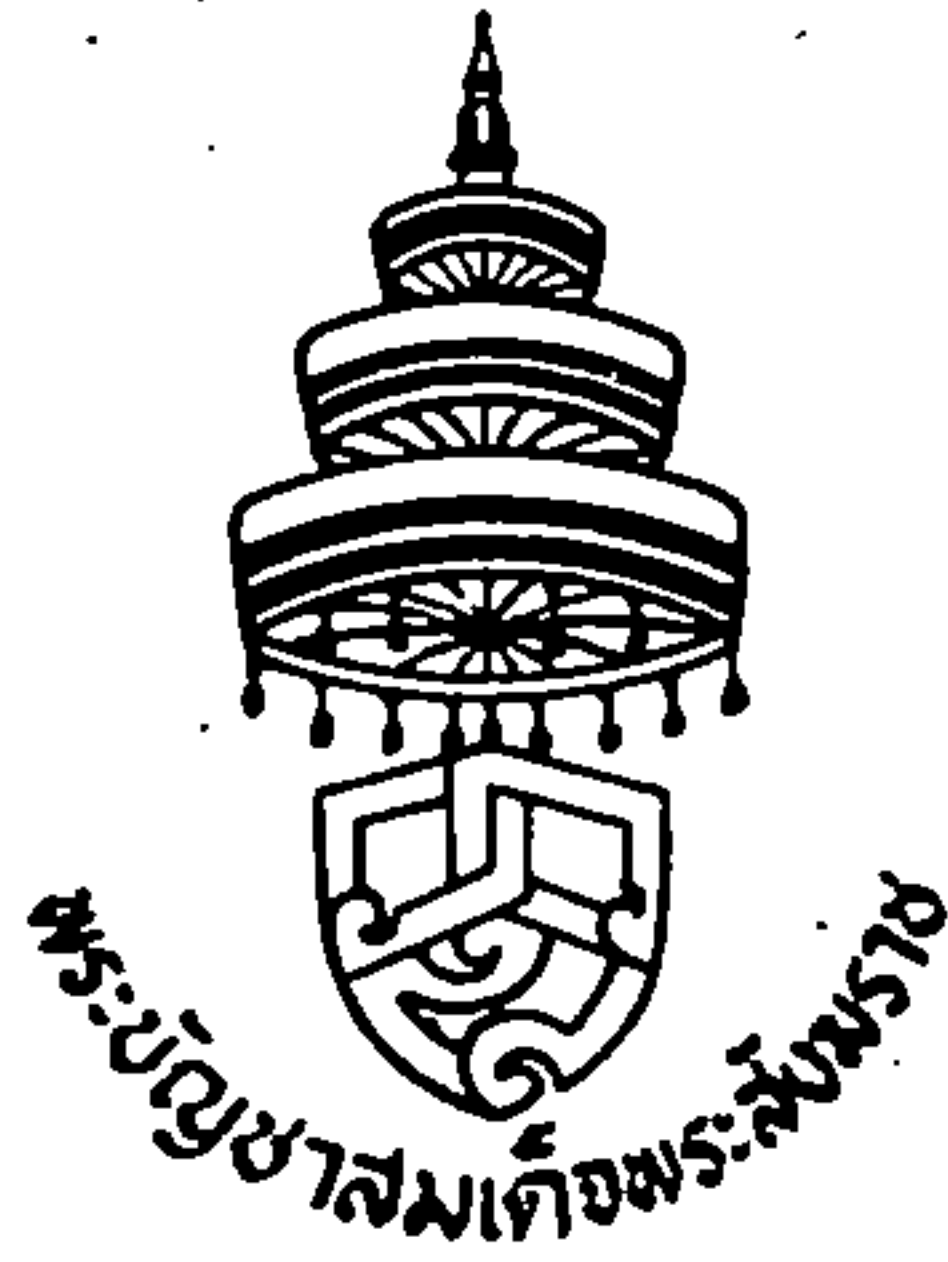
(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิกุ

ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการในพระบัญชา เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

กระทรวงมหาดไทย

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครมาจนบัดนี้ จะครบสองร้อยปีในพุทธศักราช ๒๕๒๕
ควรที่ทางฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นอนุสรณ์ชวัตถุร่วม
มทกรรมครั้งพิเศษ มุสณีขุมิพโลภิกขุ จึงส่งของพระคัมภีร์

เพื่อเปิดโอกาสให้พุทธบริษัทและเอกชนได้มีส่วนร่วมสร้างพระคัมภีร์ทางพระ
พุทธศาสนา โดยการเสนอแนะของมุสณีขุมิพโลภิกขุ จึงทรงตั้ง

คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร

เป็นประธานกรรมการหาทุนสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับมุสณีขุมิพโลภิกขุ

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงอภิบาลรักษาให้เจริญ งอกงาม ไพบูลย์
ไพจิตรของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นนิรันดร์นิจนต เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๓

พลตำรวจเอก

จ. ฐิตะ

(ประเสริฐ ฐิตะวงศ์)

ประธานกรรมการมุสณีขุมิพโลภิกขุ
ผู้รับส่งของพระบัญชา

กรมพระมหาดเล็กราชเลขา

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกล-
มหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐม
กษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์
และประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ซึ่ง
เป็นวันสำคัญแห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ในพุทธ-
ศักราช ๒๕๒๕ จึงเป็นโอกาสพิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้มีอนุสรณ์ยัตถุ
รวมในมหกรรมครั้งนี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกขุไคสนองพระดำรินั้น โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่
ได้จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระ-
คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยขึ้นน้อมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษา
ของพระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
อรรถโยชนา ปกรณ์วิเสส และสัททวิเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์
สำคัญ ที่จะป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติสัทธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็น

สมควรประทานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกิยะ" อันเป็นพระบรมราชฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็นภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการสมควรประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกิยะเป็นที่ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

คณะผู้อำนวยการจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกิยะ

๑. นายฉวีพันธุ์ จารุกุล	ผู้อำนวยการ
๒. นายสิริ เพ็ชรไชย	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๓. นางอุษา จารุกุล	หัวหน้าฝ่ายธุรการ

คณะนักวิชาการประจำ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๘	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๒. นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๓. นายทินกร ทองเสวต ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๔. พันเอกพร้อม โพธิศิริ ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๕. นายสุรสี กาญจนพูน ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๖. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๗. นายมยุนต์ จอกพิมาย ป.ธ. ๘	
๘. พระมหาประสิทธิ์ ชินวโส ป.ธ. ๘	

๙. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง บ.ศ.๙
๑๐. นายจรัญ เลือควง ป.ธ.๘
๑๑. นางสาวศิริรัตน์ กลัดจาย บ.ศ.๘
๑๒. นายเขื่อน เพ็ญสวัสดิ์ ป.ธ. ๗
๑๓. นายคำสอน จิตเจริญ ป.ธ.๗, พ.ม.
๑๔. นายสันติ ฤทธิเดช ป.ธ.๗, ศษ.บ.
๑๕. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์ ป.ธ.๖, พ.กศ.
๑๖. นายบุญเตือน ขาวเอี่ยม ป.ธ. ๖
๑๗. นายประกวด พุฒเนียม ป.ธ. ๖
๑๘. นายจีรวัฒน์ ควรคำ ป.ธ. ๖
๑๙. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ. (โบราณคดี)
๒๐. นายลัดดง ณะวัตต์ ป.ธ. ๔, ศศ.บ. (ภาษาไทย)
๒๑. ร้อยตรีทวี จันทอง นักปริวรรตอักษร
๒๒. อุบาสิกาพรม เกิดเกษม นักปริวรรตอักษร
๒๓. อุบาสิกานุญแก้ว ไพโรจน์ นักปริวรรตอักษร
๒๔. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ นักปริวรรตอักษร
๒๕. อุบาสิกานุญสง พัยคมเรือง นักปริวรรตอักษร
๒๖. อุบาสิกาพรทิพย์ ศูนย์จันทร์ นักปริวรรตอักษร
๒๗. อุบาสิกากัลยา ไยสำลี นักปริวรรตอักษร
๒๘. อุบาสิกาสกาวัฒน์ หอมขจร นักปริวรรตอักษร
๒๙. อุบาสิกาสุภาพ กาญจนवास นักปริวรรตอักษร

คณะนักวิชาการพิเศษ

๑. อุบาสิกาแนบ มหานีรานนท์ (ถึงแก่กรรม)
๒. นายทองย้อย แสงสินชัย ป.ธ. ๘
๓. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ. ๘ มหาบัณฑิต
๔. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา ป.ธ. ๘
๕. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์
๖. นายสุรจิต สงสกุล ป.ธ. ๘ กุศุภบัณฑิต
๗. นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ. ๘
๘. นายวินัย ตะเกาพงษ์ ป.ธ. ๘ กุศุภบัณฑิต
๙. นายสารี อินสอน ป.ธ. ๘

คณะเจ้าหน้าที่ธุรการ

๑. นางสาววิภา เพ็ญสามพราน
๒. นางสาวชลอ สว่างช่วง
๓. นางพิกุล บำรุงผล
๔. นางสาวพวงเงิน อุษชิน
๕. นายเกษมวงศ์ บุรณศิริ
๖. นางสาวถาวร ทองมี
๗. นางสาวเตือนใจ พรหมศรีวัฒนา
๘. นางสาวปนัดดา เอี่ยมวุฒิ
๙. นางสาวรัชดา จันทราทิพย์

(๑๖)

- ๑๐. นางสาวมยุรี พาหา
- ๑๑. นางสาวศรีประภา สุริยผล
- ๑๒. นางสาวอุบล แก้วจรัส
- ๑๓. นางซัสวาสดี นิเกตน้อย
- ๑๔. นางทิพย์วดี ภูทอง
- ๑๕. นายประนม พลดงนอก

ขอจงถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ในธรรม ของสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก **ป. รัตน**

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิพิภโลกษ
ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ ในพระบัญชา
เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระตำมภัฏทางพระพุทฺธศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยศวามฉบัษษของคณะกรรมการมหาเถรฉมาตม

และ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

(๑๘)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๓๑

First published : 1988

ISBN 974-8295-33-8

สงวนลิขสิทธิ์
ในการคัดลอก แปล และคัปปง
ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลก ในบริเวณวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalo Bhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ไททรงเทศนาโปรด
 เวไนยสัตว์ให้ไต่บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสส์สา คำสอนของพระองค์ทรง
 แสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์
 เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสังฆธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า **พระปริยัติ**
สังฆธรรม ในบรรดาพระสังฆธรรมทั้งสาม พระปริยัติสังฆธรรม มีความสำคัญ
 มาก เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมยังดำรงอยู่ตราบไต่ **พระปฏิบัติสังฆธรรม** และ
พระปฏิเวธสังฆธรรม ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมเสื่อมสูญแล้ว
 พระปฏิบัติสังฆธรรม และพระปฏิเวธสังฆธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติ
 สังฆธรรมจึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว
 พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ไต่ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็น
 พระพุทธวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรก ด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระ-
 พุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดหมวดหมู่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ไต่แก่
พระวินัยปิฎก **พระสุตตันตปิฎก** และ **พระอภิธรรมปิฎก** พระไตรปิฎกนี้
 เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปาฬิ** หรือ **พระบาลี**

กุลบุตรผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสังฆธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระ-
 ไตรปิฎกหรือพระบาลีให้รู้ซึ่ง ทั้งบทพยัญชนะและอรรถะ จึงจะปฏิบัติไต่ถูกต้องตรง
 ตามพระพุทธวจนะ ไต่มีการศึกษาเล่าเรียนในค้ำานพระปริยัติสังฆธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้ง
 พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่ง เรียกว่า
กัณฑ์ธุระ กู้กับ **วิปัสสนาธุระ** ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ อันเป็นส่วนแห่ง

พระปฏิบัติสังฆกรรม การศึกษานี้ย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้ง
 มติวินิจฉัย โดยท่านผู้รูพระพุทธานุญาตเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ ตามความหมาย
 ที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคิกาจารย์ในครั้งแรก
 มีพระมหากัสสป พระอุบาลีและพระอานนท์ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึก
 คำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนี้เรียกว่า
อรรถกถา มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก
 เมื่อพระพุทธานุญาตเคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่นอยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอน
 และบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงห์พอนเป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับ
 พระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่ สำนักมหาวิหาร ในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจ
 เข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา กุลบุตรจำต้องศึกษาภาษาสิงห์พอก่อน ซึ่งเป็นการยาก
 ลำบากแก่กุลบุตรผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอธิบายพระพุทธานุญาตจึงไม่
 แพรหลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้เการอัยปีเศษ
 พระเถระทั้งหลาย มีพระพุทธโฆสะ พระพุทธทัตตะ และพระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้
 แปลอรรถกถาภาษาสิงห์เป็นภาษาบาลี อันเป็นต้นตติภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุท-
 ธานุญาตแพร่หลายเป็นประโยชน์แก่อุบัติไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งอธิบายความในอรรถกถาเป็นคัมภีร์ เพื่อให้เข้าใจ
 พระพุทธานุญาตชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า **ฎีกา** มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า **มูลฎีกา**
 และคำอธิบายฎีกาเดิมต่อมาอีกเรียกว่า **อนุฎีกา** แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็น
 เงื่อนงำขอขอดที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า **คณฐูปัท** อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมี
 คู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธ์ความ บอกความหมาย
 ของศัพท์ แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า **อรรถโยชนา**

คัมภีร์เหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์แก่กุลบุตรผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้อีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง เป็นปกรณพิเศษ แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมคค์หรืออภิธรรมมัตตสังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถา แล้วมีคัมภีร์แกต่อมาเรียกว่าฎีกา เช่น มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัชชสา แก่คัมภีร์พระวิสุทธิมคค์ และคัมภีร์ชื่ออภิธรรมมัตต-วิภาวินี แก่ปกรณอภิธรรมมัตตสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นตันติภาษา คือ ภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือ ภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่าพระบาลี และเป็นภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษาบาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารูความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องดั่งแท้ ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด ลุ่มหลงในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ทั้งนี้ กุลบุตรผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ไวยากรณ์เหล่านี้ เรียกว่า สัททาวีเสส บ้าง สัททศาสตร์ บ้าง นิรุกติศาสตร์ บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ออนุฎีกา ปกรณพิเศษ และสัททาวีเสสเหล่านี้เป็นต้น และไคจารไวคยอักษรขอมในโบราณ ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียนอักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธวจนะ ทรงจำไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราชปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรวาท รับการชำระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้ เผยแพร่ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระราชาคณะภิกษุที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาธนะโดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักงันไป ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ มูลนิธิภูมิพลโลกิยะ ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชดำยาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอกณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย ตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่น และฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบทอดงาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็ถูกต้อง

มูลนิธิภูมิพลโลกขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสรางพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา และอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคลเป็นรายยก ทั้งได้ประกาศพระนามและนามในทุกหน้าพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับ พระคัมภีร์สังฆกรรมปกาสนี ภาค ๔ พากย์คู่ภาษาบาลี-ไทย นี้ คุณหญิงสมนึก เปรมวัชนะ และคณะ สร้างถวายโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นพุทธบูชา

มูลนิธิภูมิพลโลกขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขออำนาจแห่งมหากุศลได้โปรดบันดาลให้ คุณหญิงสมนึก เปรมวัชนะ และคณะ ประสพความสุขความเจริญตลอดไปเทอญ.

มูลนิธิภูมิพลโลกขุ

เพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา

๑๕ มกราคม ๒๕๓๑

คำปฎิญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ขำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย นั้น มูลนิธิภูมิพลโลกิขุได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อัญฎีกา คัมภีร์ อรรถโยชนา ปกรณพิเศษ และสัททาวีเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้เป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคงคลาดเคลื่อนใหญ่ถูกต้องบริสุทธ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักษรและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้ การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิ ฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้อาศัยตำราในการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาทได้แพร่ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้า

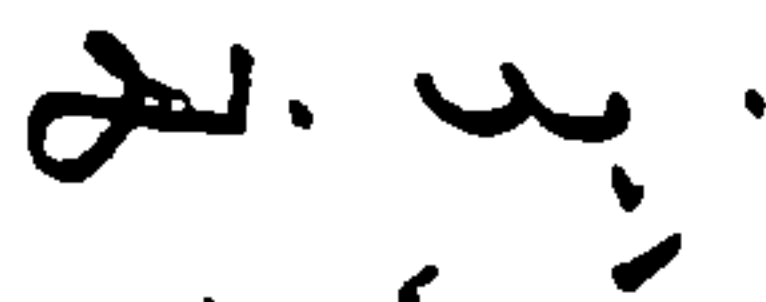
เดียวกัน โดยแยกเป็นสองคอลัมน์ เป็นสองพากย์ ชายขวา เป็นสองภาษาบาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ยิ่งแก่พระสงฆ์ เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ใดเรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิ ฯ จะทำคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแพร่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ การพิมพ์ พระคัมภีร์สังคหกรรมกาลานี ภาค ๔ ฉบับพากย์คู่ ภาษาบาลี-ไทย ครั้งนี้ เป็นการพิมพ์ฉบับชำระเพื่อเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง

ขออานิสต์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ใดตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นผลวปัจจัยให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุขได้เต็มรสพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งกันเทอญ.

(นายมนตรีพันธุ์ จารุกุล)

ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิย

แนะนำ
พระคัมภีร์สังฆกรรมปกาสินี
อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคปกรณ์

คำว่า **สังฆกรรมปกาสินี** หรือในภาษาบาลีเรียกว่า **สทุธมฺมป-**
ปกาสินี เป็นชื่ออรรถกถาของพระคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคปกรณ์ สำหรับพระคัมภีร์
ปฏิสัมภิทามรรคปกรณ์นั้น ข้าพเจ้าได้เขียนคำแนะนำไว้แล้วในคัมภีร์ชุด ฉบับภูมิพโลภิกขุ
ว่า ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร อัครสาวก ได้บรรยายไว้เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรง
พระชนมอยู่ และพระธรรมสังคีติกาจารย์ได้ยกขึ้นสู่การสังคายนา นับเนื่องอยู่ในพระ-
สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ลำดับที่ ๑๒ จัดเข้าเป็นเล่มที่ ๓๑ ในพระไตรปิฎกฉบับ
สยามรัฐ ซึ่งมูลนิธิภูมิพโลภิกขุได้นำมาชำระและพิมพ์เป็นปกรณ์ไว้ แบ่งเป็น ๒ ภาค

ความหมายของคำว่าสังฆกรรมปกาสินี

เมื่อพิจารณาถึงความของคำที่ท่านได้ตั้งชื่อเฉพาะไว้ แยกออกได้เป็น
๒ คำ คือ **สังฆกรรม** คำหนึ่ง **ปกาสินี** อีกคำหนึ่ง **สังฆกรรม** ในภาษาบาลีว่า
สทุธมฺม ยังแยกออกเป็น **ส** คำหนึ่ง กับ **ธมฺม** คำหนึ่ง

ส คำหน้า ย่อมาจาก **สนฺต** คำว่า **สนฺต** แปลว่า **ผู้สงบ** ก็ได้
แปลว่า **มีอยู่** ก็ได้ แปลว่า **อันบุคคลสรรเสริญ** ยกย่อง ก็ได้ ส่วน **ธมฺม** คำหลัง

แปลว่า สภาวะ คำสอน ธรรมชาติ รวมกันเข้าเป็น สัทธมม ในภาษาไทยใช้ว่า **สังฆธรรม** จึงมีความหมายได้เป็น ๓ นัย คือ

๑. ธรรมของท่านผู้ส่งบคือสังฆบุรุษ ไต่แก พระอริยบุคคล มีพระพุทธเจ้า และพระสาวก เป็นต้น

๒. ธรรมที่มีอยู่จริง ปราภฏอยู่จริง ไม่ใช่ธรรมที่ไม่มีอยู่จริง (โดยปรมัตถ์) อย่างอาตมันที่พวกเดิยรลัษกำหนดไว้

๓. ธรรมที่ไต่รับยกย่อง สรรเสริญ เพราะประกอบด้วยคุณ มีธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว เป็นต้น ไม่ใช่ธรรมที่ถูกตำหนิโดยประการเดิยว เหมือนอย่างธรรมของพวกลัทธินอกพระศาสนา

คำว่า **ปกาสินี** นั้น แปลว่า ประกาศ ให้แจ่มแจ้ง ใหญ่ชัด

รวม สัทธมม กับ ปกาสินี เป็น สัทธมมฺปกาสินี หรือ สังฆธรรมปกาสินี เป็นชื่ออรรถกถาของพระคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ซึ่งมีความหมายว่า เป็นอรรถกถา ที่ประกาศพระสังฆธรรมให้แจ่มแจ้ง ใหญ่ชัด เป็นคำอธิบายขยายความของพระคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคให้แจ่มแจ้งชัด เจนนั่นเอง

ประวัติการรจนาคัมภีร์

ท่านผู้รจนาคัมภีร์นี้ คือ พระมหานามเถระ เป็นชาวลังกา สำนักมหาวิหาร สำนักเดิยวกับพระพุทธโฆษาจารย์นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาผู้มีชื่อเสียง

ท่านไต่ถามว่าในตอนท้ายแห่งพระคัมภีร์นี้ว่า ท่านอุตตรมณฑลอุบาสก ได้สร้างบริเวณ
คือเสนาสนะขึ้นไว้ในสำนักมหาวิหาร ท่านได้พำนักอยู่ในอุตตรมณฑลบริเวณนี้ และได้
แต่งอรรถกถาสัทธรรมปกาสินีสำเร็จในปีที่ ๓ หลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้า
โมคคัลลานะกษัตริย์ลังกาทวีป ได้ตรวจสอบดูรายพระนามกษัตริย์ของลังกา มีพระเจ้า
โมคคัลลานะชื่อเดียวกันในกรุงอนูราธบุรี ๒ พระองค์ องค์ที่ ๑ สิ้นพระชนม์ พ.ศ.
๑๐๓๘ องค์ที่ ๒ สิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๑๐๕๐ ไม่ทราบว่าจะองค์ใดแน่ ถ้าเป็นองค์ที่ ๑
ก็เป็นในปี พ.ศ. ๑๐๔๑ ถ้าเป็นองค์ที่ ๒ ก็เป็นในปี พ.ศ. ๑๐๕๓ จึงควรสันนิษฐาน
รวม ๆ ไปว่า พระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินีอุบัติเป็นวรรณกรรมขึ้นมา ในพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๑ คือประมาณ ๑,๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว เป็นการแต่งขึ้นภายหลังพระคัมภีร์วิสุทธิ-
มรรค ซึ่งอยู่ในรัชกาลพระเจ้ามahanam กษัตริย์แห่งลังกา เมื่อประมาณ พ.ศ. ๙๕๓
นับว่าพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินีมีอายุมากพอสมควร

ในคัมภีร์จุฬคันถวงศ์ยังไต่ถามว่า พระคัมภีร์อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค
นี้ พระมหานามแต่งโดยได้รับอาราธนาจากอุบาสกชื่อมหานาม ชื่อเดียวกับท่าน
ผู้แต่งถวาย

เนื้อหาของพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินี

ท่านผู้แต่งไต่ถามว่าในตอนเริ่มและลงท้ายพระคัมภีร์ว่า ได้พรรณนาความ
แห่งพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินีไปตามลำดับ เकिनตามสูตรและข้อยุติ ทั้งลัทธิของตน

และไม่เกาะเกี่ยวกับลัทธิอื่น รวบรวมขอแนะนำและนัยอรรถกถาเดิม มาเรียบเรียง
อรรถกถาสัทธรรมปาสนี ความทั้งนี้แสดงว่า ท่านมิได้แต่งขึ้นโดยอัตโนมัติ หาก
ได้อาศัยอรรถกถาเดิม เข้าใจว่าคงจะเป็นอรรถกถาสีหามาแต่งขึ้นเป็นคัมภีร์ใหม่

เนื้อเรื่องเริ่มต้นด้วยคัมภีร์มกกา คือ คำเริ่มพระคัมภีร์ ท่านได้พรรณนา
ความในปฏิสัมพันธ์มรรคปการณ ไว้อย่างละเอียด ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ
๑. มหาวรรค หมวดขนาดใหญ่ ๒. มัชฌิมวรรค หมวดขนาดกลาง หรือเรียกว่า
ยุกนัทวรรค และ ๓. จุลวรรค หมวดขนาดเล็ก หรือเรียกว่า ปัญญาวรรค และได้
มีคำลงท้ายที่เรียกว่า นิคมกกา ไว้อย่างสมบูรณ์

สัทธรรมปาสนีฉบับอักษรไทย

ได้มีการพิมพ์พระคัมภีร์สัทธรรมปาสนีเป็นอักษรไทย โดยได้ปริวรรตจาก
อักษรขอมมาแล้ว แต่ครั้งรัชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ มหามกุฏราชวิทยาลัยเป็น
ผู้พิมพ์ ท่านผู้ชำระครั้งนั้น คือ พระพิมพ์ลธรรม (นาค สุ่มนาคเถระ) วัดอรุณราช-
วราราม ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพสุธี อยู่วัดสุทัศน์เทพวราราม

เหตุที่พิมพ์นั้น เนื่องจาก พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ทรงมีพระราชศรัทธาจะ
ยกย่องพระพุทธศาสนาดานพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นมูลแห่งการปฏิบัติได้ถูกต้อง มี
พระราชปรารภว่า พระมหากษัตริย์ราชเจ้าแผ่นดินสยามแต่ครั้งก่อน ทรงเป็น

(๓๐)

พุทธศาสนูปถัมภก ไททรงรับพระราชภาระอุปการะพระปริยัติสังฆธรรม เช่น รัชกาลที่ ๑ โปรดให้ชำระปกรณ์ที่หาได้ในเวลานั้น แล้วโปรดให้จารไว้ ซึ่งเป็นต้นฉบับของปกรณ์ที่สร้างขึ้นในภายหลัง รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ชำระปกรณ์เหล่านั้น ซึ่งเป็นชั้นพระบาลีคือพระไตรปิฎก แล้วโปรดให้ตีพิมพ์ไว้ ตั้งแต่นั้นมาการศึกษาพระปริยัติสังฆธรรมก็กระทำโดยง่าย พระมหากษัตริราชทรงมีพระบรมราชานุเคราะห์สืบต่อกันตลอดมา

ประจวบกับขณะนั้น สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระราชชนนี ไทเสด็จสวรรคต (ประสูติ พ.ศ. ๒๔๐๖ สวรรคต พ.ศ. ๒๔๖๒) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะทรงบำเพ็ญทักษิณานุประทานถวายแด่สมเด็จพระราชชนนี ทรงมีพระราชปรารภจะทรงพิมพ์ปกรณ์ชั้นอรรถกถา จึงได้ถวายให้เป็นภาระธุระของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น พร้อมด้วยพระเถรานุเถระ ได้ช่วยกันชำระปกรณ์ชั้นอรรถกถาเหล่านั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเป็นพนักงานจัดพิมพ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอุทิศพระราชปิติตานมัยกุศลอันเกิดแต่การสร้างพระคัมภีร์เพื่ออุปการะพระปริยัติธรรมถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระราชชนนี และทรงอุทิศพระราชกุศลให้แก่เทพยดา และมนุษย์เหล่าอื่นด้วย ขอความตั้งกลาวนี้ ได้ประกาศเป็นภาษาบาลีไว้ ณ วันที่ ๒๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๓ ข้าพเจ้าได้เก็บความมากล่าว ณ ที่นี้

การพิมพ์พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินีได้มีขึ้นในครั้งนั้น เป็นหนังสือบาลีอักษร

ไทยจำนวน ๔๖๐ หน้าพิมพ์ แต่ไม่ตลอดทั้งคัมภีร์ เป็นหนังสือเพียงครึ่งคัมภีร์ คือเริ่มแต่
คัมภีร์มรรคา ไปจบแค่อินทรียโปรปริยัตตญาณิทเทศวิวัฒนาเท่านั้น

สัทธรรมปกาสินีฉบับภูมิพโลกษุ

เนื่องจาก นายมณีพันธุ์ จารุกุล อุปนายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธ-
ศาสนา ขอให้ข้าพเจ้าช่วยแปลพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินี ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย
เป็นภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ เพื่อเป็นแนวทางศึกษาวิจัยพระคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์
ปภรณ์ ซึ่งเป็นหลักการศึกษาระเบียบธรรมแต่ครั้งพุทธกาล ข้าพเจ้าได้แปลสัทธรรม-
ปกาสินีภาษาบาลีฉบับอักษรไทยที่มีอยู่แล้วนั้น และได้ตรวจสอบกับฉบับฉันทนันทกิจ และ
ฉบับอักษรโรมันที่มีอยู่ เมื่อแปลจบฉบับอักษรไทยได้ครั้งหนึ่งแล้ว ตอนหลังไม่มีอักษร
ไทย ได้อาศัยฉบับอักษรพม่าและอักษรโรมัน แปลต่อไปจนจบ ได้พบว่าพระคัมภีร์นี้เป็น
คัมภีร์สำคัญยิ่งทางพระพุทธศาสนาคัมภีร์หนึ่ง แต่ยังไม่สมบูรณ์ เพราะฉะนั้นเห็นสมควร
ปรึวรตมาเป็นอักษรไทยเสียให้บริบูรณ์ ได้ตรวจดูฉบับอักษรขอมที่วัดบวรนิเวศวิหาร
และที่หอสมุดแห่งชาติแล้ว หาต้นฉบับอักษรขอมไม่ได้ ซึ่งหมายความว่าฉบับอักษรขอม
ขาดอยู่ เห็นจะเป็นด้วยเหตุที่ขาดต้นฉบับนี้เอง ดังนั้น ท่านผู้ชำระในครั้งนั้นจึงได้
ทำค้างไว้ครั้งเดียวในตอนต้น มุลนิธิภูมิพโลกษุ เห็นสมควรบูรณะให้เต็มบริบูรณ์
รองศาสตราจารย์ศรีกาญจน์ สุจินดา กรรมการมูลนิธิภูมิพโลกษุ มีศรัทธาปรึวรต
จากอักษรโรมันเป็นอักษรไทยในตอนหลังจนจบบริบูรณ์

(๓๒)

เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พลตำรวจเอก ประเสริฐ รุจิรวงศ์ ประธานกรรมการมูลนิธิพิภพโลกขุ นำคณะกรรมการเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศลสมทบทุนมูลนิธิพิภพโลกขุ และได้นำต้นฉบับพระคัมภีร์สัทธรรมปกาสินีอักษรไทยที่ไต่ปริวรรตแล้วนั้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระราชวโรกาสที่ระลึกงานพระราชพิธีรัชดาภิเษก และทรงเจิมเพื่อเป็นสิริมงคลในการที่จะดำเนินงานตามโครงการต่อไป ซึ่งเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ และเป็นนิมิตหมายแห่งการประกาศพระสัทธรรมสืบต่อไปไม่ขาดสาย เป็นการสืบต่องานที่ยังค้างอยู่แต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้สำเร็จลุล่วงไป

การชำระพระคัมภีร์ สัทธรรมปกาสินี ภาษาบาลีนั้น มีความจำเป็นต้องชำระมาตั้งแต่เล่มต้น เพื่อจัดวรรคตอนให้เป็นระบบเดียวกัน มูลนิธิฯ ได้มอบภาระให้นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ.๘ (ถึงแก่กรรมแล้ว) ซึ่งเป็นผู้ชำนาญการของมูลนิธิฯ เป็นผู้ชำระจนจบบริบูรณ์ โดยอาศัยฉบับฉันทสิริ และฉบับอักษรโรมันเป็นคู่มือในการชำระตลอดไป มูลนิธิฯ ได้จัดพิมพ์พากย์บาลีแล้ว ตลอดพระคัมภีร์รวมเป็น ๔ ภาค

ส่วนคำแปลเป็นภาษาไทยนั้น มูลนิธิฯ ได้จัดแปลเป็นภาษาไทยขึ้น เพื่อประโยชน์แก่สาธุชนผู้ใฝ่ธรรมจะไดทราบข้อความและนำไปใช้ปฏิบัติธรรมได้ และได้ตั้งคณะกรรมการตรวจคำแปลนั้นอีกชั้นหนึ่ง

เพื่อให้การดำเนินงานสร้างพระคัมภีร์ของมูลนิธิฯ ได้สำเร็จตามปณิธานที่ตั้งไว้ โดยจัดใหม่พระคัมภีร์ที่เป็นพากย์คือ ภาษาบาลีด้านหนึ่ง และภาษาไทยอีกด้าน

หนึ่ง ในหน้าเดียวกัน

อนึ่ง ในการเขียนภาษาบาลีด้วยอักษรไทยนั้น อาจารย์บางท่านก็นิยมเขียนตัวอักษรตามภาษาบาลี บางท่านก็เขียนตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตฯ ถ้าหากจะขอให้เขียนอย่างเดียวกัน ก็เหลือวิสัยจะทำได้เพราะอาจว่าเคยมือ และอีกทั้งราชบัณฑิตฯ ก็ยอมรับรอง ว่า ถูกต้องทั้ง ๒ อย่าง จึงได้ปล่อยไปตามอัธยาศัยตามถนัดของอาจารย์แต่ละท่าน

ทางมูลนิธิฯ ได้จัดทำพระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินีพากย์คุณ ๔ เล่มด้วยกัน
คือ

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คุณ ภาค ๑ เริ่มตั้งแต่คันถารัมภกถาไปจนจบปริญญะยนิทเทสวัดฒนา คุณชนัตถ์ ปิยะอุย สร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ นายพุ่ม ปิยะอุย ผู้เป็นบิดา

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คุณ ภาค ๒ เริ่มตั้งแต่ ปริญญะยนิทเทสวัดฒนา ไปจนจบสุตมยญาณิทเทสวัดฒนา คุณหญิงอรุณ กิตติยากร สร้างเพื่อเป็นการคารวะรำลึกถึงพระคุณ คุณอุษา-คุณฉวีพันธุ์ จารุกุล

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คุณ ภาค ๓ เริ่มตั้งแต่ สีมยญาณิทเทสวัดฒนา ไปจนจบจริยานานัตตญาณิทเทสวัดฒนา คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์ และคณะสร้างถวายโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นพุทธบูชา

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คุณ ภาค ๔ เริ่มตั้งแต่ ภูมินานัตตญาณิทเทสวัดฒนา ไปจนจบอินทริยปโรปริยัตตญาณิทเทสวัดฒนา คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ

(๓๔)

และคณะ สร้างถวายโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นพุทธรูปชา

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คู่ ภาค ๕ เริ่มตั้งแต่ อาศยานุสัณญาณ-
นิตเทศวัฒณา ไปจนจบ ทิฏฐิกถาวัฒณา คุณหญิงมาลี พ. สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ

ม.ล. พวงร้อย อภัยวงศ์

คุณศศิธร หิรัญบุรณะ

คุณพรทิพา พินิตกาญจนพันธ์

และคุณพรเพ็ญ คีรีเรืองชัย

สร้างเพื่อถวายพระราชกุศลแด่พระบรมราชวงศ์จักรี

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คู่ ภาค ๖ เริ่มตั้งแต่ อานาปานัสสติกถา
ไปจนจบอินทริยกถาวัฒณา ครอบคร้ว "นาวาอากาศเอกอำนาจ-คุณสุภัทรา ทัพพะรังสี"
สร้างถวายเป็นพุทธรูปชาและอุทิศกุศลแด่บุพการี

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คู่ ภาค ๗ เริ่มตั้งแต่ วิโมกขกถา ไปจน
จบสุญญกถาวัฒณา พลเอกบุญชัย และคุณหญิงจรัสลักษณ์ บำรุงพงษ์ สร้างเพื่อให้พระ-
พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสถิตสถาพรอยู่คู่ประเทศไทย

พระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คู่ ภาค ๘ เริ่มตั้งแต่ ปัญญาวัคค์ ไปจน
จบนิคมกถา "ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม" สร้างถวายโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นพุทธรูปชา

เป็นอันว่าพระคัมภีร์สังฆธรรมปกาสินี พากย์คู่ ซึ่งยังไม่เคยมีมาเลยใน
ภาษาไทย ได้สำเร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ ในฉบับภูมิพโลภิกขุ คราวนี้

(๓๕)

ขอเทพยดาอารักษ์และสาธุชน จงโปรดอนุโมทนางานสร้างพระคัมภีร์ ที่
สำเร็จลงทั้งนี้โดยทั่วกันเทอญ.

สร เพ็ชรไชย

(นายสิริ เพ็ชรไชย)

หัวหน้าฝ่ายวิชาการ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ

(๓๖)

คณะผู้ดำเนินงานจัดสร้างพระคัมภีร์
ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของ มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ

นายมนต์พันธุ์ จารุกุล

อุปนายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ
และผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม
และอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าคณะผู้ดำเนินงาน

นางอุษา จารุกุล

นายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา
ผู้บรรยายธรรมะของสมาคม ฯ กรรมการ
ผู้ช่วยผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และรอง
ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายธุรการ

นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และหัวหน้าฝ่าย
วิชาการโครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษร
โบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ
พระคัมภีร์สังคหกรรมปกาสนี ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๙	ประธานกรรมการ
๒. นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ. ๙	กรรมการ
๓. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ. ๙	กรรมการและเลขานุการ
๔. รองศาสตราจารย์ศรีกาญจน์ สุจินดา	ปริวรรตจากอักษรโรมัน
๕. นางสาววัฒนา สุภวัน ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๖. นางสุนันทา วุฒิมานานนท์ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๗. นางสาวปรางทิพย์ แยมเพกา ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๘. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๙. นายอารมณ สุคใจ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๐. นางสาวเกษสุดา สุประติษฐ์ ป.กศ.สูง	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๑. นายประยุทธ์ สาธรสุค ศศ.บ. (โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๒. นายทองพูล แสนบุญศรี ป.ธ. ๙	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๓. นายวิรัตน์ อุนนาทรวารากร ป.ธ. ๙	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๔. นายช่วงชัย เวียงสิงห์กอ ป.ธ. ๙, พ.ม.	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๕. นายอารมณ สุคใจ ศศ.บ. (โบราณคดี)	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๖. นางสาวปรางทิพย์ แยมเพกา ศศ.บ. (โบราณคดี)	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๗. นายปัญญา สละทองตรง ป.ธ. ๘	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ

(๓๘)

๑๘. พระมหาบุญศักดิ์ รัตนวงศ์ ป.ธ. ๗ (เขมร)	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๙. นายหนูพันธ์ ขำหินตั้ง ป.ธ. ๖	ตรวจทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๒๐. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ. (โบราณคดี)	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๑. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์ ป.ธ. ๖, พ.กศ.	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๒. นายบุญเตือน ขาวเอี่ยม ป.ธ. ๖	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๓. นายคำสอน จิตเจริญ ป.ธ. ๗, พม.	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๔. นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ. ๘	ตรวจสอบสำนวนขั้นสุดท้าย
๒๕. นางสาวศิริรัตน์ กลัดจาย	ควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
๒๖. นางสาวชลอ สว่างช่วง	ดำเนินการจัดพิมพ์
-

พระคัมภีร์

สังฆธรรมปกาสินี อรรถกถาปฏิสัมพันธ์ามรรค

บาลี-ไทย

ภาค ๔

SADDHAMMAPPAKĀSINĪ AṬṬHAKATHĀ PAṬISAMBHIDĀMAGGA

Pāli - Thai

PART IV

ฉบับภูมิพลโลกิยะ

พุทธศักราช ๒๕๓๑

สารบัญ
สังฆกรรมภาสินี อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค
(บาลี-ไทย)
ภาค ๔

เรื่อง	หน้า
๑๘. พรรณานาฏมิตานัตตญาณิเทศ	๑
๑๙. พรรณนาคัมมิตานัตตญาณิเทศ	๒๐
๒๐-๒๔. พรรณนาญาณปัญจกนิเทศ	๓๒
๒๕-๒๘. พรรณนาปฏิสัมภิทาญาณิเทศ	๓๕
๒๙-๓๑. พรรณนานิเทศแห่งญาณ ๓	๔๐
๓๒. พรรณนาอานันตริกสมาธิญาณิเทศ	๔๕
๓๓. พรรณนาอรณวิหารญาณิเทศ	๕๕
๓๔. พรรณนานิโรธสมาบัติญาณิเทศ	๕๙
๓๕. พรรณนาปรีนิพพานญาณิเทศ	๘๖
๓๖. พรรณนาสมสีสังฺฆญาณิเทศ	๘๙
๓๗. พรรณนาสลลเลขญาณิเทศ	๙๕
๓๘. พรรณनावิรยารัมภญาณิเทศ	๑๐๓
๓๙. พรรณนาอรรถสันทสันญาณิเทศ	๑๐๖

(๔๒)

๔๐. พรรณนาทศสนวิสุทธิญาณิเทศ	๑๐๘
๔๑-๔๒. พรรณนาขันติญาณิเทศและปริโยคาทณฺญาณิเทศ	๑๑๖
๔๓. พรรณนาปเทสวิหารญาณิเทศ	๑๑๘
๔๔-๔๙. พรรณนานิเทศแห่งวิวัฏฏญาณ ๖ หมวด	๑๓๐
๕๐. พรรณนาอิทธิวิธญาณิเทศ	๑๔๓
๕๑. พรรณนาโสศธาตุวิสุทธิญาณิเทศ	๑๗๔
๕๒. พรรณนาเจโตปริยญาณิเทศ	๑๘๒
๕๓. พรรณนาบุพเพนิวาสานุสติญาณิเทศ	๑๘๘
๕๔. พรรณนาทิพจักขุญาณิเทศ	๒๕๓
๕๕. พรรณนานิเทศแห่งอาสวักขญาณ	๒๗๘
๕๖-๖๓. พรรณนานิเทศแห่งหมวด ๔ แห่งสังญาน ๒ หมวด	๒๘๖
๖๔-๖๗. พรรณนานิเทศแห่งปฏิสัมภิตาญาณล้วน ๆ	๒๙๖
๖๘. พรรณนานิเทศแห่งอินทริยปโรปริยัตญาณ	๒๙๙

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ
ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมุตุนิธิภูมิพโลภิกขุ

คำย่อ		คำเต็ม
วิ. มหาวิภังค.	วินยปิฎก	มหาวิภังค
วิ. ภิกขุณี.	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	สีลกชนธวคค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคค
ม. มุ.	มชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก
ม. ม.	มชฌิมนิกาย	มชฌิมปณณาสก
ม. อ.	มชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสก
ส. ส.	สังยุตตนิกาย	สคาถวคค
ส. นิ.	สังยุตตนิกาย	นิตานวคค
ส. ขนธ.	สังยุตตนิกาย	ขนธวารวคค
ส. สฬา.	สังยุตตนิกาย	สฬายตนวคค
ส. มหา.	สังยุตตนิกาย	มหาวารวคค
อง. เอกก.	องคตตรนิกาย	เอกกนิปาต
อง. ทุก.	องคตตรนิกาย	ทุกนิปาต

คำย่อ

อง. ติก.
อง. จตุกก.
อง. ปณจก.
อง. ฉกก.
อง. สตตก.
อง. อฏจก.
อง. นวก.
อง. ทสก.
อง. เอกาทสก.
ข. ข.
ข. ฐ.
ข. อุ.
ข. อิติ.
ข. สุ.
ข. วิ.
ข. เปต.
ข. เถร.
ข. เถรี.
ข. ชา.
ข. มหา.
ข. จุฬ.
ข. ป.

คำเต็ม

องคฺตุตฺตริกกาย ติกนิปาต
องคฺตุตฺตริกกาย จตุกกนิปาต
องคฺตุตฺตริกกาย ปณจกนิปาต
องคฺตุตฺตริกกาย ฉกกนิปาต
องคฺตุตฺตริกกาย สตตกนิปาต
องคฺตุตฺตริกกาย อฏจกนิปาต
องคฺตุตฺตริกกาย นวกนิปาต
องคฺตุตฺตริกกาย ทสกนิปาต
องคฺตุตฺตริกกาย เอกาทสกนิปาต
ขุทฺทกนิกาย ขุทฺทกปาจ
ขุทฺทกนิกาย ฐมฺมปทคาถา
ขุทฺทกนิกาย อุทาน
ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตก
ขุทฺทกนิกาย สุตฺตนิปาต
ขุทฺทกนิกาย วิมานวตฺถุ
ขุทฺทกนิกาย เปตวตฺถุ
ขุทฺทกนิกาย เถรคาถา
ขุทฺทกนิกาย เถรีคาถา
ขุทฺทกนิกาย ชาตก
ขุทฺทกนิกาย มหานิทฺเทศ
ขุทฺทกนิกาย จุฬนิทฺเทศ
ขุทฺทกนิกาย ปฏิสมฺภิทามคฺค

คำย่อ	คำเต็ม	
ช. อ.	ชุฑททกนิกาย	อปทาน
ช. พุทฺธ.	ชุฑททกนิกาย	พุทฺธวีส
ช. จรียา.	ชุฑททกนิกาย	จรียาปิฎก
อภิ. ส.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงคณิ
อภิ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภิ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตฺกถา
อภิ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคลปณฺณตฺติ
อภิ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺต
อภิ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภิ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺจาน

วิธีใช้ เช่น วิ.มหาวิภงฺค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม	
ส.	สีหฬโปกฺก	(ฉบับสิงฬ)
ม.	มรณโปกฺก	(ฉบับพม่าเดิม)
จ.	จกฺกสงฺคีติโปกฺก	(ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
รา.	รามณโปกฺก	(ฉบับมอญ)
โป.	โปกฺกโปกฺก	(ฉบับไบลานเก่า)
อ.	อังกฺกโปกฺก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า ย.)
ก.	กตฺกโปกฺก	(คัมภีร์บางฉบับ)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET

as used in this pāli text

of

THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

a ā ī ū e o

CONSONANTS - 33

ก	ka	ข	kha	ง	ga	ฆ	gha	จ	ña
ฉ	ca	ฉ	cha	ช	ja	ฉ	jha	ฉ	ña
ฎ	ṭa	ฉ	ṭha	ด	ḍa	ฉ	ḍha	ฉ	ṇa
ต	ta	ถ	tha	ด	ḍa	ด	dha	น	na
ป	pa	ผ	pha	บ	ba	ภ	bha	ม	ma
ย	ya	ร	ra	ล	la	ว	va		
ส	sa	ห	ha	ฬ	ḷa	ฌ	ḥ		

FIGURES

๑ 1 ๒ 2 ๓ 3 ๔ 4 ๕ 5 ๖ 6 ๗ 7 ๘ 8 ๙ 9 ๐ 0

COMBINATION

ก	ka	ก	kā	กิ	ki	กิ	kī
ก	ku	ก	kū	เก	ke	โก	ko

พระคัมภีร์

สัทธรรมปกาสินี อรรถกถาปฎิสัมพันธ์ามรต

บาลี-ไทย

ภาค ๔

ศัพท์ธรรมปกาสินี
อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค

ภาค ๔

๑๘. ภูมินานตตญาณนิตุเทศวณฺณนา   ๑๘. พรรณนาภูมินานัตตญาณนิตุเทศ
๑๒. ภูมินานตตญาณนิตุเทศ
ภูมียุติ   ภาค   ปริจฺเจทา   วา.   นิตุเทศต่อไป   บทว่า ภูมียุติ ได้แก่ส่วน
กามาวจรชาติ   เขตุด   ทูวิโธ   กาม   หรือปริจฺเจท.   ในคำว่า กามาวจร นี้ กาม
กิลีสกามโม   วตฺตูกามโม   จ.   กิลีส-   มี ๒ อย่าง คือ กิลีสกาม ๑   วัตฺตูกาม ๑.
กามโม   ฉนฺทราโค,   วตฺตูกามโม   เตภูมิก-   กิลีสกามได้แก่ฉนฺทราคะ,   วัตฺตูกามได้แก่
วญฺญู.   วัฏฏะอันเป็นไปในภูมิ ๓.
- กิลีสกามโม   กามเมตฺตี   กามโม,   วตฺตูก-   กิลีสกาม   ชื่อว่ากาม   ด้วยอรรถวาทังสัत्व
กามโม   กามเมตฺตี   กามโม.   โส   ทูวิโธ   ให้ใคร,   วัตฺตูกาม   ชื่อว่ากาม   ด้วยอรรถวาทัง
กามโม   ปวตฺติวเสน   ยสฺมึ   ปเทเส   อันสัत्वใคร.   กาม ๒ อย่างนั้นย่อมท่องเที่ยว
อวจรตี,   โส   ปเทโส   กามโม   เขตุด   ไปในประเทศใด   ด้วยอำนาจความเป็นไป,
อวจรตี   กามาวจรโร.   ประเทศนั้น   ชื่อว่ากามาวจร   ด้วยอรรถวาทัง
เป็นที่ท่องเที่ยวไปแห่งกาม.

คุณนารี   โอทกานนท
อุทิศกุศลให้   นายโอบาส-นางเอม   โอทกานนท

โส ปน ปเทโส จตุนัน อปายานัน,
 มนุสฺสโลกสุสฺส, ฉนฺนญจ เทวโลกานัน
 วเสน เอกาทสฺวิธ. ยถา หิ ยสฺมี
 ปเทเส สสตฺถา ปุริสา อวจรนฺติ, โส
 วิชฺชมาเนสุปิ อญฺเณสุ ทฺวิปทจตุปฺปเทสุ
 อวจรนฺเตสุ เตสํ อภิลกฺขิตตฺตา
 "สสตฺถาวจโร"ติ วุจฺจติ, เอว
 วิชฺชมาเนสุปิ อญฺเณสุ รูปาวจราทีสุ
 ตตฺถ อวจรนฺเตสุ เตสํ อภิลกฺขิตตฺตา
 อयํ ปเทโส "กามาวจโร"เตว
 วุจฺจติ.

ก็ประเทศนั้น มี ๑๑ อย่าง คือ อบาย ๔,
 มนุษย์โลก ๑, เทวโลก ๖ ชั้น. เหมือน
 อย่างว่า บุรุษทั้งหลาย พร้อมทั้งกองเกวียน
 ย่อมท่องเที่ยวไปในประเทศใด, ประเทศนั้น
 แม่มื่อสัตว์ ๒ เท้า และสัตว์ ๔ เท้าเหล่านั้น
 มีอยู่ ท่องเที่ยวไปอยู่ ก็เรียกว่า "สสตฺถา-
 วจโร" (ซึ่งแปลว่าเป็นที่ท่องเที่ยวไปแห่ง-
 บุรุษทั้งกองเกวียน) เพราะกำหนดเฉพาะแก่
 บุรุษพร้อมทั้งกองเกวียนเหล่านั้นฉันใด, แม้
 เมื่อรูปาวจรเป็นตนเหล่านั้นมีอยู่ ท่องเที่ยว
 ไปในประเทศนั้น ประเทศนี้ ก็เรียกว่า
 "กามาวจร" อย่างเดียวกัน เพราะกำหนด
 เฉพาะแก่ธรรมทั้งหลาย ฝ่ายกามาวจร
 เหล่านั้น ฉะนั้น.

สุวายํ ยถา รูปภโว รูปํ, เอว
 อุตฺตรปทโลปํ กตฺวา "กาโม"เตว
 วุจฺจติ. ตปฺปปฏิพฺทฺธ เอเกโก ธมฺโม
 อิมสฺมี เอกาทสฺวิธปเทสฺสงฺขาเต กามे
 อวจรตีติ กามาวจโร.

กามาวจรนั้น เรียกว่า "กาม" เท่านั้น
 เพราะกระทำการลบบทเบี่ยงปลาย เหมือน
 รูปภพ เรียกว่า รูป. ธรรมแต่ละอย่าง ๆ
 อันเนื่องด้วยกามนั้น ก็ชื่อว่ากามาวจร ด้วย
 อรรถว่า ท่องเที่ยวไปในกาม กล่าวคือ
 ประเทศ ๑๑ ส่วนนี้.

คุณนารี โอทกานนท

อุทิศกุศลให้ นายโอภาส-นางแอม โอทกานนท

สพฺเพสํ ตํ นามํ โหติ. เอวํ สมฺปทมิทํ
เวทิตพฺพํ.

เอตฺถ สพฺเพ เต ธมฺเม เอกราสี
กตฺวา วุตฺตญฺมิสทฺทมเปกฺขิตฺวา กามา-
วจราติ อิตฺถิลิงฺควจฺนํ กตํ. รูปา-
จราติอาทิสฺส รูปภโว รูปํ, ตสฺมี รูปเป
อวจรณฺตีติ รูปาวจรา. อรูปภโว
อรูปํ, ตสฺมี อรูปเป อวจรณฺตีติ
อรูปาวจรา. เตญฺมิทวญฺญู ปริยาปนฺนา
อนฺโตคธาติ ปริยาปนฺนา, ตสฺมี น
ปริยาปนฺนาติ อปฺริยาปนฺนา.

(แปลว่า) ชื่อว่า วจฺโจ (ลูกวัว) ควบยอรรธ
ว่า ร่อง, มหิยํ เสตีติ มหิโส (แปลว่า)
ชื่อว่า มหิโส (กระบือ) ควบยอรรธว่า นอน
บนแผ่นดินนั่นเอง" สัตว์ทั้งหลายจำนวน
เท่าใดร่องอยู่, หรือนอนอยู่บนแผ่นดิน, ชื่อ
นั้นจะมีแก่สัตว์ทั้งหมดก็หามิได้ ชื่อนั้นใจ.
คำอุปไมยนี้ ก็พึงทราบเหมือนฉนั้นนั้น.

ในอธิการนี้ ท่านกระทำคำเป็นอดีตถึงคำว่า
กามาจรา ฉะนั้น เล็งถึงญมิตฺพทํที่ใดกล่าว
กระทำธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ให้เป็นหมวด
เดียวกัน. ในคำว่า รูปาวจรเป็นต้น รูปภพ
ชื่อว่ารูป, ญมิตฺ ชื่อว่ารูปาวจร ควบยอรรธว่า
ท่องเที่ยวไปในรูปนั้น. อรูปภพ ชื่อว่าอรูป,
ญมิตฺ ชื่อว่าอรูปาวจร ควบยอรรธว่าท่องเที่ยว
ไปในอรูปนั้น. ญมิตฺที่นับเนื่องคือหยั่งลง
ภายใน ในวัฏฏะอันเป็นไปในญมิตฺ ๓ เหตุฉนั้น
ชื่อว่าปริยาปนฺนา, ญมิตฺที่ไม่นับเนื่องในวัฏฏะ
อันเป็นไปในญมิตฺ ๓ นั้น เหตุฉนั้น ชื่อว่าอปฺริยา-
ปนฺนา.

คุณนารี โอทกานนท

อุทิศกุศลให้ นายโอกาส-นางเอม โอทกานนท

กามาจรราชิภูมินิทฺเตเสสุ เหฏฺฐโตติ
 เหฏฺฐาภาเคน. อวิจฺจนิรยฺนติ ชาลानํ
 วา สตุตฺตานํ วา เวทนानํ วา วิจ
 อนุตฺตํ นิทฺทํ เอตฺถ นตฺถิติ อวิจฺ.
 สุขสงฺขาโต อโย เอตฺถ นตฺถิติ
 นิรโย, นิรตฺโตตฺถณปิ นิรโย.

จะวินิจฉัยในนิตเทศแห่งภูมิมีกามาจร-
 ภูมิเป็นต้นต่อไป คำว่า ข้างล่าง คือ
 โดยส่วนเบื้องล่าง. บทว่า อวิจฺจนิรยฺ (ซึ่ง
 แปลว่า อเวจฺจนรก) มีวินิจฉัยว่า ชื่อว่าอวิจ
 ติวयरรตฺวา ในนรกนี้ไม่มีคลื่น คือระหว่าง
 คือช่องแห่งชาย หรือแห่งสั้วทงหลาย หรือ
 แห่งเวทนาทงหลาย. ชื่อว่า นิรยะ
 ติวयरรตฺวา ในนรกนี้ไม่มีความเจริญ
 กล่าวคือความสุขไม่มีในนรกนี้, ชื่อว่านิรยะ
 ติวयरรตฺวาไม่มีความยินดีก็มี.

ปริยฺนตํ กริตฺวาติ ตํ อวิจฺจสงฺขาตํ
 นิรยํ อนุตฺตํ กตฺวา. อุปริโตติ
 อุปริภาเคน. ปรนนิมมิตฺวสวตฺตํ เทเวติ
 ปรนนิมฺมิเตสุ กาเมสุ วสํ วตฺตฺตนโต
 เอวํลทฺธโวหาเร เทเว. อนุโต
กริตฺวาติ อนุโต ปกฺขิปิตฺวา.

คำว่า กระทำให้เป็นที่สุด คือ กระทำนรก
 กล่าวคือ อเวจฺจนั้นให้เป็นที่สุด. คำว่า ข้าง
บน คือ โดยส่วนเบื้องบน. คำว่า เทวดา
ชั้นปรนนิมมิตวสวัตฺตํ ได้แก่ เทวดาซึ่งมีบัญญัติ
 อันใดอย่างนี้ เพราะยังอำนาจให้เข้าไปใน
 กามที่เทพอื่นเนรมิตให้. คำว่า กระทำไว้ใน
ภายใน คือ ใส่เข้าไปภายใน.

ยํ เอตฺสํมี อนุตฺตเรติ เย เอตฺสํมี
 โอภาเส. ยฺนติ จ ลิงฺควจฺจนวิปลฺลาโส

คำว่า ในระหว่างนี้ใด คือ ในโอกาสนี้ใด.
 ก็ศัพท์ว่า ยํ ท่านกระทำให้เป็นลึงควิปลาส

๑-๕๖๖. ม. ม. พ. ๑๖๖

กโต. เอตถาวจราติ อิมินา ยสุมา และวจนวิปลาส. ทวฺยบทวาท เอตถาวจรา
 ตสฺมี อนุตเร อญฺเณปิ จรฺนติ กทาจิ (แปลว่า ทองเที่ยวไปในโอกาสนี้) นี้เพราะ
 กตฺถจจิ สมฺภวโต, ตสฺมา เตสํ ธรรมเหล่าอื่น เที่ยวไปอยู่ในระหว่าง
 อสงฺคณฺหนคฺคํ อวจราติ วุตฺตํ. นั้นเพราะมีอยู่ในที่บางแห่งในกาลบางครั้ง,
 ฉะนั้น เพื่อจะไม่สงเคราะห์ธรรมเหล่านั้น
 ทานจิงกล่าววาท อวจรา (แปลว่าทองเที่ยว
 ไป).

เตน เย เอตสฺมี อนุตเร โอคาทุหา ทวฺยคํานัน ธรรมเหล่าใด เป็นสภาพหยั่งลง
 หุตฺวา จรฺนติ สพฺพคฺค สทา จ เที่ยวไปในระหว่างนี้เพราะมีอยู่ทุกแห่งและ
 สมฺภวโต, อโรภาเค จ จรฺนติ ทุกเมื่อ, และเที่ยวไปอยู่ในส่วนเบื้องล่าง
 อวีจฺนिरยสฺส เหฏฺฐา ภูตฺปาทาย ทวฺยภาวะแห่งความเป็นไปของภูตรูป และ
 ปวตฺตติภาเวน, เตสํ สงฺคโห กโต อูปาทายรูปในกายใต้แห่งอเวจฺนรก, ทานก็
 โหติ. กระทบการสงเคราะห์ธรรมเหล่านั้นไว้ด้วย.

เต หิ อวคาพฺหา^๑ จรฺนติ, อโร- จริงอยู่ ธรรมเหล่านั้นหยั่งลงเที่ยวไป,
 ภาเค จ จรฺนตฺตี อวจรา. เอตฺถ และเที่ยวไปในส่วนเบื้องต่ำ เพราะฉะนั้น
ปริยาปนฺนาติ อิมินา ปน ยสุมา เอเต จึงชื่อว่า อวจรา (แปลว่า ทองเที่ยวไป).
 เอตถาวจรา อญฺเณตฺถาปิ อวจรฺนติ, ก็ทวฺยคํวาท เอตฺถ ปริยาปนฺนา (นับเนื่องอยู่

^๑ ฉ. โอคาทุหา.

น ปน ตตฺถ ปรียาปนฺนา โหนฺติ,
ตสฺมา เตสํ อญฺญตฺถาปิ อวจฺรุตานํ
ปรีคฺคโห กโต โหติ.

ในระหว่างนี้) นี้ ความว่า เพราะธรรม
เหล่านั้นท่องเที่ยวไปอยู่ในระหว่างนี้ ย่อม
ท่องเที่ยวไปแม่ในที่อื่น, แต่ก็ไม่นับเนื่องอยู่
ในที่นั้น, เพราะฉะนั้นจึงเป็นอันกระทำการ
กำหนดถือเอาธรรมเหล่านั้นซึ่งท่องเที่ยวไป
อยู่แม่ในที่อื่น.

อิทานิ เต เอกุถ ปรียาปนฺเน
ธมฺเม ราสีสุญฺญตาปจฺจยภาวโต เจว
สฺภาวโต จ ทสฺเสนฺโต ขนฺธธาตุ-
อายตนาตีอาทิมาห. พฺรหฺมโลกนฺติ
ปจฺมชฺฌานภุมิสงฺขาคํ พฺรหฺมภูจฺานํ.
อกนิฏฺเจติ อุตฺตมภูเจเน น กนิฏฺเจ.

บัดนี้เมื่อจักแสดงธรรมอันนับเนื่องใน
ภพนี้เหล่านั้น โดยภาวะที่เป็นหมวดและเป็น
ปัจจัยแก่ความว่าง (สุญญตา) และโดย
สภาวะ ท่านจึงกล่าวคำว่า ขันธ์ ๕
อายตนะ ดังนี้ เป็นต้น. คำว่า พหุโลก
ไคแก พหุสถาน กล่าวคือชั้นปฐมฌานภูมิ.
คำว่า เทวตาชั้นอกนิษฐะ ไคแก เทวตาที่
ไม่ใช่เล็กน้อย ควยอรรถว่าสูงสุด.

สมาปนฺนสฺสาตี สมาปตฺตี สมาปนฺนสฺส.
เอเตน กุสลชฺฌานํ วุตฺตํ. อุปฺปนฺนสฺสาตี
วิปากวเสเน พฺรหฺมโลกเ อูปฺปนฺนสฺส.
เอเตน วิปากชฺฌานํ วุตฺตํ.

บพว่า สมาปนฺนสฺส แปลว่า ของบุคคลผู้เข้า
สมาบัติ. ควยบทนี้ ท่านกล่าวถึงฌานที่เป็น
กุศล. บพว่า อุปฺปนฺนสฺส แปลว่า ของบุคคล
ผู้ปฏิบัติในพหุโลก ควยอำนาจแห่งวิปาก.
ควยบทนี้ ท่านกล่าวถึงฌานที่เป็นวิปาก.

คุณนารี โอทกานนท

อุทิศกุศลให้ นายโอภาส-นางเอม โอทกานนท

ทิวฺจธมฺมสุขวิหาริสฺสาตี ทิวฺจธ ฌมฺเม
ปจฺจกฺเข อตฺตภาเว สุโข วิหาโร
ทิวฺจธมฺมสุขวิหาโร, โส อสฺส อตฺถิติ
ทิวฺจธมฺมสุขวิหารี, อรหา. ตสฺส ทิวฺจ-
ธมฺมสุขวิหาริสฺส. เอเตน กิริยชฺฌานํ
วุตฺตํ.

คำว่า ของบุคคลผู้มีปกติอยู่เป็นสุขในทิว-
จธรรม ความว่า การอยู่เป็นสุขในทิวจธรรม
คือ ในอรรถภาพที่ประจักษ์ชื่อว่า ทิวจธม-
สุขวิหาโร (แปลว่า การอยู่เป็นสุขในทิว-
จธรรม), การอยู่เป็นสุขในทิวจธรรมนั้น มีอยู่
แก่บุคคลนั้นเหตุนี้ บุคคลนั้น ชื่อว่าทิวจธรรม
สุขวิหารี (ผู้มีการอยู่เป็นสุขในทิวจธรรม),
โตแก พระอรหันต์. ของบุคคลผู้มีปกติอยู่
เป็นสุขในทิวจธรรมนั้น. ถวายบทนี้ ท่านกล่าว
ฉานที่เป็นกิริยา.

เจตฺตลีกาตี เจตฺตี ภาวา เจตฺตลีกา,
จิตฺตสมฺปยุตฺตาทิ อตฺโถ. อากาสานญ-
จายตฺนูปเคตี อากาสานญจายตฺนสงฺขาตํ
ภวํ อุกฺเต. ทฺติยปเทปิ เอเสว
นโย.

บทว่า เจตฺตลีกา ความว่า ธรรมที่มีอยู่ใน
จิต, อธิบายว่า ที่ประกอบกับจิต ชื่อว่า
เจตฺตลีก. บทว่า อากาสานญจายตฺนูปเค
แปลว่า ผู้เข้าถึงภพ กล่าวคืออากาสานญ-
จายตนะ. แม้ในบทที่สองก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

มกฺกาคาตี จตฺตทาโร อริยมกฺกคา. มกฺก-
ผลานีตี จตฺตทาริ อริยมกฺกผลานิ.
อสงฺขตา จ ฐาตุตี ปจฺจเยหิ อกฺตา
นิพฺพานธาตุ.

คำว่า มรรค โตแก อริยมรรค ๘. คำว่า
ผลของมรรค โตแก ผลของอริยมรรคอีก ๘.
คำว่า อสังขตธาตุ โตแก นิพพานธาตุ อัน
ปัจจัยทั้งหลายกระทำไม่ได้แล้ว.

คุณนารี โอทกานนท
อุทิศกุศลให้ นายโอบาส-นางเอม โอทกานนท

อปราปี จตสโส ภูมิโยติ เอแก-
 จตุกฺกวเสณ เวทิตฺตพฺพา. จตุตาโร
สติปฏฺจานาติ กายานุปัสสนาสติปฏฺจานํ
 เวทนานุปัสสนาสติปฏฺจานํ จิตฺตา-
 นุปัสสนาสติปฏฺจานํ ฌมฺมานุปัสสนา-
 สติปฏฺจานํ. ตสฺสสตฺโถ ปตฺติฏฺจาตีติ
 ปฏฺจานํ, อุปฏฺจาติ โอกฺกนฺติตฺตวา^๑
 ปกฺขนฺติตฺตวา วตฺตตีติ อตฺโถ. สติเยว
 ปฏฺจานํ สติปฏฺจานํ.

อถวา สรรณฺวเจเน สติ, อุปฏฺจานฺวเจเน
 ปฏฺจานํ, สติ จ สา ปฏฺจานญฺจาติปิ
 สติปฏฺจานํ. อารมฺมณฺวเสณ พหฺกวา ตา
 สติโยติ สติปฏฺจานา.

จตุตาโร สัมมปฺปชานาติ อนุปฺปนฺนानํ
 อกฺุสฺลानํ อนุปฺปาทาย สัมมปฺปชานํ,
 อุปฺปนฺนानํ อกฺุสฺลानํ ปหานาย สัมมปฺ-
 ปชานํ, อนุปฺปนฺนानํ กุสฺลानํ อุปฺปาทาย

คำว่า ภูมิ ๔ เมื่อนึก ฟังทราบด้วย
 อำนาจหมวด ๔ แต่ละหมวดๆ. คำว่า สติ-
ปฏิฐาน ๔ ได้แก่ กายานุปัสสนาสติปฏิฐาน
 เวทนานุปัสสนาสติปฏิฐาน จิตตานุปัสสนา-
 สติปฏิฐาน ฌมมานุปัสสนาสติปฏิฐาน.
 ความเหังกำว่า สติปฏิฐาน นั้นคั้งนี้ ชื่อว่า
 ปฏิฐาน ด้วยอรรถว่า ตั้งไว้เฉพาะ, อธิบาย
 ว่า เข้าไปตั้งไว้ คือปรากฏกาวลงแล่นไป.
 ธรรมชาติที่ตั้งไว้คือสติ ชื่อว่าสติปฏิฐาน.

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าสติด้วยอรรถวาระลึก,
 ชื่อว่า ปฏิฐาน ด้วยอรรถว่าเข้าไปตั้งไว้,
 สตินั้นด้วย เข้าไปตั้งไว้ด้วย แม่เพราะ-
 เหตุนั้น ชื่อว่าสติปฏิฐาน. ชื่อว่าสติปฏิฐาน
 ด้วยอรรถว่า สติเหล่านั้น มีจำนวนมาก
 ด้วยอำนาจแห่งอารมณ์.

คำว่า สัมมปฺปชาน ๔ ได้แก่ สัมมปฺปชาน
 (คือความเพียรชอบ) เพื่อยังอกุศลที่ยังไม่
 เกิดไม่ให้เกิดขึ้น ๑, สัมมปฺปชาน(คือความ
 เพียรชอบ) เพื่อละอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ๑,

^๑ ส. โอกกนติตตวา.

คุณระเบียบ ทินบาล

อุทิศให้ชาวหลวงวัง, คุณพระปลัด, คุณยายนวม, นายเชิด-นายเชื้อ อร่ามศรี

สมมุปปธานัน, อุปฺปนฺนํ กุสลํ จิตฺตยา
สมมุปปธานัน. ปทหนฺติ วายมนฺติ
เอเตนาติ ปธานัน, วีริยสฺเสตํ นามัน.

สมมุปปธานนฺติ อวิปริตฺตปฺปธานัน การณฺ-
ปธานัน อุปายปฺปธานัน โยนิโสปธานัน.
เอกเมว วีริยํ กิจฺจวเสน จตุธา
กตฺวา สมมุปปธานาติ วุตฺตํ. จตุธาโร
อิทธิปาทาติ ฉนฺทิตฺติปาโท วีริยิตฺติปาโท
จิตฺติตฺติปาโท วิมฺลิตฺติปาโท. ตสฺสสตฺโถ
วุตฺโตเยว:

จตุตทาริ ฌานานีติ วิตกฺกวิจาร์ปิตฺติสุข-
จิตฺเตกคฺคตาวเสน ปญฺจกฺกํ ปจฺมชฺ-
ฌานัน, ปิตฺติสุขจิตฺเตกคฺคตาวเสน ติวฺจกฺกํ
ทุตฺติยชฺฌานัน, สุขจิตฺเตกคฺคตาวเสน

สมมุปปธาน (คือความเพียรชอบ) เพื่อยัง
กุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ๑, สมมุปปธาน
(คือความเพียรชอบ) เพื่อความตั้งอยู่แห่ง
กุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ๑. ธรรมชาติ ชื่อว่าปธาน
ควยอรรถวาเป็นเหตุตั้งไว้ คือพยายาม,
คำว่า ปธานัน เป็นชื่อแห่งวีริยะ.

คำว่า สมมุปปธาน ได้แก่ ความเพียรที่ไม่
วิปริต ความเพียรโดยเหตุ ความเพียร
โดยอุบาย ความเพียรโดยแยบคาย. วีริยะ
อันเดียวกันนี้แหละ ท่านกล่าวว่า สมมุปปธาน
เพราะแบ่งเป็น ๕ อย่างควยอำนาจแห่งกิจ.
คำว่า อิทธิบาท ๔ ได้แก่ อิทธิบาทคือ ฉันทะ
อิทธิบาทคือ วีริยะ อิทธิบาทคือ จิตตะ
อิทธิบาทคือ วิมังสา. ความแห่งอิทธิบาทนั้น
ได้กล่าวไว้แล้วที่เดียว.

คำว่า ฌาน ๔ ได้แก่ ปฐมฌานมีองค์ ๕ คือ
วิตก วิจาร์ ปิตฺติ สุข และเอกกตฺตาแห่งจิต,
ทุตฺติยฌานมีองค์ ๓ คือ ปิตฺติ สุข และเอกกตฺตา
แห่งจิต, ตติยฌานมีองค์ ๒ คือ สุข และ

คุณระเบียบ ทินบาล

อุทิศให้ชาวหลวงวัง, คุณพระปลัด, คุณยายนวม, นายเชิด-นายเชื้อ อร่ามศรี

ทวงุฑิกั ทตียชุฌานั, อุเปกุกขาจิตุเต-
กคุกตาวเสณ ทวงุฑิกั จตุตถชุฌานั.
อิมานี หิ องุกานี อารมมณฺณปนิชุฌา-
นญฺเจณ ฌานนุติ วุจฺจนุติ.

จตสฺโส อุปฺปมณฺณาโยติ เมตฺตากรุณา-
มฺหิตาอุเปกฺขา. ฝรณอุปฺปมาณวเสณ
อุปฺปมณฺณาโย. เอตฺตาโย หิ อารมมณ-
วเสณ อุปฺปมาณเว วา สตุเต ฝรณุติ,
เอกั สตุตฺปิ วา อนวเสสฝรณวเสณ
ฝรณุตีติ ฝรณอุปฺปมาณวเสณ อุปฺป-
มณฺณาโยติ วุจฺจนุติ.

จตสฺโส อรุปรสฺมาปฺตติโยติ อากาสา-
นญฺจายตนสฺมาปฺตติ วิญฺญาณญฺจายตน-
สฺมาปฺตติ อากิณฺณญฺจายตนสฺมาปฺตติ
เนวสณฺณานาสณฺณายตนสฺมาปฺตติ. จตสฺโส
ปรุฏิสฺมภิตา วุตฺตตุถา เอว.

เอกัคฺคตาแห่งจิต, จตุตถฌานมีองค์ ๒ คือ
อุเบกขาและเอกัคฺคตาแห่งจิต. ก้องค์เหล่านี้
ท่านเรียกว่าฌาน ควยอรรถวา เขาไปเพง
อารมณ.

คำว่า อุปฺปมณฺญา ๔ ไต่แก เมตฺตา กรุณา
มฺหิตา อุเบกฺขา. ชื่อว่าอุปฺปมณฺญา ควย
อำนาจไม่มีประมาณในการแผ่ไป. ก็อุปฺป-
มณฺญาเหล่านี้ ยอมแผ่ไปสู่สัตว์ทั้งหลายอันหา
ประมาณมิได้ ควยอำนาจแห่งอารมณบาง,
ยอมแผ่ไป แมสู่สัตว์ส่วนหนึ่งควยอำนาจแห่ง
การแผ่ไปไม่เหลือลงบ้าง เพราะเหตุนี้
ท่านจึงเรียกว่า อุปฺปมณฺญาควยอำนาจความ
ไม่มีประมาณในการแผ่ไป.

คำว่า อรุปรสฺมาปฺติ ๔ ไต่แก อากาสา-
นญฺจายตนสฺมาปฺติ วิญฺญาณญฺจายตนสฺมาปฺติ
อากิณฺณญฺจายตนสฺมาปฺติ เนวสณฺณานาสณฺญา-
ยตนสฺมาปฺติ. ปรุฏิสฺมภิตา ๔ มีอรรถไต่กล่าว
แล้วที่เดียว.

คุณระเบียบ ทินบาล

อุทิศให้ชาวหลวงวัง, คุณพระปลัด, คุณยายนวม, นายเชิด-นายเชื้อ อร่ายศรี

จตสโส ปฏิปทาติ "ทุกขา ปฏิปทา
ทนฺธาภิญญา, ทุกขา ปฏิปทา ชิปปา-
ภิญญา, สุขา ปฏิปทา ทนฺธาภิญญา,
สุขา ปฏิปทา ชิปปาภิญญา"^๑ วุตฺตา
จตสโส ปฏิปทา.

จตุตฺตาริ อารมฺมณานีติ "ปริตฺตํ
ปริตฺตารมฺมณํ, ปริตฺตํ อปฺปมาณารมฺมณํ,
อปฺปมาณํ ปริตฺตารมฺมณํ, อปฺปมาณํ
อปฺปมาณารมฺมณน"^๒ วุตฺตานิ จตุตฺตาริ
อารมฺมณานิ. กสิณาทิอารมฺมณานํ
อวตฺตฺถาเปตพฺพโต อารมฺมณเณหิ"^๓
อารมฺมณวฺนฺตานิ ฌานานิ วุตฺตานีติ
เวทิตฺตพฺพานิ.

คำว่า ปฏิปทา ๕ ไต่แก่ ปฏิปทา ๔
ที่ตรัสไว้ว่า "ทุกขา ปฏิปทา ทนฺธาภิญญา
(ปฏิบัติลำบากทั้งรู้ได้ช้า), ทุกขา ปฏิปทา
ชิปปาภิญญา(ปฏิบัติลำบากแต่รู้ได้เร็ว), สุขา
ปฏิปทา ทนฺธาภิญญา (ปฏิบัติง่ายแต่รู้ช้า),
สุขา ปฏิปทา ชิปปาภิญญา (ปฏิบัติง่ายทั้งรู้
ได้เร็ว)" ดังนี้.

คำว่า อารมณ ๕ ไต่แก่ อารมณ ๔ ที่ตรัส
ไว้ว่า "ธรรมชาติที่ย่อมเยา มีอารมณยอม-
เยา ๑, ธรรมชาติที่ย่อมเยา มีอารมณหา
ประมาณมิได้ ๑, ธรรมชาติหาประมาณมิได้
มีอารมณยอมเยา ๑, ธรรมชาติหาประมาณ
มิได้มีอารมณหาประมาณมิได้ ๑". ฉะนั้นมี
อารมณ ฟังทราบว่ ทานกล่าวไว้ เพราะ
อารมณมีกสิณเป็นต้นฟังตั้งลง.

^๑ ที. ปา. ๑๑/๑๑๕.

^๒ อภี. ส. ๓๔/๕๔.

^๓ ฉ. ไปตฺตเก ปาโลยํ นตฺถิ.

คุณระเบียบ ทินบาล

อุทิศให้ชาวคหลวงวัง, คุณพระปลัด, คุณยายนวม, นายเชิด-นายเชื้อ อร่ามศรี

จตุตทาโร อริยวสาติ อริยา วุจจนติ
 พุทธา จ ปจเจกพุทธา จ ตถาคค-
 สาวกา จ, เตส อริยานัน วสา
 ตนุติโย ปเวณิโยติ อริยวสา. เก ปน
 เตติ ? จีวรสนุโตโส ปิณฑปาตสนุโตโส
 เสนาสนสนุโตโส ภาวนารามตาคติ อิเม
 จตุตทาโร.

คิลานปจจยสนุโตโสปี ปิณฑปาตสนุโตเส
 วุตเต วุตโตเยว โหติ. โย หิ
 ปิณฑปาเต สนตฺตฺฏโจ, โส กถ คิลาน-
 ปจจเย อสนตฺตฺฏโจ ภาวิสสตีติ.

คำว่า อริยวงศ์ ๔ ความว่า พระพุทธเจ้าทั้ง-
 หลายจำพวกหนึ่ง พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้ง-
 หลายจำพวกหนึ่ง พระสาวกของตถาคคเจ้า
 ทั้งหลายจำพวกหนึ่ง เรียกว่าอริยะ, วงศ์
 คือแบบแผนเชื้อสายของอริยะเหล่านั้น เหตุ
 นั้นชื่อว่าอริยวงศ์. ก็อริยวงศ์เหล่านั้นคือ
 อะไร ? คือจีวรสันโดษ(ความยินดีในจีวร)
 ปิณฑปาสันโดษ (ความยินดีในปิณฑปาท)
 เสนาสนสนุโตโส (ความยินดีในเสนาสนะ)
 ภาวนารามตา(ความเป็นผู้มีภาวนาเป็นที่มา
 ยินดี) รวมเป็นอริยวงศ์ทั้ง ๔ ดังกล่าวมานี้.

คิลานปัจจยสันโดษ (ความยินดีในคิลานปัจ-
 จย) เมื่อใดกล่าวถึงปิณฑปาสันโดษแล้ว ก็
 ย่อมเป็นอันกล่าวแล้วควยเช่นกัน. จริงอยู่
 ภิกษุใดสันโดษแล้วในปิณฑปาท, ภิกษุนั้นจัก
 เป็นผู้ไม่สันโดษในคิลานปัจจยใดอย่างไร.

๑ ฉ. โปตถเก อิติสหุโท น ทิสสตี.

จตุตถาริ สังคหวัตถุนี้ติ จตุตถาริ
 ชนสังคณหนการณานิ, ทานญจ
 เปยฺยวชฺชญจ อุตฺตจริยา จ สมันตุตตา
 จาติ^๑ อิมานิ จตุตถาริ. ทานนติ
 ยถารหํ ทานํ. เปยฺยวชฺชนติ ยถารหํ
 ปิยวจนํ. อุตฺตจริยาติ ตตฺถ ตตฺถ
 กตฺตพฺพสุส กิจฺจสุส^๒ กรณวเสน
 กตฺตพฺพากตฺตพฺพานุสาสนวเสน . จ
 วุทธิกิริยา. สมันตุตตาติ สห มาเนน
 สมานิ, สปริมาโณ สปริคณโนติ
 อตุโณ.

สมานิ ปรสุส อุตฺตา เอเตนาติ
 สมันตุตโต, สมันตุตสุส ภาโว
 สมันตุตตา, "อัยมยา หิโน, อัย
 มยา สทีโส, อัยมยา อธิโก"ติ

คำว่า สังคหวัตถุ ๔ ไต่แก่เหตุแห่ง
 การสังเคราะห์คน ๔ อย่าง, คือ ทาน ๑
 ไปยวัชชะ ๑ อุตฺตจริยา ๑ สมันตุตตา ๑
 รวมเป็น สังคหวัตถุ ๔ ดังกล่าวมานี้. คำ
 ว่า ทาน ไต่แก่ การให้ตามสมควร. คำว่า
ไปยวัชชะ ไต่แก่ การกล่าวคำเป็นที่รักตาม
 สมควร. คำว่า อุตฺตจริยา ไต่แก่ การทำ
 ความเจริญด้วยอำนาจการกระทำกิจ ที่ควร
 กระทำ และด้วยอำนาจการพร่ำสอนในสิ่งที่
 ควรกระทำ และไม่ควรถูกกระทำในกิจนั้น ๆ.
 คำว่า สมันตุตตา อธิบายว่า กับด้วยมานะ

(การวัดหรือการเทียบ)ชื่อว่าสมานะ, ความ
 ว่า พร้อมกับการนับคือพร้อมกับการกำหนด.

อิตฺตา(คือจิต)ของบุคคลอื่น พร้อมกับมานะ
 (คือการกำหนดนับ) ด้วยบุคคลนี้ เหตุนี้
 บุคคลนี้ ชื่อว่าสมันตโต มีอิตฺตาของคนอื่น
 พร้อมกับมานะ (คือการกำหนดนับ), ภาวะ

^๑ อัง.จตุกก. ๒๑/๔๒.

^๒ ฉ. โปตุถเก ปาโรยํ น ทิสฺสติ.

คุณระ เบียบ ทินบาล

อุทิศให้ขุนจํารัส, คุณย่าปริก, ขุนอาธร, คุณแม่เพ็ญ พรธอนจรัส

ปริศนาคเหตฺวา ททนฺรุเปณ อุปจรรณํ
กรณนฺติ อตฺโต. "สมานสุขทุกฺขตา
สมานตฺตตา"ติ จ วทนฺติ.

แห่งบุคคล ผู้มีอัตราของคนอื่นพร้อมกันมานะ
ชื่อว่า สมานัตตตา, ความว่า ได้แก่ความ
เข้าไปประพฤติ คือ การกระทำโดยสมควร
แก่มานะนั้นกำหนดกันว่า "ผู้นี้เร็วกว่าเรา,
ผู้นี้เสมอเรา, ผู้นี้เหนือกว่าเรา". ส่วน
อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า "ความเป็นผู้มีสุข
ทุกข์เสมอกัน ชื่อว่า สมานัตตตา".

จตุตถาริ จกฺกานีติ เอตฺถ จกฺกํ
นาม ทารุจกฺกํ รตนจกฺกํ ธมฺมจกฺกํ
อิริยาปถจกฺกํ สมฺปตฺติจกฺกนฺติ ปญฺจวิธํ.
ตตฺถ "ยํ ปน ตํ เทว จกฺกํ ฉหิ
มาเสหิ นิฏฺฐิตํ ฉารตฺตฺตฺเนหิ"^๑ติ อิทํ
ทารุจกฺกํ.

ในคำว่า จักร ๕ นี้ ชื่อว่า จักรมี ๕
อย่างคือ ทารุจักร (จักรไม้หรือล้อไม้) ๑
รัตนจักร (จักรแก้ว) ๑ ธรรมจักร (จักร
คือพระธรรม) ๑ อิริยาปถจักร (จักร คือ
อิริยาปถ) ๑ สมฺปตฺติจักร (จักรคือสมบัติ)
๑. ในจักร ๕ อย่างนั้น จักรที่มาในประ-
โยคคั้งนี้ว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ก็จักร (ล้อ)
นั้นไฉนสำเร็จแล้วโดย ๖ เดือน ๖ ราตรี"
คั้งนี้ ชื่อว่า ทารุจักร (แปลว่าล้อไม้).

"จกฺกํ วตฺตยโต ปริศนาคเหตฺวา"^๒ติ อิทํ

จักรที่มาในประโยคคั้งนี้ว่า "เมื่อยังจักร

^๑ อัง. ติก. ๒๐/๑๔๐.

^๒ ขุ. ขา. ๒๗/๓๕๒ ปาฬิยํ

"จกฺกาวตฺตยโต ปริศนาคเหตฺวา"ติ ทิสฺสตี.

คุณระ เบียบ ทินบาล

อุทิศให้ขุนจ่ารัส, คุณย่าปริก, ขุนอาธร, คุณแม่เพ็ญ พรรณจรัส

รตนจกุกั. "มยา ปวตฺติตฺ จกุกนุ"^๑
 อิทํ ฌมฺมจกุกั. "จตุจกุกั นวทวารนุ"^๒
 อิทํ อิริยาปถจกุกั.

"จตุตาริมานิ ภิกฺขเว จกุกานิ, เยหิ
 สมนฺนาคทานิ เทวมนุสฺसानิ จตุจกุกั
 วตฺตติ. กตมานิ จตุตาริ. ปฏฺิริรูปเทส-
 วาโส สปุปฺริสาปสฺสโย"^๓ อตฺตสมฺมา-
 ปณฺธิ ปุพฺเพ จ กตปุณฺณตา"^๔ อิทํ
 สมฺปตฺติจกุกั.

ให้เป็นไปได้กำหนดแล้ว" ดังนั้นชื่อว่า รัตน-
 จักร(แปลว่าจักรแก้ว). จักรที่มาในประโยค
 ดังนั้นว่า "จักรอันเราให้เป็นไปแล้ว" ชื่อว่า
 ธรรมจักร. จักรที่มาในประโยคดังนั้นว่า
 "มีจักร ๔ มีทวาร ๘" ชื่อว่าอิริยาปถจักร.

จักรที่มาในประโยคดังนั้นว่า "ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลาย จักร ๔ ย่อมเป็นไปแก่เทวดา
 และมนุษย์ทั้งหลาย ผู้ประกอบแล้วด้วย
 จักรเหล่าใด, จักร ๔ เหล่านี้. จักร ๔
 คืออะไรบ้าง? คือ ปฏฺิริรูปเทสวาสะ(การอยู่
 ในประเทศอันสมควร) ๑ สปุปฺริสาปสฺสยะ
 (การคบหาสปุปฺริช) ๑ อตฺตสมฺมาปณฺธิ
 (การตั้งตนไว้โดยชอบ) ๑ ปุพฺเพกตปุณฺณตา
 (ความเป็นผู้มีบุญอันใดกระทำไว้ในหนหลัง)๑"
 ดังนั้นชื่อว่า สมฺปตฺติจักร.

^๑ ขุ. ส. ๒๕/๔๔๔.

^๒ ส. ส. ๑๕/๒๓.

^๓ ฉ. สปุปฺริสาวสฺสโย.

^๔ อัง. จตุกก. ๒๑/๔๑.

คุณระเบียบ ทินบาล

อุทิศให้ขุนจ่ารัส, คุณย่าปริก, ขุนอาธร, คุณแม่เพิ่ม พรรณจรัส

อิธาปิ เอตเทว อธิปุเปตฺ. ตตฺถ
ปฏิรูปเทสวาโสติ ยตฺถ จตฺสโส ปริสา
สนฺทิสฺสนฺติ, เอวรูเป อนฺจจวิเก เทเส
วาโส. สปุปริสาปสฺสโยติ พุทฺธาทีนํ
สปุปริสานํ อปสฺสโย^๑ เสวนํ ภชนํ.

อตฺตสมฺมาปณฺธิ^๒ติ อตฺตโน สมฺมา จปนํ.
สเจ ปุพฺเพ อสฺสทฺธาทีหิ สมฺนาคโต
โหติ, ตานิ ปหาย สทฺธาทีสุ
ปตฺติจฺจาปนํ. ปุพฺเพ จ กตฺตฺถตาติ
ปุพฺเพ อฺปจิตฺกฺสฺลตา. อิทเมว เจตฺถ
ปมฺาณํ.

แม้ในพระบาลีนี้ ท่านประสงค์เอาสัมปัตติ-
จักรนี้แหละ. ในสัมปัตติจักรนั้น คำว่า ปฏิ-
รูปเทสวาสะ ไต่แกการอยู่ในประเทศอัน
สมควรคือเหมาะสม ซึ่งมีบริษัททั้ง ๔ ปรา-
กฏอยู่. คำว่า สปุปริสาปสฺสยะ ไต่แก การ
อยู่อาศัยคือการเสพ การคบหาสปุรุขมี
พระพุทเจ้าเป็นตน.

บทว่า อตฺตสมฺมาปณฺธิ ไต่แก การตั้งตนไว้
ชอบ. ถ้าตนเป็นผู้ประกอบแล้ว ด้วยโทษ มี
ความเป็นผู้ไม่มีศรัทธาเป็นตนในหนหลัง, ก็
ละโทษมีความเป็นผู้ไม่มีศรัทธาเป็นตนเหล่า-
นั้นเสีย แล้วยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณมีศรัทธา
เป็นตน. บทว่า ปุพฺเพ จ กตฺตฺถตา ความ
ว่า ความเป็นผู้มีกุศลอันได้สั่งสมไว้ ใน
หนหลัง. ก็บทว่า ปุพฺเพ จ กตฺตฺถตา
นี้แหละ เป็นสำคัญในสมบัตติจักรนี้.

^๑ ฉ. อวสฺสยณํ.

^๒ ฉ. ปตฺติจฺจาปนํ.

มูลนิธิคณาธนะวณิชย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สังฆกรรม. ๒-๗. ๔-๒

เยน หนี ฌาณสัมปยุตฺตจิตฺเตน กุสลกมฺมํ
 กตํ โหติ, ตทฺทว กุสลํ ตํ ปุริสํ
 ปฏิรูปเทเส อูปเนติ, สปุริเส
 ภาชาเปติ, โส เอว ปุคฺคโล อุตฺตานิ
 สมฺมา จเปตฺติ.

จริงอยู่ กุศลกรรมยอมเป็นอันบุคคลใดผู้มีจิต
 เป็นฌาณสัมปยุตฺตไคกระทำแล้ว, กุศลนั้นแหละ
 ยอมนอมนำบุรุษนั้น เข้าไปอยู่ในประเทศอัน
 สมควร, ยอมยังบุรุษนั้นให้คบหาสัปรุช
 ทั้งหลาย, บุคคลนั้นแหละ ชื่อว่ายอมตั้งตน
 ไว้ออบไคแล.

จตุตตาริ ธมฺมปทานิ จตุตตาริ
 ธมฺมโกฏฺฐาสา. กตฺมานิ จตุตตาริ.
 อนภิชฺฌา ธมฺมปทํ, อพฺยาปาโท ธมฺมปทํ,
 สมฺมาสติ ธมฺมปทํ, สมฺมาสมาธิ
 ธมฺมปทํ. อนภิชฺฌา ธมฺมปทํ นาม อโลโก
 วา อนภิชฺฌาวเสน อธิคตชฺฌาน-
 วิปสฺสนามคฺคผลนิพฺพานานิ วา.

คำว่า ธรรมบท ๔ ไคแก่ ส่วนแห่ง
 ธรรม ๔ อย่าง. ส่วนแห่งธรรม ๔ อย่าง
 คืออะไรบ้าง ? คือ อนภิชฌาธรรมบท ๑,
 อภัยปาทธรรมบท ๑, สัมมาสติธรรมบท
 ๑, สัมมาสมาธิธรรมบท ๑. อโลกะ หรือ
 ฌานวิปัสสนามรรคผลและนิพพาน ที่ได้บรรลุ
 ด้วยอำนาจอนภิชฌาชื่อว่า อนภิชฌาธรรมบท.

อพฺยาปาโท ธมฺมปทํ นาม อโกโธ^๑
 วา เมตฺตาสีเสน อธิคตชฺฌานาทีนิ วา.
สมฺมาสติ ธมฺมปทํ นาม สุปฺปฏิสฺสตี^๒
 วา สติสีเสน อธิคตชฺฌานาทีนิ วา.
สมฺมาสมาธิ ธมฺมปทํ นาม อฏฺฐสฺมาปคฺติ

ความไม่โกรธ หรือฌานที่ได้บรรลุด้วยธรรม
 อันเป็นประธานคือเมตตาเป็นต้น ชื่อว่า
อภัยปาทธรรมบท. สติที่เข้าไปตั้งไว้ดีแล้ว
 หรือฌานที่บรรลุด้วยธรรมอันเป็นประธานคือ
 สติเป็นต้น ชื่อว่า สัมมาสติธรรมบท. สมาบัติ

^๑ ฉ. อโกโป.   ^๒ ฉ. สุปฏิสฺสตี.

วา อภุสสมาปตฺตีสีเสณ อธิคตชฺฌานาทีนึ ๘ หรือฌานที่บรรลุด้วยธรรมอันเป็นประธาน
 วา. คือ สมบัติ ๘ เป็นต้น ชื่อว่า สัมมา-
สมาธิธรรมบท.

ทสอสุภวเสณ วา อธิคตชฺฌานาทีนึ อีกอย่างหนึ่ง ฌานที่ได้บรรลุด้วยอำนาจ
 อนภิชฺฌา ฌมฺมปทํ, จตุพฺรหฺมวิหาร- อสุภะ ๑๐ เป็นต้น ชื่อว่า อนภิชฌาธรรมบท,
 วเสณ อธิคตานิ อพฺยาปาโท ฌมฺมปทํ, ฌานที่ได้บรรลุด้วยอำนาจพรหมวิหาร ๔ ชื่อ
 ทสานุสฺสตีอาหาเรปฏิกูลสฺสณาวเสณ อธิ- ว่าอภัยปาทธรรมบท, ฌานที่ได้บรรลุ ด้วย
 คตานิ สฺมมาสฺติ ฌมฺมปทํ, ทสกลีณ- อำนาจอนุสติ ๑๐ และอาหาเรปฏิกูลสัณญา
 อานาปานวเสณ อธิคตานิ สฺมมาสมาธิ ชื่อว่า สัมมาสติธรรมบท, ฌานที่ได้บรรลุ
 ฌมฺมปทนต์. อิมา จตฺสโส ญฺมึโยติ ด้วยอำนาจกลีณ ๑๐ และอานาปานะ ชื่อว่า
 เอเกกํ จตุกกวเสเนว โยเชตพฺพํ. สัมมาสมาธิธรรมบท. คำว่า ญฺมึ ๔ เหล่านี้
 ได้แก่ ฟังประกอบธรรมแต่ละอย่าง ๆ ด้วย
 อำนาจหมวด ๔ นั้นเอง.

ภูมินานตฺตญาณนิตฺ เทสวณฺณา นิฏฺฐิตา. พรรณานามินานัตตญาณนิตเทศ จบ.

๑๙. ฌมฺมนานตฺตญาณนิตฺเตสฺวณฺณา

๑๓. ฌมฺมนานตฺตญาณนิตฺเตสฺ
กมฺมปเตติ กมฺมานิ จ ตานิ ปถา
 จ อปายกมฺนาคาติ กมฺมปถา, เต
 กมฺมปเต.

ทส กุสลกมฺมปถา นาม ปาณาติปาตา
 อทินฺนาทานา กาเมสุ มิจฺฉาจารา
 เวรมณีติ ตีณิ กายสุจฺริตานิ, มุสาวาทา
 ปิสฺสุณาย วาจา ย ผรุสฺสาย วาจา
 สมฺผปฺปลาปา เวรมณีติ จตฺตาริ
 วจีสุจฺริตานิ, อนภิชฺฌา อพฺยาปาโท
 สมฺมาทิสฺสูติ ตีณิ มโนสุจฺริตานิ.

ทส อกุสลกมฺมปถา นาม ปาณาติปาโต
 อทินฺนาทานันฺ กามेषุ มิจฺฉาจารโรติ ตีณิ
 กายทฺุจฺริตานิ, มุสาวาโท ปิสฺสุณ
 วาจา ผรุสฺสา วาจา สมฺผปฺปลาโปติ
 จตฺตาริ วจีทฺุจฺริตานิ, อภิชฺฌา
 พฺยาปาโท มิจฺฉาทิสฺสูติ ตีณิ
 มโนทฺุจฺริตานิ.

๑๙. ปรรณนาธัมมณานัตตญาณนิตฺเตสฺ

๑๓. จะวินิจฺฉัยในธัมมณานัตตญาณ
 นิตฺเตสฺสไป คำว่า กรรมบถ ความ
 ว่า กรรมเหล่านั้นด้วย เป็นทางเพื่อไปสู่
 อปายด้วย เหตุนั้น ชื่อว่ากรรมบถ (แปลว่า
 กรรมเป็นทาง), กรรมบถเหล่านั้น.

ที่ชื่อว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ ได้แก่ กายสุจฺริต
 ๓ คือ เจตนาเครื่องเว้นจากปาณาติปาต
 จากอทินนาทาน จากกามเมสุมิจฺฉาจาร,
 วจีสุจฺริต ๔ คือเจตนาเครื่องเว้นจากมุสาวา
 ท ปิสฺสุณาวาจา ผรุสฺวาจา สัมผฺปลาปะ,
 มโนสุจฺริต ๓ คือ อนภิชฺฌา อพฺยาปาทะ
 สัมมาทิสฺสู.

ที่ชื่อว่า อกุศลกรรมบถ ๑๐ ได้แก่ กายทฺุจฺริต
 ๓ คือ ปาณาติปาต อทินนาทาน กามเมสุมิจ
 ฉาจาร, วจีทฺุจฺริต ๔ คือ มุสาวาท ปิสฺสุณ
 วาจา ผรุสฺวาจา สัมผฺปลาปะ, มโนทฺุจฺริต
 ๓ คือ อภิชฺฌา พฺยาปาทะ มิจฺฉาทิสฺสู.

มูลนิธิคณาธนะวณิชย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กุสลากุสลาปิ จ ปฏิสนธิชนกาเยว
กมฺมปถาคี วุตฺตา, วุตฺตาวเสสา
ปฏิสนธิชนเน อเนกนฺตีกตฺตา กมฺมปถาคี
น วุตฺตา. โอฟารีกกุสลากุสลคฺ-
คหณฺเนว เสสกุสลากุสลาปิ คหิตาคี
เวทิตพฺพา.

รูปนฺติ ภูโตปาทายเมทโต อฏฺฐวีสตีวธิ
รูป. วิปากนฺติ กามาวจรกุสลวิปากานํ
โสฬสนํ, อกุสลวิปากานํ สตฺตุนฺนญจ
วเสน เตวีสตีวธิ วิปากํ.

กิริยานฺติ ๑ติณฺณํ ปริตฺตกิริยานํ, อฏฺฐนฺนํ
มหากิริยานญจ ๑ วเสน เอกาทสวธิ
กามาวจรกิริยํ. วิปากาภาวโต
กิริยามตฺตาคี กิริยา. เอตฺตาวตา
กามาวจรเมว รูปาพฺยาगत-
วิปากาพฺยาगतกิริยาพฺยาगतวเสน วุตฺตํ.

ก็แม่กุศลและอกุศล อันยังปฏิสนธิให้เกิดขึ้น-
เองท่านเรียกว่า กรรมบถ, กุศลและอกุศล
ที่เหลือจากที่กล่าวแล้ว ท่านไม่เรียกว่า
กรรมบถ เพราะไม่เป็นไปโดยส่วนเดียว
ในการยังปฏิสนธิให้เกิด. แม่กุศลและอกุศล
ที่เหลือ ฟังทราบว่าเป็นอันใดเอาแล้วด้วย
ศัพท์ว่า กุศลและอกุศลซึ่งเป็นโอฟารนั้นเอง.

คำว่า รูป ไคแก รูป ๒๘ อย่างโดยแจก
เป็นภูตรูปและอุปาทายรูป. คำว่า วิปาก
ไคแก วิปาก ๒๓ อย่าง คือ กามาวจร-
กุสลวิปาก ๑๖, และอกุสลวิปาก ๗.

คำว่า กิริยา ไคแก กามาวจรกิริยา ๑๑
อย่างคืออเหตุกกิริยา ๓, สเหตุกกิริยา ๘.
ชื่อว่ากิริยา ด้วยธรรมดาว่าเป็นเพียงการกระ-
ทำ เพราะไม่มีวิปาก. ด้วยคำเพียงเท่านั้น
ท่านกล่าวถึง กามาวจรอย่างเดียว ด้วย
อำนาจรูปอัพฺยาगत วิปากอัพฺยาगत และ
กิริยาอัพฺยาगत.

๑-๑ จ. ตินฺนมหเหตุกกิริยานํ, อฏฺฐนฺนํ
สเหตุกกิริยานญจ.

อิธฺยฺยสฺส สาตี อิมสฺมี โลก
 จิตสฺส. เยภฺยฺย เยน มนุสฺส โลก
 ฌานภาวนาสพฺภาวโต มนุสฺส โลก วเส
วุตฺต, ฌานานิ ปน กทาจิ กรหิ
เทว โลก เป ลพฺภนฺติ, รูปิ พฺรหฺม โลก เป
ตตฺร รูป ตฺตฺติ ก เหฏฺฐ รูป ตฺตฺติ ก อุป รูป ตฺตฺติ ก าน
ว เส น ลพฺภนฺติ.

สุทฺธาวาเส ปน อรู ปาว จเร จ
เหฏฺฐ รูป ตฺตฺติ ก น ตฺติ. รูป ารู ปาว จเร สุ
ก ภา วิท ชฺฌ านา เหฏฺฐ จา นิ พ ตฺต น า
กา มา ว จ ร สุ ค ติ ย เ ย ว นิ พ ตฺต น ติ, น
ท ุ ค ค ติ ย. ต ต ร ูป น น ส สา ตี วิ ปา ก ว เส น
พ ร ห ม โลก อุป น น ส สา ตี ป ฏ ิ ส น ธิ ภ ว ง ค -
จ ุ ค ิ ว เส น ว ต ต มา นา นิ จ ต ต าร ิ
วิ ปา ก ช ฌ าน านิ.

รูป ารู ปาว จ ร ช ฌ าน ส มา ป ต ตี สุ กิ ริ ยา -
พ ุ ย าก ตา นิ น ว ุ ต ตา นิ. ก ิ ณ จา ปิ น
ว ุ ต ตา นิ, อ ถ โ ฆ กุ ส เล หิ ส มา น ป -

บทว่า อิธฺยฺยสฺส แปลว่า ผู้ยังอยู่ใน
 โลกนี้. โดยมากท่านพูดเกี่ยวกับมนุษย์โลก
 เพราะการเจริญฌานมีอยู่ในมนุษย์โลก, แต่
 ฌานบางครั้งบางครั้งก็ย่อมได้แม้ในเทว-
 โลก, แม้ในพรหมโลก ผู้ใดรูปฌานก็ย่อมได้
 โดยเนื่องด้วยพรหมผู้บังเกิดในพรหมโลกนั้น
 และพรหมที่อุบัติในชั้นที่ต่ำกว่า และที่อุบัติใน
 ชั้นที่สูงกว่า.

แต่พรหมผู้อุบัติในชั้นที่ต่ำกว่า ย่อมไม่มี ใน
 สุทฺธาวาสและในอรูปาวจร. ท่านผู้มีได้เจริญ
 ฌานในอรูปาวจรและอรูปาวจร เมื่อบังเกิด
 ในชั้นต่ำ ย่อมบังเกิดในสุคติฝ่ายกามาวจร
 อย่างเดียว, ไม่บังเกิดในสุคติ. คำว่า
ของท่านผู้อุบัติในพรหมโลกนั้น ความว่า
 วิปากฌาน ๔ อันเป็นไปด้วยอำนาจปฏิสนธิ
 ภวังค์และจุติ ของท่านผู้อุบัติในพรหมโลก
 ด้วยอำนาจแห่งวิปาก.

ท่านมิได้กล่าวถึงกิริยาอัพยาภต ในฌาน-
 สมบัติฝ่ายอรูปาวจรและอรูปาวจร. ถึงจะ
 มิได้กล่าวกิริยาอัพยาภตไว้ก็จริง, ถึง

มูลนิธิคณาธนะวณิชย
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปวตฺติตฺตา กุสลํ วุตฺเตสุ วุตฺตาเนว โหนตฺตี เวทิตฺพพานิ.

กระนั้น เมื่อกล่าวถึงกุศล ก็พึงทราบว่าย่อมเป็นอันกล่าวแล้วทีเดียว เพราะเป็นไปเสมอด้วยกุศล.

ยถา ปฏฺจาเน "กุสลากุสเล นิริหฺเต วิปาโก ตทารมฺมณตา อูปฺปชฺชตี"^๑ กุสลชวณคฺคหฺเณเนว กิริยาชวณํ สงฺกหิตํ, เอวมิธาปิ ทฎฺจพฺพํ. สามณฺณผลานีติ จตฺตาริ สามณฺณผลานิ. เอเตน โลกุตฺตรวิปากาพฺยาगतํ วุตฺตํ. นิพพานนฺติ นิพพานาพฺยาगतํ.

กิริยาชวณะท่านสงเคราะห์ด้วยศัพท์ว่ากุศล-ชวณะว่า "เมื่อกุศลและอกุศลดับแล้ว วิบากย่อมเกิดขึ้นเป็นตทารมณ" ทั้งนี้ ในปฏิฐานฉันใด, แม้ในที่นี้ก็พึงเห็นฉันนั้น. คำว่า สามณฺณผล ได้แก่สามณฺณผล ๔. ด้วยคำนี้ท่านกล่าวถึงโลกุตฺตวิปากอภัยากฤต. คำว่า นิพพาน ได้แก่ นิพพานอันเป็นอภัยากฤต.

ปามุชฺชมูลกาตี^๒ ปามุชฺชํ มฺลํ อาที เอเตสนฺติ ปามุชฺชมูลกา, ปามุชฺชชาติกาตี อตฺตโล. ปามุชฺชเชน ธี สมากตาเนว โหนตฺตี.

บทว่า ปามุชฺชมูลกา (มีความปราโมชเป็นมูล) มีอธิบายว่า ความปราโมชเป็นมูล คือ เป็นเบื้องต้นของธรรมเหล่านี้ เหตุฉะนั้น ธรรมเหล่านี้ชื่อว่ามีความปราโมชเป็นมูล, อธิบายว่า มีความปราโมชเป็นเบื้องต้น. ก็ไม่ใช่ประกอบด้วยความปราโมชอย่างเดียว.

^๑ อภि. ป. ๔๐/๑๕๖, ๑๕๘.
^๒ ฉ. สัพพตฺถ ปาโมชฺชมูลกา.

๑๕๖-๑๕๘-๑๕๙

อนิจฺจโต มนสิกโรโต ปามุชฺชํ ชายตีติ
 เอกุถ โยนิโสมนสิกโรโตเยว ปามุชฺชํ
 ชายตี, น อโยนิโสมนสิกโรโต.
 อโยนิโส หิ มนสิกโรโต^๑ กุสลุปฺปตฺติเยว
 นตฺถิ, ปกฺเขว วิปัสสนา.

ในคำว่า เมื่อพระโยคาวจรมนสิการ โดย
ความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมเกิดความปรา-
โมช นี้ ความว่า เมื่อพระโยคาวจรมนสิการ
 โดยอุบายอันแยบคายอย่างเดียวกัน ย่อมเกิด
 ความปราโมช, เมื่อมนสิการโดยความไม่
 แยบคายหาเกิดความปราโมชไม่. เพราะ
 เมื่อมนสิการโดยไม่แยบคาย ความเกิดขึ้น
 แห่งกุศลนั้นเที่ยวยอมไม่มี, จะป่วยกล่าว
 ไปไยถึงวิปัสสนาเล่า.

กสุมา สรุเปน วุตฺตุนฺติ เจ ?
 ปามุชฺชสฺส พลวภาวทสฺส นตฺถิ. ปามุชฺเช
 หิ อสฺสตี ปนฺเตสุ จ เสนาสเนสุ
 อธิกุสฺเสสุ จ ธมฺเมสุ อรฺติ อุกฺกณฺจिता
 อูปฺปชฺชตี. เอวํ สตี ภาวนาเยว
 อุกฺกมตี.

หากจะมีผู้ถามว่า เหตุใดท่านจึงกล่าวโดย
 สรุปล่า ? ตอบว่า เพื่อแสดงถึงภาวะที่
 ความปราโมชมีกำลัง. จริงอยู่ เมื่อความ
 ปราโมชไม่มีอยู่ ความไม่ยินดีในความกระสัน
 ย่อมเกิดขึ้นในเสนาสนะอันสงบและในธรรม
 ซึ่งเป็นอธิกุศล. เมื่อเป็นอย่างนี้ภavana
 อย่างเดียวกันเท่านั้นยอมก้าวขึ้น.

ปามุชฺเช ปน สตี อรฺตฺติภาวโต ภาวนา
 ปาริปุรี กจฺจตี. โยนิโสมนสิการสฺส

แต่เมื่อความปราโมชมีอยู่ ภavnาย่อมถึง
 ความบริบูรณ์เพราะไม่มีความไม่ยินดี. ก็เพื่อ

^๑ ฉ. อโยนิโสมนสิกโรโต.

ปน มุลาภาเวน ภาวนาย พหุปลการตฺตํ
ทสฺเสตฺตํ อฺปรี นวกํ วกฺขตี.

"ยโต ยโต สฺมมสฺติ
ขนฺธานํ อุตฺตพฺพยํ
ลภตี ปิตฺติปามุชฺชํ^๑
อมตฺตํ วิชานตฺตํ"^๒

วจนโต วิปสฺสทสฺส วิปสฺสนาปจฺจยา
ปามุชฺชํ อฺปฺปชฺชตี.

อิธ ปน กลาปสฺมมสนปจฺจยา ปามุชฺชํ
คเหตุพฺพํ. ปมุทิตสฺส ภาวो ปามุชฺชํ,
ทุพฺพลา ปิตฺติ. อาทิกมฺมตฺตเด ป-กาโร
ทฺฐจฺจพฺโพ.

จะแสดงความรักที่ภาวนามีอุปการะมาก โดย
ความที่มนสิการโดยแยกกายเป็นมูล ท่านจึง
กล่าวนวกะ (หมวด ๘) ข้างหนาวา.

ความปราโมชย่อมเกิดขึ้น แก่ผู้บำเพ็ญ
วิปัสสนา เพราะมีวิปัสสนาเป็นปัจจัยโดย
พระบาลีว่า

"เมื่อใด ๆ บุคคลย่อมพิจารณาเห็น
ความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่ง
ขั้นทั้งหลาย เมื่อนั้น ๆ เขาย่อมได้
ปิติและปราโมช ปิติและปราโมชนั้น
เป็นอมตะแก่ท่านผู้รู้ทั้งหลาย" ดังนี้.

ก็ในที่นี้ควรถือเอาความปราโมช เพราะ
(กลาปะสम्मสนะ) การพิจารณากลาปะเป็น
ปัจจัย. ภาวะของบุคคลผู้ปราโมช ชื่อว่า
ปราโมชชะ, ได้แก่ ปิตีอย่างอ่อน ๆ. พึง
เห็น ป-อักษรใช้ในอรรถว่าเป็นกรรมเบื้องต้น.

^๑ ปาฬีย์. ปิตฺติปามุชฺชํ.

^๒ ชุ. ธ. ๒๕/๖๖.

ปมุติตสฺสาติ เตน ปามุชฺเชน ปมุติตสฺส
 คุฏฐสฺส. ปโมทิตสฺสาติปิ ปาโธ,
 โสเยวตฺถโธ. ปีติ พลวปีติ. ปีติ-
มนสฺสาติ ปีติยุตฺตมนสฺส. ยุตฺตสทฺทสฺส
 โลโป ทฏฐพฺโพ ยถา อสฺสรโธติ.

กาโยติ นามกาโย, รูปกาเยน สห
 วา. ปสฺสมภตฺตีติ รูปสนฺตทรโธ โหติ.
ปสฺสทฺธกาโยติ อุกฺยปฺปสฺสทฺธิโยเคน
 นิพฺพตฺตกาโย. สุขํ เวเทตฺตี เจตฺตลิกฺ
 สุขํ วินฺทติ, กายิกสฺุเชน สห วา.

สุขิโนติ สุขสมฺภทิสฺส. จิตฺตํ สมาธิยตฺตี
 จิตฺตํ สมฺ อธิยติ, เอกกฺกํ โหติ.
สมาหิตะ จิตฺเตติ . กาวเณ
 กาวลกฺขณฺตฺถเณ ภูมฺมวณฺณํ. จิตฺต-

คำว่า ของท่านผู้ปราโมช คือ ของท่าน
 ผู้ปราโมช ผู้ยินดีด้วยความปราโมชนั้น.
 พระบาลีเป็น ปโมทิตสฺส ดังนี้ก็มี, เนื้อ-
 ความอย่างเดียวกันนั้นเอง. บทว่า ปีติ ไต่แก่
 ปีติมีกำลัง. บทว่า ปีติมนสฺส แปลว่า ของ
 ท่านผู้มีใจประกอบด้วยปีติ คือ มีใจประกอบ
 แล้วด้วยปีติ. พึงเห็นการลบ ยุตฺตศัพท์
 เหมือนกับคำว่า อสฺสรโธ แปลว่า รถเทียม
 ด้วยมา ดังนี้.

คำว่า กาย ไต่แก่ นามกาย, หรือพร้อมกับ
 รูปกาย. คำว่า ยอมระงับ คือ ยอมเป็นผู้มี
 ความกระวนกระวายอันเขาไปสงบแล้ว. คำ
 ว่า มีกายระงับแล้ว ไต่แก่ มีกายอันดับแล้ว
 ด้วยการประกอบด้วยปัสสัทธิทั้ง ๒. คำว่า
ยอมเสวยสุข คือ ยอมเสวยความสุขอันเกิด
 ทางใจ, หรือพร้อมด้วยสุขอันเกิดทางกาย.

คำว่า ของท่านผู้มีความสุข คือ ของท่านผู้มี
 ความพร้อมเพรียงด้วยความสุข. คำว่า จิต
ตั้งมั่น ความว่า จิตยอมมาตั้งไว้สม่ำเสมอ,
 มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน. บทว่า สมาหิตะ

สมาหิตภาเวเนหิ ยถาภูตชานนํ ลกฺขีเยติ.

จิตฺเต เป็นสัจจมีวิภักติ ลงในอรรถแห่ง
ลักษณะ คือการกำหนดภาวะด้วยภาวะ.
จริงอยู่ การรู้ตามความเป็นจริง อันบัณฑิต
ยอมกำหนดใดด้วยภาวะที่มีจิตตั้งมั่นแล้ว.

ยถาภูตํ ปชานาตีติ อุทฺทพฺพญาณาทิ-

คำว่า ยอมรู้ชัดตามความเป็นจริง คือยอมรู้

วเสเน สงฺขารํ ยถาสภาวํ ชานาตี.

สังขารตามสภาวะ ด้วยอำนาจอุทฺทพฺพญาณ

ปสฺสตีติ ตํเยว จกฺขุณา ทิฏฺฐํ วิย

เป็นต้น. คำว่า ยอมเห็น คือ ยอมเห็น

ศฺกุญฺจํ กตฺวา ปญฺญาจกฺขุณา ปสฺสตี.

สังขารนั้นแหละด้วยปัญญาจักชุ้ กระทำให้

นิพฺพินฺนตีติ นววิธวิปสฺสณาญาณโยเคน

สัมผัสแล้วจึงเห็นด้วยนัยนตา. คำว่า ยอม

สงฺขาเรสุ อุกฺกณฺจตี.

หมาย คือระอิดระอาในสังขารด้วยการ

ประกอบด้วยวิปสฺสณาญาณ ๘ อย่าง.

นิพฺพินฺนํ วิรชฺชตีติ ตํ วิปสฺสนํ ลีขํ

คำว่า เมื่อนายยอมคลายกำหนด ความว่า

ปาเปนฺโต มคฺคญาณโยเคน สงฺขาเรหิ

พระโยคาวจร เมื่อยังวิปสฺสนานั้นให้ถึงยอด

วิรตฺโต โหติ. วิราคา วิมฺุจฺจตีติ

ยอมเป็นผู้คลายกำหนดจากสังขาร ด้วยการ

วิราคสงฺฆาตมคฺคเหตุ ผลวิมุตฺตียา

ประกอบด้วยมรรคญาณ. คำว่า เพราะความ

นิพฺพานे อธิโมกฺเขน วิมฺุจฺจตี.

คลายกำหนด จิตยอมหลุดพ้น ความว่า

เพราะเหตุแห่งมรรค กล่าวคือวิราคะ

(คลายกำหนด) จิตยอมหลุดพ้น ด้วยความ

น้อมไปในนิพพานโดยผลวิมุตติ.

เกสฺสจฺ ปน โปตฺถเกสฺ อิมสฺมึ วาเร
 "สมาหิตฺเตน จิตฺเตน อิทํ ทุกฺขขุติ
 ยถาภูตํ ปชานาตี"ติอาทึ^๑ สจฺจนโย
 ลีลิตฺโต, โสปี จ เกสฺสจฺ โปตฺถเกสฺ
 "อิตํ ทุกฺขขุติ โยนิโสมนสิการิตฺตี"ติ-
 อาทึนา นเยน ลีลิตฺโต.

วารทฺวเยปี พุชฺฌชนฺโตเยว วิเสโส,
 น อตฺถโต. "นิพฺพินฺท์ วิรชฺชตี"ติ หิ
 มคฺคณฺณสฺส วุตฺตตฺตา มคฺคณฺณเณ จ
 สิทฺเธ จตฺสจฺจาภิสฺสมยภิจฺจํ สิทฺธเมว
 โทติ. ตสฺมา จตฺสจฺจนเยน วุตฺต-
 วาโรปี อิมินา วาเรน อตฺถโต
 อวิสิญฺโจะเยว.

๑๔. อิทานิ อนิจฺจโตติอาทึหิ
 อารมฺมณสฺส อวิเสเสตฺวา วุตฺตตฺตา
 อารมฺมณํ วิเสเสนฺโต รูปํ อนิจฺจโต
มนสิการิตฺตีอาทึมาห. โยนิโสมนสิการ-
มุลกาติ โยนิโสมนสิกาโร มุลํ ปติญฺจา

แต่ในคัมภีร์ทั้งหลายบางแห่งในวาระนี้ ท่าน
 จารึกสั่งนัยไว้เริ่มตนว่า "พระโยคาวจรมี
 จิตตั้งมั่นแล้ว ยอมรับรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า
 นี้ทุกข์" ดังนี้, ก็สั่งนัยแก่นั้นท่านจารึกไว้ใน
 คัมภีร์ทั้งหลายบางแห่งโดยนัยมีอาทิวา "ยอม
 มนสิการโดยแยกกายว่า นี้เป็นทุกข์" ดังนี้.

แม้ในวาระทั้ง ๒ ต่างกัน โดยพยัญชนะเท่า
 นั้น, โดยอรรถไม่ต่างกัน. ก็เมื่อมรรคญาณ
 สำเร็จแล้ว กิจคือการตรัสรู้สั่งจะทั้ง ๔ ย่อม
 เป็นอันสำเร็จแล้วเหมือนกัน เพราะมรรค-
 ญาณท่านกล่าวไว้ว่า "นิพพินฺท์ วิรชฺชตี (เมื่อ
 หน่ายยอมคลายกำหนด)". เพราะฉะนั้นแม้
 วาระที่กล่าวไว้โดยสั่งนัยทั้ง ๔ ว่าโดยวาระ
 นี้ จึงไม่ต่างกันโดยอรรถทีเดียว.

๑๔. บัดนี้ท่านเมื่อจะยังอารมณ์ให้
 ต่างกัน เพราะท่านกล่าวอารมณ์ไว้โดยไม่
 ต่างกันด้วยคำว่า อนิจฺจโต (โดยความไม่
 เทียง)เป็นต้น จึงกล่าวคำว่า ยอมมนสิการ
รูปโดยความไม่เทียงเป็นต้น. คำว่า

^๑ ชุ. ป. ๓๑/๑๒๖, (ภูมิพโลภิกขุ ๑/๑๓๔)

เอเตสนติ โยนิโสมนสิการมุลกา.

โยนิโสมนสิการมุลกา ความว่า โยนิโส-
มนสิการเป็นมูลคือเป็นที่ตั้งของธรรมเหล่านี้
เหตุนี้ ธรรมเหล่านี้ชื่อว่าโยนิโสมนสิการ
เป็นมูล.

โยนิโสมนสิการ มุญจิตฺวาเยว หิ
ปามุชฺชาทโย นว น โหนติ. สมาหิตেন
จิตฺเตนาติ การณญฺเตน จิตฺเตน.
ยถาภูตํ ปชานาตีติ ปญฺญาเย ปชานาติ.

ก็ธรรมทั้งหลาย ๘ ประการมีความปราโมช
เป็นต้น ละโยนิโสมนสิการเสียอย่างเดียว
ก็ยอมมีไม่ได้. คำว่า ด้วยจิตที่ตั้งมั่น คือ
ด้วยจิตที่เป็นเหตุ. คำว่า ยอมรู้ชัดตาม
ความเป็นจริง คือ ยอมรู้ชัดด้วยปัญญา.

"อิทํ ทุกฺขนฺติ โยนิโสมนสิการโรตี"ติ
วฺจฺจมาเน อนุสฺสวเสเน ปุพฺพภาค-
สจฺจานุโพโหปี สงฺกยฺหติ. โยนิโสมนสิ-
การโรตี จ อุปาเยน มนสิการโร.

เมื่อเขากล่าวว่า"ยอมมนสิการโดยแยกกาย
ว่า นี้ทุกข" ย่อมสังเคราะห์ แมการรู้ตาม
ซึ่งสัจจะในบุพภาคด้วยอำนาจการไต่สดับฟัง
มา. คำว่า โยนิโสมนสิการ ไต่แก้ การ
กระทำไว้ในใจโดยอุบาย.

ธาทุนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ
ผลฺสนานตฺตุนฺติ จกฺขาทิธาทุนานตฺตํ
ปฏิจฺจ จกฺขุสมฺผลฺสาthinานตฺตํ อุปฺปชฺชตีติ
อตฺโต. ผลฺสนานตฺตํ ปฏิจฺจจาติ จกฺขุ-
สมฺผลฺสาthinานตฺตํ ปฏิจฺจ. เวทนา-

คำว่า ความต่างแห่งผัสสะ อาศัย
ความต่างแห่งธาตุเกิดขึ้น ความว่า ความ
ต่างแห่งจักขุสัมผัสเป็นต้น อาศัยความต่าง
แห่งธาตุมีจักขุธาตุเป็นต้นเกิดขึ้น. คำว่า
อาศัยความต่างแห่งผัสสะ คือ อาศัยความ

<u>นानตฺตนต์ิ</u> เวทนนานตฺตํ.	จกฺขุสมฺผลฺสชาติ-	ต่างแห่งจักขุสัมผัสเป็นต้น. คำว่า <u>ความ</u> <u>ต่างแห่งเวทนา</u> ไตแก่ความต่างแห่งเวทนา มีเวทนาอันเกิดแต่จักขุสัมผัสเป็นต้น.
<u>สณฺณานานตฺตนต์ิ</u>	กามสณฺณาทินานตฺตํ.	คำว่า <u>ความต่างแห่งสัญญา</u> ไตแก่ ความ
<u>สงฺกปฺปนานตฺตนต์ิ</u>	กามสงฺกปฺปาติ-	ต่างแห่งกามสัญญาเป็นต้น. คำว่า <u>ความต่าง</u>
นานตฺตํ.	<u>ฉนฺทนานตฺตนต์ิ</u>	<u>แห่งสังกัปปะ</u> ไตแก่ ความต่างแห่งสังกัปปะ
นานตฺตตฺตาย	รูปะ	มีกามสังกัปปะเป็นต้น. คำว่า <u>ความต่างแห่ง</u>
ฉนฺโทติ	เอวํ	<u>ฉันทะ</u> ไตแก่ ความต่างแห่งฉันทะอย่างนี้
<u>ปริฬาหนานตฺตนต์ิ</u>	ฉนฺทนานตฺตตฺตาย	คือ ฉันทะในรูป ฉันทะในเสียง ย่อมเกิดขึ้น
รูปปริฬาโห	สทฺทปริฬาโหติ	เพราะความต่างแห่งสังกัปปะ. คำว่า
ปริฬาหนานตฺตํ	เอวํ	<u>ความต่างแห่งความเรารอน</u> คือความต่าง
รูปปริฬาห	เอวํ	แห่งความเรารอนอย่างนี้คือ ความเรารอน
นานตฺตํ	เอวํ	ในรูป ความเรารอนในเสียง ย่อมเกิดขึ้น
รูปปริฬาห	เอวํ	เพราะความต่างแห่งฉันทะ.
<u>ปริเยสนานานตฺตนต์ิ</u>	ปริฬาหนานตฺตตฺตาย	คำว่า <u>ความต่างแห่งการแสวงหา</u> ไตแก่
รูปปริเยสนาทินานตฺตํ	เอวํ	ความต่างแห่งการแสวงหา มีการแสวงหา
<u>ลามานานตฺตนต์ิ</u>	ปริเยสนานานตฺตตฺตาย	รูปเป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะความต่างแห่ง
รูปปฏิลาภาทินานตฺตํ	เอวํ	ความเรารอน. คำว่า <u>ความต่างแห่งการ</u>

วรรค)

๑. ญาณกถา ๑๘. พรรณนาธัมมานันตตญาณนิตะศ

๓๑

ไต่ ไต่แก ความต่างแห่งการไต่ มีการไต่
รูปเป็นต้น ย่อมเกิดขึ้น เพราะความต่าง
แห่งการแสวงหา ฉะนั้นแล.

ธมฺมทานตฺตญาณนิตฺเตสฺวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาธัมมานันตตญาณนิตะศ จป.

พล เอกบุญชัย - คุณหญิงจรัสลักษณ์ บำรุงพงศ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๒๐-๒๔. ฅาณปลญกนิตุเทสวณณนา

๒๐-๒๔. พรรณนาฅาณบัณญกนิตุเทศ

๑๕. ฅาณปลญกนิตุเทเส เตสั
ปลญจันนั ฅาณานัน อนุปพพสมพนธ-
สพภาวโต เอกโตว ปุจจาวิสุตฺตชฺชานนิน
กตานิ. อภินฅาตา โหนตึตติ ฅมมสภาว-
ลกขณชานนวเสณ สุฏฺฐุ ฅาตา โหนตติ.

๑๕. จะวินิจฉัยในนิตุเทศแห่งหมวด ๕
แห่งฅาณสืบต่อไป ทานกระทำคำปุจจาและ
วิสุตฺตารวมกัน โดยมีความสัมพันธ์กัน โดย
ลำดับแห่งฅาณทั้ง ๕ เหล่านั้น. คำว่า
ยอมเป็นอันรู้งึงแล้ว คือ ยอมเป็นอันรูควยติ
แล้ว ควยสามารถแห่งการรูสภาวะลักษณะ
แห่งธรรม.

ฅาตา โหนตึตติ ฅาตปริณญาวเสณ
สภาวโต ฅาตตฺตทา ฅาตา นาม โหนตติ.
เขน ฅาณน เต ฅมมา ฅาตา โหนตติ,
ตั ฅาตฏฺฐเจณ ฅาณัน, ปชานนฏฺฐเจณ
ปลญวาทิ สมพนฺโต. อิมินาว นเขน
เสสฅาณานิปี โยเชตพฺพานิ.

คำว่า ยอมเป็นอันรู้งึงแล้ว คือ ยอมชื่อว่าเป็น
อันรู้งึงแล้ว เพราะไตรู้งึงแล้วโดยสภาวะ ควย
อำนาจฅาตปริณญา. ธรรมเหล่านี้ยอมเป็น
อันรู้งึงแล้วควยฅาณใด, ฅาณนั้นชื่อว่าฅาตตัด-
ฅาณ, เชื่อมความว่า ชื่อว่าปญญา ควย
อรรถวา รู้งึง. ฟังประกอบแมฅาณที่เหลือ
โดยนัยนี้แหละ.

ปริณญวาทา โหนตึตติ สามณณลกขณ-
วเสณ สมนตโต ฅาตา โหนตติ. ตึริตา
โหนตึตติ ตึรณปริณญาวเสณ อนิจฺจาทีโต

คำว่า ยอมเป็นอันกำหนดรู้งึงแล้ว คือ ยอม
เป็นอันรู้งึงแล้วโดยรอบควยอำนาจแห่งสามัญญ-
ลักษณะ. คำว่า ยอมเป็นอันพิจารณาแล้ว

ผลลิตา^๑ โหนตตี ปฏิลาภสุสเนน คำว่า ยอมเป็นอันสัมพัสแล้ว คือ ยอมเป็น
 ปฏิเวธสุสเนน จ ผลลิตา อนุภุตา อันถูกตองแล้ว เสวยแล้ว วยการถูกตอง
 โหนติ. อิมานิ ปญจ ญาณานิ เหฏฐา คือ การใดเฉพาะ และวยการถูกตอง คือ
 สุตมยญาณวเสน วุตตานิ, อิต การแทงตลอด. ญาณ ๕ เหล่านี้ ท่านได้
 สกัจจสาธนวเสน. กล่าวไวแล้ววยอำนาจแห่งสุตมยญาณในหน
 หลัง, ในที่นี้ท่านกล่าววยอำนาจให้สำเร็จ
 กิจของตน.

ญาณปญจกนิทเทสวณฺณา นิฏฐิตา.

พรรณานิเทคแห่งหมวด ๕ แห่งญาณ

จบ.

^๑ ผลลิตาติปิ ปาโล.

๒๕-๒๘. ปฏิสัมภิทาญาณนิตเทศ -
วณณนา

๒๕-๒๘. พรรณนาปฏิสัมภิทาญาณ-
นิตเทศ

๑๖. ปฏิสัมภิทาญาณนิตเทศ
ยสุมา ฐมฺเม อวุตฺเต ตสฺส กิจฺจํ
น สกฺกา วตฺตํ, ตสฺมา อุตฺทิกฺขจํ
ปฏิปาฏิ อนาธิชิตฺวา ปจฺมํ ฐมฺมา
นิตฺทิกฺขา. ฐมฺมาทึนํ อตฺถา วุตฺตาเยว.

๑๖. จะวินิจฉัยในปฏิสัมภิทาญาณ
นิตเทศสืบต่อไป เพราะเหตุว่า เมื่อมีได้
กล่าวธรรมแล้ว กิจแห่งธรรมนั้นก็ไม้อาจจะ
กล่าวได้, ฉะนั้น ท่านจึงแสดงไขธรรม
ก่อน ไม่เอื้อเพื่อลำดับแห่งปฏิสัมภิทาญาณ
ที่ได้ยกขึ้นแสดงแล้ว. อรรถแห่งธรรม
เป็นต้น ไต่กล่าวไว้แล้วที่เดียว.

สทฺธิทฺธิริยํ ฐมฺโมติอาทึหิ ฐมฺมสทฺท-
ปริยาปนฺเน ฐมฺเม วตฺวา นานตฺต-
สทฺทสฺส อตฺถํ ทสฺเสนฺโต อญฺโฆ
สทฺธิทฺธิริยํ ฐมฺโมติอาทึมาห.

ท่านครั้นกล่าวธรรมอันนับเนื่องด้วยธัมมคัมภีร์
ด้วยคำว่า สทฺธิทฺธิริยํ ฐมฺโม (สทฺธิทฺธิริยํ
เป็นธรรม) ทั้งนี้เป็นต้นแล้ว เมื่อจะแสดง
อรรถแห่ง นานัตตคัมภีร์ (คัมภีร์คือความ
ต่างกัน) จึงกล่าวคำว่า อญฺโฆ สทฺธิทฺธิริยํ
ฐมฺโม (สทฺธิทฺธิริยํเป็นธรรมอย่างอื่น) ทั้งนี้
เป็นต้น.

"อญฺโฆ ฐมฺโม"ติ หิ วุตฺเต ฐมฺมานํ
นานตฺตํ ทสฺสิตํ โหติ. ปฏิวิทิตาติ
อภิมุขภาเวน วิทิตา ปากฺกฺวา นาม

ก็เมื่อกล่าวว่า "เป็นธรรมอย่างอื่นแล้ว"
ยอมเป็นอันแสดงความต่างกันแห่งธรรมทั้ง-
หลาย. คำว่า เป็นอันรู้เฉพาะแล้ว คือ

คุณจวง นิตติการณประสม
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๕
๑
๒
๓
๔
๕
๖
๗
๘
๙
๑๐

โหนติ. เตน ปฏิสัมภิทาปทสฺส อตุโถ
 วุตฺโต. อติโมกฺขญฺโ อตุโถ ติอาที หิ
 เตสฺส สหฺจาทินฺ อธิมุจฺจนาทีกิจฺจํ อตุโถ
 นามาติ ทสฺเสติ.

สนฺทสฺเสตฺตุนฺติ ปรํ สญฺญา เปตฺตฺกามสฺส^๑
ปรํ สนฺทสฺเสตฺตํ. ปรสฺส ปน วจนํ
สุณฺนตฺตฺสาปิ ลพฺภติ เยว. พฺยณฺชน-
นิริตฺตาทิลาปาติ นามพฺยณฺชนํ นามนิริตฺติ
นามาทิลาโป.

นามํ หิ อตุถํ พฺยณฺชยตีติ พฺยณฺชนํ,
 "สํขตํ อภิสํขโรนฺตีติ โช ภิกฺขเว
ตสฺมา สํขาราติ วฺจฺจนฺตี"^๒ เอวํ
นิหฺจธา เรตฺวา สํเหตุกํ กตฺวา

ยอมชื่อว่าป็นอันรู้แล้ว ปราบกฏแล้ว โดย
 ความมีหน้าเฉพาะ. ด้วยคำว่า ป็นอันรู้
 เฉพาะแลวนั้น ท่านกล่าวอรรถแห่งบทว่า
 ปฏิสัมภิทา. ด้วยคำว่า สภาพานอมใจเชื่อ
ป็นอรรถ ป็นตน ท่านแสดงว่า กิจคือ
 ความนอมใจเชื่อป็นตนแห่งธรรมทั้งหลายมี
 ศรัทธาป็นตนเหล่านั้น ชื่อว่าป็นอรรถ.

คำว่า เพื่อจะชี้แจง คือ เพื่อจะชี้แจงคนอื่น
 ของผู้ที่ต้องการจะไห้คนอื่นรู้. ก็การชี้แจง
 ยอมไ้คนอื่น ไ้ซึ่งฟังถอยคำอยู่นั้นเอง.
 บทว่า พฺยณฺชนนิริตฺตาทิลาปา ความว่า
 พยณฺชนะคือนาม นิริตฺติคือนาม ชื่อว่า
 นามาทิลาโป (แปลว่า การระบุนาม).

จริงอยู่ นาม ชื่อว่าพยณฺชนะ ด้วยอรรถว่า
 ยังเนื้อความไห้แจ่มแจ้ง, นาม ชื่อว่านิริตฺติ
 เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสกระทำ
 ให้ป็นไปกับด้วยเหตุ ขยายความไว้อย่างนี้

^๑ ฉ. ญาเปตฺตฺกามสฺส.

^๒ ส. ขนฺธ. ๑๗/๑๐๖.

วรุจมานตุตา นิรุคฺติ, อภิลปียติ เอเตน
อตุโถติ อภิลาโปติ วรุจติ.

นามณฺจ นาเมตํ จตุพฺพิธํ
สามณฺณนามํ คุณนามํ กิตฺติมนามํ
โอปปาติกนามนฺติ. ตตฺถ ปจฺมกบฺปิเกสุ
มหาชเนน สมฺมณฺนิตฺวา จปิตตฺตา
"มหาสมฺมโต"ติ รณฺโถ นามํ
สามณฺณนามํ. ยํ สนฺธาย วุตฺตํ
"มหาชนสมฺมโตติ โข วาเสฏฺฐจ^๑
'มหาสมฺมโต มหาสมฺมโต'เตว ปจฺม
อกุขรํ อุปนิพฺพตฺตุน"ติ.^๒

"ธมฺมกถิโก ปัสฺสกุสิโก วินยธโร
ติปิฏกธโร สหฺโธ สโต"ติ เอวรुบิ
คุณโต อากตนามํ คุณนามํ. "ภควา อรหํ

ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ที่เรียกว่า สังฆาร
เพราะเหตุว่า ประสงค์สังฆตธรรม" ดังนี้,
ที่ท่านเรียกว่า อภิลาโป (การระบุ) ด้วย
ธรรมดา เป็นเหตุระบุเนื้อความ.

อันชื่อนี้มี ๔ อย่าง คือสามัญญ-
นาม ๑ คุณนาม ๑ กิตติมนาม ๑ โอปปา-
ติกนาม ๑. ในนามทั้ง ๔ อย่างนั้น พระ-
นามของพระราชาวา "มหาสมมติ" ชื่อว่า
สามัญญนาม เพราะชนหมู่มากในหมูชนผู้เกิด
ในครั้งปฐมกลับไต่ยกย่องตั้งไว้. ซึ่งพระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงหมายถึงตรัสไว้ว่า "ดูก่อน
วาเสฏฐะ เพราะท่านผู้เป็นใหญ่อันมหาชน
ยกย่อง อักขระตัวที่หนึ่งว่า 'มหาสมมต
มหาสมมต (มหาชนสมมติ มหาชนสมมติ)
จึงอุบัติขึ้น".

นามที่มาโดยคุณเช่นนี้ว่า "ธมฺมกถิโก(พระ-
ธรรมกถิก) ปัสฺสกุสิโก (ภิกษุผู้ถือบั้งสกุล
เป็นวัตร) วินยธโร (พระวินัยธร) ตปิฏก-

^๑ ฉ. วาเสฏฐ. ^๒ ที. ปา. ๑๑/๑๐๒.

สมมาสัมพุทฺโธ" ตีอาทีนิปิ ตถาคตสฺส ฐโร (ภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎก) สพุทฺโธ
อเนกานิ นามสฺตานิ คุณนามาเนว. (คนมีศรัทธา) สโต (คนมีสติ)" ดังนี้ ชื่อว่า

คุณนาม. พระนามของพระตถาคตหลายร้อย
พระนาม แม่เป็นต้นว่า "ภควา (พระผู้มี
พระภาค) อรหํ (พระอรหันต์) สมมา-
สัมพุทฺโธ (พระสัมมาสัมพุทธเจ้า)" ดังนี้ก็
เป็นคุณนามเหมือนกัน.

เตน วุตฺตํ :

"อสงฺเขยฺยานิ นามานิ
สกุณฺณ มเหสิโน
คุณฺเหิ นามํ อุตฺเทยฺย
อปิ นามสฺสสฺสโต" ตี.

ด้วยเหตุนี้พระโบราณจารย์จึงกล่าวว่า :

"พระนามของพระผู้มีพระภาค ผู้ทรง
แสวงหาซึ่งคุณอันใหญ่ ว่าโดยพระคุณ
ของพระองค์นับไม่ถ้วน ควรจะยก
พระนามขึ้นแสดง โดยพระคุณทั้งหลาย
แม่เป็นพัน ๆ พระนาม".

ยํ ปน ชาตสฺส คุมารสฺส
นามคฺคหณทิวเส ทกฺขิณฺเวยฺยานํ สกุการํ
ภตฺวา สมีเป จิตา ฅาตกา กปฺเปตฺวา
ปกปฺเปตฺวา "อัยํ อสุโก นามา" ตี
นามํ ภโรนฺติ, อิทํ กิตฺติมนามํ.

ส่วนชื่อใด ที่พวกญาติยืนอยู่ใกล้ ๆ
กระทำสักการะแก่พระผู้ควรแก่ของทำบุญคิด
กำหนดตั้งชื่อให้เด็กน้อยที่เกิดแล้ว ในวัน
ชานนามว่า "เด็กคนนี้ชื่อโน้น" ดังนี้,
ชื่อนี้ ชื่อว่า กิตติมนาม.

คุณอำพัน จอนสุวรรณ

สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๒๙-๓๑. ฅาณตฺตยนิทฺเทสวณฺณนา

๒๙-๓๑. พรรณนานิเทศแห่งญาณ ๓

๑๘. ฅาณตฺตยนิทฺเทเส นิมิตฺตุนฺติ
 สงฺขารนิมิตฺตํ. อนิมิตฺตเตติ สงฺขาร-
 นิมิตฺตปฏิปกฺเข นิพฺพานे. อธิมุตฺตตฺตาติ
 ตนฺนินฺนภา เวณ จิตฺตสฺส วิสฺสุจฺจตฺตา.
 ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปฺสฺสตีติ สงฺขาร-
 นิมิตฺตํ ฅาณเณ ผุสฺสิตฺวา ผุสฺสิตฺวา
 ตสฺส ภงฺกํ วิปฺสฺสนาฅาณเณว ปฺสฺสตี.

เอเตน ภงฺกานุปฺสฺสนา สิทฺธา. ส่า
 อนิจฺจานุปฺสฺสนํ ส่าเชติ, อนิจฺจสฺส
 ทุกฺขตฺตา ส่า ทุกฺขานุปฺสฺสนํ, ทุกฺขสฺส
 อนตฺตตฺตา ส่า อนตฺตานุปฺสฺสนนฺติ
 เอวเมตฺถ ติสฺโส อนุปฺสฺสนา วุตฺตา
 โหนฺติ.

๑๘. จะวินิจฺฉยฺในนิเทศแห่งญาณ ๓
 สืบต่อไป คำว่า นิมิต ไต่แก สงฺขารนิมิต.
 คำว่า ในนิพพานอันหานิมิตมิได้ คือใน
 นิพพานอันเป็นปฏิปกฺษต่อสงฺขารนิมิต. คำว่า
เพราะนอมไปแลว คือ เพราะความที่จิต
 ถูกปล่อยไปแลว โดยภาวะที่นอมไปสู่นิพพาน
 นั้น. คำว่า ถูกตองแลว ๆ ยอมพิจารณา
เห็นความเสื่อมไป ความว่า ถูกตองแลว ๆ
 ซึ่งสงฺขารนิมิตควยญาณ ยอมเห็นความดับไป
 แห่งสงฺขารนิมิตนั้นควยวิปฺสฺสนาญาณนั่นเอง.

ควยคำนี้ ภงฺกานุปฺสฺสนาสำเร็จแลว. ภงฺก-
 านุปฺสฺสนานั้น ยอมยังอนิจฺจานุปฺสฺสนาให้
 สำเร็จ, เพราะสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกฺข
 ภงฺกานุปฺสฺสนานั้น ยอมยังทุกฺขานุปฺสฺสนาให้
 สำเร็จ, เพราะสิ่งที่เป็นทุกฺขเป็นอนัตฺตา
 ภงฺกานุปฺสฺสนานั้น ยอมยังอนัตฺตานุปฺสฺสนาให้
 สำเร็จ ยอมเป็นอันกล่าวอนุปฺสฺสนา ๓ ใน
 อธิการนี้ ควยประการดังกล่าวมานี้.

อนิมิตโต วิหาโรติ นิมิต्तํ ภยโต
 ทิฏฐตฺตา โส วิปัสสนาตุตฺตยวิหาโร
 อนิมิตฺตวิหาโร นาม โหติ. ปณฺธินฺติ
 ตณฺหํ. อปฺปณฺธิเตติ ตณฺหาปฏิปกฺเข
 นิพฺพานे. อภินิเวสนฺติ อตฺตาทินิเวสํ.

คำว่า วิหารธรรมนี้ ชื่อว่า อนิมิตตวิหาร
 ความว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ คือ วิปัสสนา
 ทั้ง ๓ นั้น ชื่อว่า เป็นอนิมิตตวิหาร เพราะ
 เห็นนิमितโดยความเป็นนัย. บทว่า ปณฺธิ
ไตแก ตัณหา. บทว่า อปฺปณฺธิเต ไตแก
 ในนิพพานอันเป็นปฏิปักษ์ต่อตัณหา. คำว่า
ความยึดมั่น ไตแก ความยึดมั่นอตฺตา.

สุญฺญเตติ อตฺตวิริหิตे นิพฺพานे.
สุญฺญโตติ สุญฺญํเยว สุญฺญโต. ปวตฺต
อชฺชเปกฺขิตฺวาติ วิปากปวตฺตํ
 สงฺขารุเปกฺขาย อชฺชเปกฺขิตฺวา.

คำว่า ในนิพพานอันว่างเปล่า คือ ใน
 นิพพานอันเว้นจากอตฺตา. บทว่า สุญฺญโต
 ความว่า (สุญฺญํ คือความว่างเปล่า) สุญฺญํ
 นั้นแหละ ชื่อว่า สุญฺญโต (แปลว่าความว่าง
 เปล่า). คำว่า เพิกเฉย ปวตฺตตะ (คือ
 ความเป็นไป) ไตแก เพิกเฉย ความเป็น
 ไปของวิปากด้วยสังขารุเบกขา.

สุกฺตีสงฺขาตวิปากปวตฺตาทินนฺทินโน หิ
 สตฺตฺตา. อยํ ปน ผลสฺมาปคฺคํ
 สฺมาปชฺชิตฺกามาโม ตํปิ ปวตฺตํ, สพฺพญจ
 สงฺขารคตํ อนิจฺจาหิโต ปสฺสิตฺวา
 อชฺชเปกฺขิตฺติเยว. เอวํ หิ ทิฏฺฐ

จริงอยู่ สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้เพิกเฉยเพิก
 ปวตฺตตะแห่งวิปาก กล่าวคือสุกฺติ. ส่วนพระ-
 โยคาวจรนี้ใครเข้าผลสมาบัติเพิกเฉย เห็น
 ปวตฺตตะนั้น และสังขารทั้งปวงโดยความเป็น
 ของไม่เที่ยงเป็นต้นทีเดียว. ก็เมื่อเห็น

ผลสมาบัติ สมาปชชิตุํ สกุกโกติ, น อย่างนี้ยอมอาจจะเข้าผลสมาบัติได้, เมื่อ
 อณฺณตา. อวชชิตฺวาติ อวชชเนน เห็นโดยประการอื่น ก็ไม่อาจจะเข้าได้.
 อวชชิตฺวา. คำว่า คำนึง คือ คำนึงด้วยอวิชณะ.

สมาปชชิตฺติ ผลสมาบัติ ปฏิปชชติ. คำว่า ยอมเข้า คือ ยอมปฏิบัติผลสมาบัติ.
อนิมิตฺตา สมาปตฺตฺติ นิมิตฺตํ ภยโต คำว่า สมาบัติอันหานิมิตมิได้ ความว่า ชื่อ
 ทิสฺวา สมาปนฺนตฺตา อนิมิตฺตา สมาปตฺติ ว่าเป็นสมาบัติอันหานิมิตมิได้เพราะเห็นนิमितโดย
 นาม. อนิมิตฺตวิหฺารสมาปตฺตฺติ วิปัสสนา- ความเป็นภยแล้วเข้าสมาบัติ. คำว่า อนิ-
 วิหฺารวเสน จ ผลสมาปตฺตฺติวเสน จ มิตฺตวิหฺารสมาปตฺติ ความว่า ชื่อทั้ง ๒ นั้น
 ตทฺทญํ นาม โหติ. (อนิมิตฺตวิหฺาร ๑ สมาปตฺติ ๑) ยอมมีด้วย
 อำนาจแห่งวิปัสสนาวิหฺารธรรม และด้วย
 อำนาจแห่งผลสมาบัติ.

๑๘. อิทานิ สงฺขารนิมิตฺตเมว
 วิภชฺเชตฺวา ทสฺเสนโต รูปนิมิตฺตฺนติ-
 อาทิมาน. ชรามรณคฺคหณฺเ วตฺตพฺพํ
 ปุพฺเพ วุตฺตเมว.

๑๘. บัดนี้ เมื่อจะแสดงจำแนก
 สงฺขารนิมิตฺตนั้นแหละท่านจึงกล่าวว่ รูปนิมิต
 ตั้งนี้เป็นต้น. คำที่ควรจะกล่าว ในศัพท์ว่า
 ชราและมรณะ ขาพเจ้าใดกล่าวแล้วใน
 เบื้องต้นทีเดียว.

๑ อนิมิตฺตา วิหฺารสมาปตฺตฺติปิ ปาโร.

"อญโณ อนิมิตฺตวิหาโร" คืออาที่หิ ท่านแสดงย่ำซึ่งคำที่กล่าวแล้ว ด้วยคำว่า
 วุตฺเตเยว นิคเมตฺวา ทสฺเสตี. "อนิมิตฺตวิหารธรรมเป็นอย่างอื่น" ดังนี้เป็นต้น
 สงฺเขเปน วิหารภูเจ ญาณ นาม นั้นเอง. โดยสังเขป ญาณในความต่างแห่ง
 ผลสมาปตฺติยา ปุพฺพภาเค วิปัสสนาและวิหารธรรมของพระโยคาวจรผู้
 สงฺขารุเปกฺขาณาณ เจ จิตฺตสฺส ตั้งอยู่ในสังขารุเบกขาญาณ อันเป็นบุพภาค
 วิปัสสนาวิหารนานตฺเต ญาณ. แห่งผลสมาบัติ ชื่อว่า วิหารภูญาณ.

สมาปตฺตภูเจ ญาณ นาม ผลสมาปตฺติ- ญาณในความต่างแห่งผลสมาบัติ ชื่อว่า สมา-
 นานตฺเต ญาณ. วิหารสมาปตฺตภูเจ ปัตตภูญาณ. ญาณในความต่างแห่งธรรมทั้ง
ญาณ นาม ตทฺถยนานตฺเต ญาณ. ๒ นั้น ชื่อว่า วิหารสมาปัตตภูญาณ. พระ-
 วิปัสสนาวิหาเรเนว วิตินาเมตฺกาโม โยคาวจรผู้ประสงค์จะยับยั้งอยู่ด้วยวิปัสสนา
 วิปัสสนาวิหารเมว ปวตฺเตติ, วิหารธรรมนั้นเอง ย่อมยังวิปัสสนาวิหาร-
 ผลสมาปตฺติวิหาเรเนว วิตินาเมตฺกาโม ธรรมนั้นแหละให้เป็นที่ไป, ผู้ต้องการจะยับยั้ง
 วิปัสสนาปฏิบัติภาวียา อุตฺตสฺสกุทฺตฺวา อยู่ด้วยผลสมาบัติวิหารธรรมนั้นเอง ย่อมยัง
 ผลสมาปตฺติเมว^๑ ปวตฺเตติ, ตทฺถเยน ผลสมาบัตินั้นเอง ให้เป็นที่ไปก้าวหน้าโดย
 วิตินาเมตฺกาโม ตทฺถยํ ปวตฺเตติ. ลำดับแห่งวิปัสสนา, พระโยคาวจรผู้ต้องการ
 จะยับยั้งอยู่ด้วยวิหารธรรมทั้ง ๒ นั้น ก็ยอม
 ยังธรรมทั้ง ๒ นั้นให้เป็นที่ไป.

^๑ จ. ผลสมาปตฺติวิหารเมว.

เอวี่ ปุคฺคฺลาธิปฺปายวเสณ ตีวิธํ ชาตํ.
 เสสเมตฺถ วตฺตพฺพิ สงฺขารุเปกฺขานาณ-
 วณฺณนายํ วุตฺตเมว.

ญาณ ๓ อย่างเกิดแล้วด้วยอำนาจแห่งความ
 ประสงค์ของบุคคลด้วยประการฉะนี้. คำที่
 เหลืออันควรกล่าวในอธิการนี้ ข้าพเจ้าได้
 กล่าวไว้แล้ว ในคำพรรณาสังขารุเปกขา-
 ญาณนั้นเทียว.

ญาณตฺตยนิทฺ เทสวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พรรณานีเทศแห่งญาณทั้ง ๓ จบ.

๓๒. อานนตริกสมาธิญาณนิตเทศ
วณฺณนา

๘๐. อานนตริกสมาธิญาณนิตเทศ
เนกขมมวเสนาตีอาทีสุ   เนกขมม-
อพยาปาทอาโลกสญฺญาอวิกฺเขปธมฺม-
วตฺถานณณปามุชฺชานี   สุกฺขวิปัสสกฺสุ
อุปฺจารชฺฌานสมฺปยุตฺตา   ตสฺส   ตสฺส
กิเลสฺส วิปฺกฺขญฺตา   สตฺต   ธมฺมา
เอกจิตฺตสมฺปยุตฺตา   เอว.

จิตฺตสฺส   เอกคฺคตา   อวิกฺเขโปตี
เอกคฺคตสฺส   ภาโว   เอกคฺคตา,
นानารมฺมณฺเ น   วิกฺขิปฺตี   เตน   จิตฺตฺนฺตี
อวิกฺเขโป,   จิตฺตสฺส   เอกคฺคตาสงฺขาโต
อวิกฺเขโปตี   อตฺโถ.   สมาธิตี
เอการมฺมณฺเ สมฺ   อาธิยฺตี   เตน   จิตฺตฺนฺตี
สมาธิ.   นามาตี   อตฺโถ.

๓๒. พรรณานานันตริกสมาธิญาณ
นิตเทศ

๘๐. จะวินิจฉัยในอานันตริกสมาธิ-
ญาณนิตเทศสืบต่อไป ในคำว่า ทวยอำนาจ
แห่งเนกขัมมะ ทั้งนี้เป็นต้น ฟังทราบวินิจฉัย
ดังต่อไปนี้ ธรรม ๑ ประการ อันเป็นฝ่าย
ตรงกันข้ามแห่งกิเลสนั้น ๆ ซึ่งสัมปยุตด้วย
อุปจารณานของพระสุกฺขวิปัสสกะ คือเนก-
ขัมมะ ๑ อพยาปาทะ ๑ อาโลกสญฺญา ๑
อวิกฺเขปะ ๑ ธมฺมวตฺถานะ ๑ ญาณ ๑ ปรา-
โมช ๑ สัมปยุตด้วยจิตดวงเดียวกันนั่นเอง.

คำว่า ความไม่ฟุ้งซ่าน คือเอกคฺคตาแห่งจิต
มีเนื้อความว่า ภาวะแห่งอารมณ์เดียวชื่อว่า
เอกคฺคตา, ชื่อว่า อวิกฺเขปะ คือความไม่
ฟุ้งซ่าน ทวยอรรถว่าเป็นเหตุไม่ฟุ้งซ่านแห่ง
จิตไปในอารมณ์ต่าง ๆ, ความเท่ากันว่า
ความไม่ฟุ้งซ่าน กล่าวคือ เอกคฺคตาแห่งจิต.
บทว่า สมาธิ อธิบายว่า ที่ชื่อว่าสมาธิ ทวย
อรรถว่า เป็นเหตุตั้งไว้สม่ำเสมอแห่งจิตใน
อารมณ์อันเดียว.

ภุมมวจนเน โโอกาสปุจฺฉ กตฺวา
"โสตาปัตติมคฺเคนา" ตีอาทีนา อาสวกุ-
ชยกฺกเรน มคฺเคน อาสวกุชฺย
ทสฺเสตฺวา "เอตฺถา" ตี โโอกาสวิสฺสชฺชนํ
กตํ, มคฺคกฺขณฺเต วุคฺคํ โหติ.

ท่านกระทำคำถามถึงโอกาส ด้วยสัจมีวิภักติ
แล้วแสดงความสิ้นไป แห่งอัสวะด้วยมรรค
อันกระทำ ความสิ้นไปแห่งอัสวะ ด้วยคำว่า
"ด้วยโสตาปัตติมรรค" ดังนี้เป็นต้น แล้ว
กระทำคำวิสันนาโอกาสว่า "เอตฺถ",
มีคำอธิบายว่า ในขณะที่แห่งมรรค.

อนวเสโสติ นตฺถิ เอตฺสฺส อวเสโสติ
อนวเสโส. อปายคมนีโยติ
นिरยติรจฺฉานโยนิปัตติวิสยาสุรกายา
จตฺตารโ สฺขสงฺฆาตา อยา อเปตฺตฺตา
อปายา, ยสฺส สํวิชฺชติ, ตํ ปุคฺคํ
อปายเ คเมตฺตี อปายคมนีโย.
อาสวกุชยกถา ทฺภทฺโตวฺจฺฉานกถายํ
วุคฺคา.

บทว่า อนวเสโส วิเคราะห์ว่า นตฺถิ
เอตฺสฺส อวเสโสติ อนวเสโส(แปลว่าชื่อว่า
อนวเสสะ ด้วยอรรถว่า ไม่มีเหลือลง).
บทว่า อปายคมนีโย (อันเป็นเหตุให้สัตว์ไป
สู่อบาย)มีวิเคราะห์ว่า ชื่อว่าอบายะเพราะ
ปราศจากความเจริญ กล่าวคือความสุข ๔
อย่าง คือ นรก ๑ กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ๑
เปตวิสัย ๑ อสุรกาย ๑, ชื่อว่า อปายคม-
นีโย ด้วยอรรถว่า ยังบุคคลผู้มีอัสวะนั้นให้
ไปในอบาย. กล่าวด้วยอัสวชฺย ขापเจา
ใดกล่าวแล้วในถาวาด้วยทฺภทฺโตวฺจฺฉานะ.

อวิกฺเขปวเสนาติ ปวตฺตมานสฺส
สมาธิสฺส อฺปนีสฺสยภุตสมาธิว เสน.

คำว่า ด้วยสามารถแห่งความไม่ฟุ้ง-
ซ่าน คือ ด้วยสามารถแห่งสมาธิ อันเป็น

ปจวิกสิณวเสนาตีอาทีสุ ทส กสิณานิ อุปนิสสยปัจจัยแห่งสมาธิซึ่งเป็นไปอยู่. ใน
 กสิณารมมณิกอุปปนาสมาธิวเสณ^๑ วุตตานิ, คำว่า ควยสามารถแห่งปฐวิกสิณ เป็นต้น
 พุทธานุสสติอาทโย มรณสุสติ กสิณ ๑๐ ทานกลาวแล้ว ควยสามารถแห่ง
 อุปสมาณสุสติ จ อุปจารชุณานวเสณ อปันาสมาธิอันมีกสิณ ๑๐ เป็นอารมณ์,
 วุตตา, อานาปานสุสติ กายคตาสติ จ พุทธานุสติ เป็นต้น มรณสุสติและอุปสมาณสุสติ
 อุปปนาสมาธิวเสณ วุตตา, ทส อสุภา ทานใดกลาวแล้ว ควยสามารถแห่งอุปจาร-
 ปจมชุณานวเสณ วุตตา.

พุทฺธ อารพฺภ อุปฺปนฺนา อนฺุสฺสติ
พุทฺธานุสฺสติ. "อิติปิ โส ภควา
 อรหัน"^๒ ตีอาทีพุทฺธคฺคณารมฺมณาย สติยา
 เอตํ อธิวจัน, ตสฺสา พุทฺธานุสฺสติยา
 วเสณ. ตถา ธมฺมํ อารพฺภ อุปฺปนฺนา
 อนฺุสฺสติ ธมฺมานุสฺสติ.

อนุสติอันเกิดขึ้นปรารภพระพุทธเจ้า
 ชื่อว่า พุทธานุสติ. คำว่า พุทธานุสติ นี้
 เป็นชื่อของสติอันมีพุทฺธคฺคณ มีคำว่า "อิติปิ
 โส ภควา อรหัน" ตั้งนี้เป็นต้นเป็นอารมณ์,
 ควยสามารถแห่งพุทธานุสตินั้น. อนึ่ง อนุสติ
 อันเกิดขึ้นปรารภพระธรรมชื่อว่า ธรรมานุสติ.

^๑ ฉ. ตทารมมณิกอุปปนาสมาธิวเสณ.

^๒ วิ. มทาวิกงค. ๑/๑, ม. ม. ๑๒/๖๗,
 อง. ติก. ๒๐/๒๖๕, อง. นวก.
 ๒๓/๔๒๐.

บริษัท ช.การช่าง จำกัด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สติยา เอตํ อธิวจัน.

มีศรัทธาเป็นต้นของคน ตั้งเทวดาไว้ในฐานะ
เป็นพยานเป็นอารมณ์.

อานาปานเน อารพฺภ อุပ္ปนฺนา สติ
อานาปานสฺสตี. อานาปาน-

สติเกิดขึ้นปรารภลมหายใจเข้าออก ชื่อว่า
อานาปานสติ. คำว่า "อานาปานสติ" นี้

นิมิตฺตารมฺมณาย สติยา เอตํ อธิวจัน.

เป็นชื่อแห่งสติอันมีนิมิตคือลมหายใจเข้าออก
เป็นอารมณ์. สติเกิดขึ้นปรารภความตาย

มรณํ อารพฺภ อุပ္ปนฺนา สติ
มรณสฺสตี. เอกภวปริยาปน-

ชื่อว่า มรณสติ. คำว่า "มรณสติ" นี้ เป็นชื่อ
ของสติซึ่งมีความตาย กล่าวคือ ความขาด

ชีวิตินฺทริยฺยุจฺเจทสฺสงฺขาตมรณารมฺมณาย

แห่งชีวิตินทรีย์อันนับเนื่องในภพเดียวกันเป็น
อารมณ์.

สติยา เอตํ อธิวจัน.

กุจฺฉิตานํ เกสาทีนํ ปฏิภูถานํ อายตฺตฺตา

สติอันไปแล้ว คือเป็นไปแล้วในสรีระ ที่ถึง
การนับว่า กาย เพราะเป็นที่มา คือเป็น

อากฺรตฺตฺตา กายโยตี สงฺขํ กเต^๑

บ่อเกิดของสิ่งปฏิภูลทั้งหลายมีผมเป็นต้น อัน
น่าเกลียด, หรือสติอันไปแล้วสู่กายเช่นนั้น

สรีเร คตฺตา ปวตฺตฺตา, ตาทิสํ วา

ชื่อว่า กายคตาสติ. เมื่อควรจะกล่าวว่า
"กายคตาสติ" ดังนี้ ท่านมิได้ทำให้เป็นรัสสะ

กายํ คตฺตา สติ กายคตาสตี. "กาย-

กล่าวว่า "กายคตาสติ" แม้ในที่นี้ก็เช่น
เดียวกัน ท่านกล่าวว่า กายคตาสติวเสณ

คตสตี"ตี วตฺตพฺเพ รสฺสํ อกตฺวา

"กายคตาสตี"ตี วุตฺตา. ตเถว อิธปิ

กายคตาสติวเสณาตี วุตฺตํ.

^๑ ฉ. สงฺขาเต.

เกสาทิเกสุ กายโกฏจาเสสุ ปฏิกูล-
 นิमितตารมมณาย สติยา เอต อธิวจนัน.
 อุปสมํ อารพภ อุปปนฺนา อนุสฺสติ
อุปสมานุสฺสติ. สพฺพทุกฺขุปสฺมารมมณาย
 สติยา เอต อธิวจนัน. ทส อสุภา
 เหมฺจา วุตฺตตฺตา.

๘๑. ที่หมฺ อสฺสาสวเสนาติอาทีน
 อุปปนฺนุปจารสมาธิเกทฺเวย ทสฺเสตฺ
 วุตฺตานิ. ที่หมฺ อสฺสาสวเสนาติ ที่มนฺติ
 วุตฺตอสฺสาสวเสน. "ที่หมฺ วา อสฺสสนฺโต
 ที่หมฺ อสฺสสามีติ ปชานาตี"^๑ ติ
 วุตฺตํ. เอส นโย เสเสสุปี.

(แปลว่าควยสามารถแห่งกายคตาสติ) ดังนี้.

คำว่า "กายคตาสติ" นี้ เป็นชื่อของสติอันมี
 นิमितเป็นปฏิกูล ในส่วนแห่งกายทั้งหลายมีผม
 เป็นต้นเป็นอารมณ์. อนุสติเกิดขึ้นปราจร
 ความเข้าไปสงบ ชื่อว่า อุปสมานุสฺติ. คำว่า
 "อุปสมานุสฺติ" นี้ เป็นชื่อของสติอันมีความ
 เข้าไปสงบทุกขทั้งหมดเป็นอารมณ์. อสุภะ
 ๑๐ มีอรรถดังใดกล่าวไว้แล้วในหนหลัง.

๘๑. คำว่า ควยสามารถแห่งลม
หายใจเขายาว เป็นต้น ทานกล่าวไว้เพื่อ
 จะแสดงความต่างแห่งอัปปนาสมาธิ และ
 อุปจารสมาธิเท่านั้นเอง. คำว่า ควย
สามารถแห่งลมหายใจเขายาว คือ ควย
สามารถแห่งลมหายใจเขา ที่กล่าวแล้วว่า
 "ยาว". ข้อนี้สมควยคำที่ตรัสไว้ว่า "เมื่อ
 หายใจเขายาวก็รู้ว่า เราหายใจเขายาว"
 ดังนี้ เป็นต้น. แม้นในบทที่เหลือก็มีนัยดังนี้.

^๑ ที. มหา. ๑๐/๓๒๕-๖, ม. มุ.
 ๑๒/๑๐๔, ม. อ. ๑๔/๑๔๔, ๒๐๔.

บริษัท ช.การช่าง จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ถพชร.ป-ท.๔-๔

สพฺพกายปฏิสัเวทีติ สพฺพสุส อสฺสาส-
 ปสฺสาสกายสุส ปฏิสัเวที. ปสฺสมุภยั
กายสงฺขารนฺติ โอปาริกั อสฺสาส-
 ปสฺสาสสงฺขาทํ กายสงฺขารํ ปสฺสมุภนุโต
 วูปสฺเมนุโต. "ทีมฺ... รสฺสั...
 สพฺพกายปฏิสัเวที ปสฺสมุภยั กาย-
 สงฺขารนฺติ อิมินาว จตุกฺกณ
 อปฺปนาสมาธิ วุฑฺฒโต.

คำว่า เป็นผู้รูกองลมทั้งปวง คือ รูกองลม
 หายใจเขาและหายใจออกทั้งปวง. คำว่า
สงบกายสังขาร ไตแก ระงับคือสงบ กาย-
 สังขาร คือ ลมหายใจเขาและหายใจออกที่
 หยาบ. อธิปนาสมาธิ ทานกลาวไวควย
 จตุกคะนี้แหละว่า "เมื่อหายใจเข้ายาว...
 เมื่อหายใจเข้าสั้น.....รูกองลมทั้งปวง
 ระงับกายสังขาร".

ปิตฺติปฏิสัเวทีติ ปิตฺติ ปากฏํ กโรนุโต.
จิตฺตสงฺขารปฏิสัเวทีติ สญฺญา เวทนา-
 สงฺขาทํ จิตฺตสงฺขารํ ปากฏํ กโรนุโต.
อภิปปโมทยั จิตฺตฺนฺติ จิตฺตํ โมเทนุโต.
สมาทํ จิตฺตฺนฺติ อารมฺมณเ จิตฺตํ สมฺ
 จเปนุโต. วิโมจยั จิตฺตฺนฺติ จิตฺตํ
 นีวรณาทิหิ วิโมเจนุโต.

คำว่า รูแจ้งปิตติ คือ กระทบปิตติให้ปรากฏ.
 คำว่า รูแจ้งซึ่งจิตสังขาร คือ กระทบจิต-
 สังขาร กลาวคือ สัญญาเวทนาให้ปรากฏ.
 คำว่า ทำจิตให้บันเทิง คือทำจิตให้ขึ้นบาน.
 คำว่า ตั้งจิตไว้ คือ ตั้งจิตไว้ให้เสมอใน
 อารมณ. คำว่า เปลื้องจิตออก คือ เปลื้อง
 จิตออกจากนิวรรณเป็นตน.

ปิตฺติปฏิสัเวที สุขปฏิสัเวที จิตฺตสงฺขาร-
ปฏิสัเวที ปสฺสมุภยั จิตฺตสงฺขารนฺติ
 จตุกฺกณจ จิตฺตปฏิสัเวที อภิปปโมทยั

จตุกคะว่า รูแจ้งปิตติ รูแจ้งสุข รูแจ้งซึ่งจิต
สังขาร ระงับจิตสังขาร และจตุกคะว่า
รูแจ้งทำจิตให้บันเทิง ตั้งจิตไว้ เปลื้องจิต

จิตต์ สมาทท์ จิตต์ วิโมจยั จิตตุนตี
จตุกกุณจ อปปนาสมาธิวเสณ จ
วิปัสสนาสมุปยุตตสมาธิวเสณ จ วุตตานี.

อนิจจานุปัสสีตี อนิจจานุปัสสนาวเสณ.
วิราคานุปัสสีตี นิพพิทานุปัสสนาวเสณ.
นิโรธานุปัสสีตี ภงคานุปัสสนาวเสณ.
ปฏินิสสคคานุปัสสีตี วุฏฐานคามินี-
วิปัสสนาวเสณ.

สา หิ ตทงควเสณ สทุธิ
ขนธามิสุงขาเรหิ กิเลสเส. ปริจจุชตี.
สงขตโทสทสฺสเนน จ ตพพิปริเต
นิพพาเน ตนุณินุนตาย ปกขนุทตี. อิทํ
จตุกกํ วิปัสสนาสมุปยุตตสมาธิวเสเนว
วุตตํ.

ออก ทานกล่าวด้วยสามารถแห่งอัปปนา-
สมาธิ และด้วยสามารถแห่งสมาธิอันสัมปยุต
ด้วยวิปัสสนา.

คำว่า พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ทานกล่าว
ด้วยสามารถแห่งอนิจจานุปัสสนา. คำว่า
พิจารณาเห็นความคลายกำหนด ทานกล่าว
ด้วยสามารถแห่งนิพพิทานุปัสสนา. คำว่า
พิจารณาเห็นความดับ ทานกล่าวด้วย
สามารถแห่งภังคานุปัสสนา. คำว่า พิจารณา
เห็นความสลละคืน ทานกล่าวด้วยสามารถ
แห่งวุฏฐานคามินีวิปัสสนา.

จริงอยู่ วุฏฐานคามินีวิปัสสนานั้น ย่อมสลละ
กิเลสทั้งหลายกับด้วยชั้นธามิสุงขาเรหิ ด้วย
สามารถแห่งตทังคะ. และยอมแล่นไปด้วย
ความเป็นธรรมชาติน้อมไปในนิพพานอันต่าง
จากกิเลสนั้น ด้วยการเห็นโทษแห่งสังขต-
ธรรม. จตุกกะนี้ ทานกล่าวด้วยสามารถ
แห่งสมาธิ อันสัมปยุตด้วยวิปัสสนานั้นเอง.

พ.อ.หญิงศ เวณีย์ ภังคานนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อสุสาสวเสณ ปสุสาสวเสนาติ เจตถ ก็ในคำว่า ทวยสามารถแห่งลมหายใจเข้า
อสุสาสปสุสาสปุพฺพตฺติมุตฺตํ คเหตุวา ทวยสามารถแห่งลมหายใจออก นี้ ท่าน
 วุตฺตํ. น ตทารมฺมณกรณวเสณ. กลาว ถือเอาเพียงความเป็นไปแห่งลมหายใจเข้าและลมหายใจออก. มีไซ้กล่าวทวย
 วิตุถาโร ปเนตฺถ อานาปานกถายํ ใจเข้าและลมหายใจออก. สามารถกระทำลมหายใจเข้าและลมหายใจ
 อาวิกวิสฺสตี. สามารถกระทำลมหายใจเข้าและลมหายใจออกนั้นให้เป็นอารมณ์. ส่วนความพิสดาร
 ในเรื่องนี้จะแจ้แจ้งในอานาปานกถา.

อานนฺตริกสมาธิญาณินิเทศวณฺณนา

พรรณนาอานันตริกสมาธิญาณินิเทศ จป.

นิฏฺฐิตา.

พ.อ.หญิงศ เวณีย์ ภังคานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สมาปชฺชิตุกามสฺส วิปัสสนาย อารมฺมณ-
ภูตา ฌานสมาปตฺติโย วุตฺตา.

อรหโตเยว हि วิปัสสนาผลสมาปตฺติ-
ปณีตานิมุคฺติฌานสมาปตฺติโย สัพพ-
กิเลสํ ปหีนฺตุตา "อรณวิหาโร"ติ
วตฺตุ อรหนฺติ.

ปจฺเมน ฌาเนน^๑ นีวรเณ หรตฺตีติ
อรณวิหาโรติ ปจฺมชฺฌานสมํกฺคิ ปจฺเมน
ฌาเนน นีวรเณ หรตฺตีติ ตํ ปจฺม
ฌานํ อรณวิหาโรติ อตฺโถ. เสเสสุปิ
เอเสว นโย. อรหโต นีวรณาภาเวปิ
นีวรณวิปกฺขตฺตา ปจฺมสฺส ฌานสฺส
นีวรเณ หรตฺตีติ วุตฺตุนฺติ เวทิตพฺพ.

แม้ใน ๒ ข้อที่เหลือ ก็มันยั้งนี้เหมือนกัน.
ด้วยคำว่า ปฐมฌาน เป็นตน ท่านกล่าวถึง
ฌานสมาบัติอันเป็นอารมณ์แห่งวิปัสสนา ของ
ท่านผู้ต้องการจะเขารหัตผลสมาบัติ.

ก็วิปัสสนาผลสมาบัติความน้อมไปในธรรมอัน
ประณีตและฌานสมาบัติ ของพระอรหันต์เท่า
นั้น ควรกล่าวว่า "อรณวิหาร" เพราะท่าน
ละกิเลสทั้งปวงได้แล้ว.

คำว่า ชื่อว่าอรณวิหาร ด้วยอรรถว่า
กำจัดซึ่งนิวรณ์ด้วยปฐมฌาน มีเนื้อความว่า
ท่านผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยปฐมฌาน ย่อม
กำจัดซึ่งนิวรณ์ทั้งหลายด้วยปฐมฌาน เพราะ
เหตุนี้ ปฐมฌานนั้น จึงชื่อว่า อรณวิหาร.
แม้ในบทที่เหลือก็มันยั้งนี้เหมือนกัน. แม้ใน
ข้อที่พระอรหันต์ไม่มีนิวรณ์ ปฐมฌานก็พึง
ทราบว่าเป็นที่กล่าวถึงกำจัดซึ่งนิวรณ์
ทั้งหลายเพราะปฐมฌานเป็นฝ่ายตรงกันข้าม
จากนิวรณ์.

^๑ ปจฺมชฺฌาเนนาติปิ ปาโร.

วิปัสสนาผลสมาปตฺติปณฺเฑิตาธมฺมุตฺติวเสณ
ติธา อรรณวิหารญาณํ อุตฺทิสิตฺวา กสฺมา
ฌานสมาปตฺติโยว อรรณวิหาโรติ
นิตฺทิสฺสาติ เจ ? อุตฺทเสวเสเนว ตาสํ
ติสฺสนนํ อรรณวิหารตาย สิทฺตตฺตา.

หากมีผู้สงสัยถามว่า ท่านยกอรรณวิหารญาณ
ขึ้นแสดง ๓ ประการ คือวิปัสสนา ผลสมาบัติ
และความน้อมไปในธรรม อันประณีตแล้ว
เหตุไร จึงแสดงไขฌานสมาบัตินั้นเพียวว่า
เป็นอรรณวิหารเล่า ? ตอบว่า เพราะ
วิปัสสนา ผลสมาบัติ และความน้อมไปใน
ธรรมอันประณีตทั้ง ๓ เหล่านี้ สำเร็จโดย
ความเป็นอรรณวิหาร ทั่วอำนาจแห่งอุเทศ
นั่นเอง.

ผลสมาปตฺติวิปัสสนาย ปน ภูมิกุทานํ
ฌานสมาปตฺตินํ อรรณวิหารตา อวุตฺเต
น สิทฺตติ, ตสฺมา อสิทฺธเมว สาเชตุํ
"ปจฺมชฺฌานํ อรรณวิหาโร"ติอาทิ วุตฺตุนฺติ
เวทิตพฺพํ. ตาสํ हि อรรณวิหารตา
อุตฺทเสวเสเนว อสิทฺธาปิ นิตฺทเส
วุตฺตตฺตา สิทฺธาติ.

ส่วนความที่ฌานสมาบัติ อันเป็นภูมิแห่งผล-
สมาบัติและวิปัสสนาเป็นอรรณวิหาร จะไม่
สำเร็จในเมื่อมิได้กล่าวไว้, เพราะฉะนั้น
คำว่า "ปฐมฌานเป็นอรรณวิหาร" เป็นต้น
พึงทราบว่า ท่านกล่าวไว้เพื่อจะยังถ้อยคำที่
ไม่สำเร็จนั่นที่เคี้ยวให้สำเร็จ. ก็ความที่
ฌานสมาบัติเหล่านั้นเป็นอรรณวิหาร แม้ไม่
สำเร็จด้วยสามารถแห่งอุเทศ ก็สำเร็จแล้ว
เพราะว่าท่านกล่าวไว้ในนิเทศฉะนี้แล.

เตสํ วา โยชิตนเยเนว
"อนิจฺจานุสฺสนา นิจฺจสณฺณํ หรตีติ

อีกอย่างหนึ่งพึงถือเอาประกอบความตามนัย
ที่ประกอบแห่งวิหารธรรมเหล่านั้น นั่นแหละ

อรณวิหาโร, ทุกขานุปัสสนา สุขสณฺณ
 หรตีติ อรณวิหาโร, อนตฺตานุปัสสนา
 อตฺตสณฺณ หรตีติ อรณวิหาโร, สุญฺญโต
 วิหาโร อสุญฺจํ หรตีติ อรณวิหาโร,
 อนิมิตฺโต วิหาโร นิमितฺตํ หรตีติ
 อรณวิหาโร, อปฺปณฺหิตอ วิหาโร ปณฺหิต
 หรตีติ อรณวิหาโร, สุญฺญตาธิมุตฺตตา
 อสุญฺจตาธิมุตฺตี หรตีติ อรณวิหาโร,
 อนิมิตฺตตาธิมุตฺตตา นิमितฺตตาธิมุตฺตี หรตีติ
 อรณวิหาโร, อปฺปณฺหิตตาธิมุตฺตตา
 ปณฺหิตตาธิมุตฺตี หรตีติ อรณวิหาโร"ติ
 โยเชตฺวา คเหตุพฺพ.

ว่า "อนิจจานุปัสสนา ชื่อว่าอรณวิหาร ด้วย
 อรรถว่า กำจัดซึ่งนิจจสัญญา,ทุกขานุปัสสนา
 ชื่อว่าอรณวิหาร ด้วยอรรถว่า กำจัดซึ่ง
 สุขสัญญา, อนตฺตานุปัสสนา ชื่อว่าอรณวิหาร
 ด้วยอรรถว่า กำจัดซึ่งอตฺตสัญญา, สุญฺญต-
 วิหาร ชื่อว่าอรณวิหาร ด้วยอรรถว่า กำจัด
 ซึ่งธรรมอันไม่วางเปล่า, อนิมิตฺตวิหาร ชื่อ
 ว่า อรณวิหาร ด้วยอรรถว่า กำจัดซึ่งนิमित,
 อปฺปณฺหิตวิหาร ชื่อว่าอรณวิหาร ด้วยอรรถ
 ว่า กำจัดซึ่งความตั้งไว้, ความที่จิตเป็น
 ธรรมชาติน้อมไปในธรรมอันวางเปล่าชื่อว่า
 อรณวิหาร ด้วยอรรถว่า กำจัดซึ่งความ
 น้อมไปในธรรมอันไม่วางเปล่า, ความที่จิต
 เป็นธรรมชาติน้อมไปในธรรมอันหานิมิตมิได้
 ชื่อว่า อรณวิหาร ด้วยอรรถว่า กำจัด
 ซึ่งความน้อมไปในนิमित, ความที่จิตเป็น
 ธรรมชาติน้อมไปในธรรมอันไม่มีที่ตั้ง ชื่อว่า
 อรณวิหาร ด้วยอรรถว่า กำจัดซึ่งความน้อม
 ไปในธรรมอันเป็นที่ตั้ง" ดังนี้.

อรณวิหารญาณิทฺเตสวณฺณา นิฏฺฐิตา.   พรรณนาอรณวิหารญาณิทฺเตสวณฺณา จป.

พ.อ.หญิงศ เวณีย์ ภังคานนท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๓๔. นิโรธสมาปตฺติญาณนิตเทศ-
วณฺณนา

๓๔. พรรณานานิโรธสมาบัติญาณ-
นิตเทศ

๘๓. นิโรธสมาปตฺติญาณนิตเทศ
สมถฺพลนฺติ กามจฺจนฺทาทโย ปจฺจนี้ก-
ธฺมฺเม สเมตฺตี สมนฺโถ, โสเยว
อกฺมฺปนฺนียฺภูเจเน พลฺ.

๘๓. จะวินิจฉัยในนิโรธสมาบัติญาณ
นิตเทศต่อไป คำว่า สมถฺพล ความว่า
ชื่อว่าสมถะ ควฺยอรรถวํ ยํธรรมํอันเป็น
ข้าศึกมีกามฉันทะเป็นต้นให้สงบ, สมถะนั้น
นั้นแหละ ชื่อว่าพละ ควฺยอรรถวํ อํนธรรม
อะไร ๆ ให้วันไหวไม่ได้.

อนาคามีอรหฺนฺตํเยว สฺมาธิปฺปฏิปกฺขสฺส
กามจฺจนฺทสฺส ปหาเนน สฺมาธิสฺสมี
ปรีปุรการิภาวปฺปตฺตตฺตฺตา เตสฺสเยว
สฺมาธิ พลปฺปตฺโตตฺติ กตฺวา "สมถฺพลนฺ"ติ
วฺจฺจติ, น อญฺเฆสฺ. สฺมาธิพลนฺติปิ
ปาโจ.

สมาธิของพระอนาคามีและพระอรหันต์เหล่า
นั้นนั้นแหละ เรียกว่า "สมถฺพล" เพราะ
อธิบายว่า ถึงแล้วซึ่งกำลัง เพราะพระ-
อนาคามีและพระอรหันต์เท่านั้น เป็นผู้ถึงซึ่ง
ภาวะ เป็นผู้กระทำให้ริบรุมในสมาธิ
ควฺยการละกามฉันทะอันเป็นปฏิปักษ์ต่อสมาธิ,
สมาธิของท่านเหล่านั้นหาเรียกว่า สมถฺพล
ไม่. พระบาลีเป็น สมาธิพลฺ กังนํกมฺ.

วิปฺสฺสนาพลนฺติ อนิจฺจาทิวเสเน วิวิचेหิ
อากาเรหิ ธฺมฺเม ปสฺสตีติ วิปฺสฺสนา,
สาเยว อกฺมฺปนฺนียฺภูเจเน พลฺ. เตสฺสเยว
อุภินฺนํ พลปฺปตฺตํ วิปฺสฺสนาญาณํ.

คำว่า วิปฺสฺสนาพล มีความว่า ชื่อว่า
วิปฺสฺสนา ควฺยอรรถวํ เห็นธรรมทั้งหลาย
โดยอาการต่าง ๆ ควฺยอำนาจเป็นของไม่
เที่ยงเป็นต้น, วิปฺสฺสนานั้นแหละ ชื่อว่าพละ

ด้วยอรรถว่า เป็นธรรมอันใคร ๆ ใ้ห้วัน-
ไหวไม่ได้. ไ้แก่ วิปัสสนาญาณ อันถึงซึ่ง
กำลังของพระอนาคามี และพระอรหันต์ทั้ง
๒ พวกเหล่านั้นแหละ.

ตตฺถ สมถพลํ อนุพุเพน จิตฺตสนฺตान-
วูปสมฺนตฺถํ นิโรธํ จ ปฏิปาทนตฺถํ,
วิปสฺสนาพลํ จ วฏฺเฏ^๑ อาทีนวทสฺสนตฺถํ
นิโรธํ จ อานิสฺสทสฺสนตฺถํ.

ในบรรดาสมถผลและวิปัสสนาผล ทั้ง ๒
นั้น สมถผลจะมีการเข้าไปสงบจิตสันดาน
โดยลำดับเป็นผล และมีการให้ดำเนินไปใน
นิโรธเป็นผล, วิปัสสนาผล มีการเห็นโทษ
ในวัฏตะ (ความเป็นไป) เป็นผล และมี
การเห็นอานิสฺสในนิโรธเป็นผล.

นึวรณฺเณ นิมิตฺตตฺถเณ ภูมฺมวจนํ,
นึวรณฺนิมิตฺตํ นึวรณฺปจฺจยาตี อตฺถโธ.
กรณฺตฺถเณ วา ภูมฺมวจนํ, นึวรณฺเณนาตี
อตฺถโธ. น กมฺปตีตี ฌวานสมฺมจฺจึ ปุคฺคโล.

บทว่า นึวรณฺเณ เป็นสํตมึวิภักตึลงใน
อรรถแห่งนิมิต, ความว่า มีนึวรณฺเป็นนิมิต
คือเพราะมีนึวรณฺเป็นปัจจัย. อีกอย่างหนึ่ง
บทว่า นึวรณฺเณ เป็นสํตมึวิภักตึ ลงในอรรถ
แห่งตติยาวิภักตึ, ความว่า เพราะนึวรณฺ.
คำว่า ไม่หวั่นไหว ไ้แก่ บุคคลผู้มีความ
พร้อมเพรียงด้วยฌาน.

^๑ ฉ. วิปัสสนาพลํ ปวตฺเต.

อถวา ฌานนุติ ฌานงฺกานํ อธิปฺเปตตฺตา
 ปจฺเมน ฌาเนน ตํสัมปยุตฺตสมาธิ
 นีวรเณ น กมฺปติ. อยเมว เจตฺถ
 โยชนา คเหตุพฺพา. อุทฺธจฺเจ จาติ
 อุทฺธจฺจสหคตฺจิตฺตูปปาเท อุทฺธจฺเจ จ.

อุทฺธจฺจนฺติ จ อุทฺธตภาโว, ตํ
 อวุปสมลกฺขณํ. อุทฺธจฺจสหคตฺกิลเเส
 จาติ อุทฺธจฺเจเน สห^๑ เอกุปฺปาทาทีภาวํ
 กเต อุทฺธจฺจสัมปยุตฺเต โมหอหิริก-
 อโนตฺตูปฺกิลเเส จ. ขนฺธ จาติ
 อุทฺธจฺจสัมปยุตฺตจตุกฺขนฺธ จ. น กมฺปติ
น จลติ น เวธตีติ อณฺณมณฺณ-
 เววจนานิ.

อีกอย่างหนึ่ง สมาธิอันสัมปยุตด้วยปฐมฌาน
 นั้น ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะนิวรณด้วยปฐม-
 ฌาน เพราะองค์ฌาน ทานประสงค์เอาว่า
 ฌาน. ก็ในอธิการนี้ ฟังถือเอาคำประกอบ
 ความคั่งนั้นนั่นแหละ. คำว่า เพราะอุทฺธจฺจะ
 ความว่า เพราะอุทฺธจฺจะอันเป็นจิตตูปบาท
 อันสหคตด้วยอุทฺธจฺจะ.

ก็คำว่า อุทฺธจฺจะ ได้แก่ความที่จิตเป็นธรรม-
 ชาติพุ่งชาน, อุทฺธจฺจะนั้นมีความไม่เข้าไป
 สงบเป็นลักษณะ. คำว่า เพราะกิลเเสอัน
สหคตด้วยอุทฺธจฺจะ ความว่า เพราะกิลเเส
 คือโมหะ อหิริกะและอโนตฺตูปฺปะ อันสัมปยุต
 ด้วยอุทฺธจฺจะคืออันถึงภาวะมีเกิดขึ้นพร้อมกัน
 เป็นต้น พร้อมด้วยอุทฺธจฺจะ. คำว่า และ
เพราะขนฺธ ความว่า และเพราะขนฺธ ๔
 อันสัมปยุตด้วยอุทฺธจฺจะ. คำว่า ไม่หวั่นไหว
ไม่กวัตแกว่ง ไม่คลอนแคลน เป็นคำไวพจน์
 ของกันและกัน.

^๑ ฉ. อุทฺธจฺเจเน สหคเต.

อุทฺธจฺเจ น กมฺปติ, อุทฺธจฺจสฺสทก-
 กิเลเส น จลติ, อุทฺธจฺจสฺสทกฺขณฺเ
 น เวธตีติ โยเชตพฺพ. วิปัสสนาผล
 สุตฺตุนฺนํเขว อนุปัสสนานํ วุตฺตตฺตา
 ตาสฺสํเขว วเสณ วิปัสสนาผลํ ปริปุณฺณ
 โหตีติ เวทิตพฺพ.

พึงประกอบว่า ไม่วั้นไหวเพราะอุทฺธจฺจะ,
 ไม่วัดแกว่ง เพราะกิเลสอันสฺสทกฺด้วย
 อุทฺธจฺจะ, ไม่วคลอนแคลนเพราะชั้นอัน
 สฺสทกฺด้วยอุทฺธจฺจะ. จะกล่าวถึงวิปัสสนา-
 ผลต่อไป วิปัสสนาผล พึงทราบว่าย่อม
 เป็นคุณบริบูรณ์ ด้วยอำนาจแห่งอนุปัสสนา ๑
 เหลานั้นนั่นแหละ เพราะอนุปัสสนา ๑ เหลา-
 นั้นนั่นแหละ ทานใดกล่าวไวแล้ว.

อวิชฺชา ย จาติ ทฺวาทสฺสปี อกุสล-
 จิตฺตฺตฺตฺปาเทสุ อวิชฺชา ย จ. อวิชฺชา-
 สฺสทกฺกิเลเส จาติ ยถาโยคํ
 อวิชฺชา ย สมฺปยุตฺตโลกโทสมานทิกฺขลิ-
 วิจิกิจฺฉาถีนอุทฺธจฺจอหิริโกโนตฺตฺตฺตฺปกิเลเส
 จ.

คำว่า เพราะอวิชชา ความว่า เพราะ
 อวิชชาในอกุศลจิตตฺตฺตฺปาททั้ง ๑๒ กว. เพราะ
กิเลสอันสฺสทกฺด้วยอวิชชา
 ความว่า เพราะกิเลสคือโลภะ โทสะ มานะ
 ทิสิ วิจิกิจฺฉา ถีนะ อุทฺธจฺจะ อหิริกะและ
 อโนตฺตฺตฺตฺปะ อันประกอบกับอวิชชาตามควร.

วจีสังขาร ติ วิตกฺกวิจารา.
 "ปฺพเพ โข อาวุโส วิสาข วิตกฺกเกตุวา
 วิจาราเรตุวา ปจฺฉา วาจํ ภินฺทติ,
 ตสฺมา วิตกฺกวิจารา วจีสังขารโร"ติ^๑

คำว่า วจีสังขาร ไต่แก่วิตกและวิจารณ์.
 วิตกและวิจารณ์ ชื่อว่าวจีสังขาร ด้วยอรรถ
 ว่า ประงแต่งวาจา, คือ ยั่งวาจาให้เกิดขึ้น
 เพราะพระบาลีว่า "ตฺถกราวุโสวิสาขะ

^๑ ม. ม. ๑๒/๕๕๐.

วจนโต วาจํ สงฺขโรนฺติ อุปฺปาเทนฺตํตี วจีสงฺขารธา.

บุคคลตรีกตรองแล้วในเบื้องต้นแล จึงเปล่ง วาจาในภายหลัง, เพราะฉะนั้น วิตกและ วิจาร จึงชื่อว่า วจีสังขาร "

กายสงฺขารธาติ อสฺสํสาสปฺสํสาธา.

"อสฺสํสาสปฺสํสาธา โข อาวุโส วิสาข กายิกา เอเต ชมฺมา กายปฺปฏิพฺพธา, ตสฺมา อสฺสํสาสปฺสํสาธา กายสงฺขารธาติ" วจนโต กาเยน สงฺขริยฺนฺตํตี กาย- สงฺขารธา. สํญฺญาเวทยิตฺติโรธฺนฺติ สํญฺญา จ เวทนาย จ นิโรธํ.

คำว่า กายสังขาร ได้แก่ ลมอัสสาสะและ ปัสสาสะ. ลมอัสสาสะและปัสสาสะ ชื่อว่า กายสังขาร ทวยอรรถว่า อังกาย (คือ อัสสาสปัสสาสะ) ประจําแต่ง เพราะพระบาลี ว่า "ตฺถกราวุโสวิสาขะ ลมอัสสาสะ ปัสสาสะ แลธรรมเหล่านี้เป็นไปทางกาย เนื่องด้วยกาย, เพราะฉะนั้น ลมอัสสาสะ และลมปัสสาสะ จึงชื่อว่า กายสังขาร". คำว่า สํญฺญาเวทยิตฺติโรธ ได้แก่ การดับ สํญฺญาและเวทนา.

จิตฺตสงฺขารธาติ สํญฺญา จ เวทนาย จ.

"เจตฺตลีกา เอเต ชมฺมา จิตฺตปฺปฏิพฺพธา, ตสฺมา สํญฺญา จ เวทนาย จ จิตฺตสงฺขารธาติ" วจนโต จิตฺเตน สงฺขริยฺนฺตํตี จิตฺตสงฺขารธา.

คำว่า จิตสังขาร ได้แก่ สํญฺญาและเวทนา. สํญฺญาและเวทนา ชื่อว่าจิตสังขาร เพราะ ญฺจิตประจําแต่งโดยพระบาลีว่า "ธรรมเหล่านี้ เป็นไปในจิตเนื่องด้วยจิต, เพราะฉะนั้น สํญฺญาและเวทนา จึงชื่อว่าจิตสังขาร "

^๑ ม. ม. ๑๒/๕๕๐.

๘๔. ฌาณจริยาสุ อนุปัสสนา-
 วเสน^๑, วิวฏฏณานุปัสสนาคหณณ วจ
 ตสุสา อาทิฏฐตา จริยาภาย
 ฌาณจริยาตี วุตตะตา เสสนานุปัสสนาภิ
 คหิตา โหนตีตี เวทิตพพา^๒ โสฬสตี
ฌาณจริยาตีตี จ อุกกฏฐปริจเฉโต,
 อนาคามีสุส ปน อรหตฺตมคฺคผลวชฺชาหิ
 จุทฺทสหิปี โหตี ปริปุณฺณผลวุตตะตา.

๘๔. ฟังทราบวา แม่อนุปัสนาที่เหลื่อ
 ที่ทานกล่าวไววา ฌาณจริยา ในจริยาภตา
 อันเป็นเป็องตนแหงจริยานัน ควบอำนาจ
 อนุปัสนาในฌาณจริยาทั้งหลาย, หรือควบ
 การถื่อเอาวิวฏฏณานุปัสสนา ยอมเป็นอัน
 ทานถื่อเอาแล้ว. คำวา ควบฌาณจริยา ๑๖
 เป็นคำกำหนดอย่างสูง, แต่สำหรับ
 พระอนาคามีกำหนดแม่โดยฌาณจริยาทั้ง ๑๔
 เว้นอรหัตมรรคและอรหัตผล เพราะเป็น
 ธรรมชาติมีกำลังบริบูรณ์.

๘๕. นวตี สมาธิจริยาตีตี
 เอตฺถ ปจฺมชฺฌานาตีตี^๓ อฏฺฐ,
 ปจฺมชฺฌานาตีตี ปฏิลาภตฺถาย สพฺพตฺถ
 อูปรจาจรชฺฌานวเสน เอกาตี นว
 สมาธิจริยา.

๘๕. ในคำวา ควบสมาธิจริยา ๘ นี้
 ความวา สมาธิจริยา ๘ มีปฐมฌานเป็นตน,
 สมาธิจริยา ๑ ควบอำนาจอุปรจาจรชฺฌานใน
 ที่ทั้งปวง เพื่อประโยชน์แก่การใดเฉพาะซึ่ง
 ปฐมฌานเป็นตน รวมเป็นสมาธิจริยา ๘.

ผลจริยานัน ก็ นานตฺต ? สมถพเลปี
 หิ "เนกขมฺมวเสนา"ตีอาตีหิ สตฺตตี
 ปริยาเยตี อูปรจาจรสมาธิ วุตฺโต,

ผลจริยาตีความต่างกันอย่างไร ? ก็แม่ใน
 สมถพละ ทานกล่าวอุปรจาจรสมาธิโดย
 ปริยาย ๑ มีคำวา "ควบอำนาจเนกขัมมะ"

^๑ ฉ. อนุปัสสนาวสาเน. ^๒ ฉ. เวทิตพพ. ^๓ ฉ. ปจฺมชฺฌานาตีตี.

เปยุยาลวิตถารโต "ปจฺมชฺฌาน-
วเสนา"ติอาทีหิ สมสฺตตฺตียา วาเรหิ
ยถาโยคํ อปฺปนุปลจารสมาธิ วุตฺโต,
สมาธิจฺริยา ยปิ "ปจฺม ฌานนุ"ติอาทีหิ
อฏฺฐหิ ปฺริยาเยหิ อปฺปนาสมาธิ วุตฺโต.

ปจฺมชฺฌานํ ปฏฺิลาภตฺถายาติอาทีหิ อฏฺฐหิ
ปฺริยาเยหิ อฺปลจารสมาธิ วุตฺโตติ
อภยตฺถาปิ อปฺปนุปลจารสมาธิเยว
วุตฺโต. เอวํ สนฺเตปิ อภมฺปิยญฺ เจน
พลานิ วสีภาวญฺ เจน จฺริยาติ
เวทิตพฺพา.

วิปฺสฺสนาพลํ ปน สฺตตฺต อณฺุปลฺสนาว
"วิปฺสฺสนาพลนุ"ติ วุตฺตา, ญาณจฺริยา ย
สฺตตฺต จ อณฺุปลฺสนา วุตฺตา,
วิวฏฺฏนฺานุปลฺสนาทโย นว จ
วิเสเสตฺวา วุตฺตา. อิทํ เนสํ

เป็นต้น, ท่านกล่าวอัปนาสมาธิและ
อุปลจารสมาธิตามสมควรโดยวาระ ๑๐ ถวน
มีคำว่า "ด้วยอำนาจปฐมฌาน" เป็นต้น
โดยพิสดารแห่งไปยาล, แม้ในสมาธิจริยา
ท่านก็กล่าวอัปนาสมาธิโดยปริยาย ๘ มี
คำว่า "ปฐมฌาน" เป็นต้น.

ท่านกล่าวอุปลจารสมาธิโดยปริยาย ๘ มีคำว่า
เพื่อประโยชน์แก่การใดเฉพาะ ซึ่งปฐมฌาน
เป็นต้น เพราะฉะนั้น ท่านกล่าวอัปนา-
สมาธิและอุปลจารสมาธินั้นเอง แม้ในที่ ๒
แห่ง. แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ก็พึงทราบ ชื่อว่า
ผละ ด้วยอรรถว่า อันธรรมอะไร ๆ พึงให้
หวั่นไหวไม่ได้ ชื่อว่าเป็นจริยา ด้วยอรรถว่า
เป็นวสี.

ส่วนในวิปัสสนาผละ อณฺุปลฺสนา ๑ นั้นเอง
ท่านเรียกว่า "วิปัสสนาผละ", ในญาณจริยา
ท่านกล่าวถึงอณฺุปลฺสนาทั้ง ๑, และกล่าวให้
ต่างออกไปเป็น ๘ มีวิวฏฺฏนฺานุปลฺสนาเป็นต้น.
ผลจฺริยาเหล่านั้นมีความต่างกันดังนี้.

ร.ต.กระแสร กังคานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นาคคตฺ. สคตฺ อนุปัสสนา ปน
อกมุขปิฎกเจณ พลานิ วสีภาวภูเจณ
จริยาติ เวทิตพพา.

"วสีภาวตา ปรุณา"^๑ เอกุถ
วคฺคตวสีโย วิสฺสชฺเชตฺ วสีติ ปรุจ
วสีโยติ อิตฺถิลิงคโวหารเณ วคฺคตฺ.
วโส เอว วสีติ วคฺคตฺ โหติ. ปุน
บุคฺคลาธิฏฺฐานาย เทสํนาย ตา วสีโย
วิสฺสชฺเชนฺโต อาวชฺชนาวสีติอาทิมาห.
อาวชฺชนาย วโส อาวชฺชนาวโส,
โส อสฺส อคฺคิตฺติ อาวชฺชนาวสี. เอเสว
นโย เสเสสุ.

ก็อนุปัสสนา ๑ ฟังทราบว่าเป็นผล
ควยอรรถว่า อรรถอะไร ๆ ให้อันไหน
ไม่ได้ ชื่อว่าเป็นจริยา ควยอรรถว่าเป็นวสี.

เพื่อจะวิสันาวสี ที่ท่านกล่าวไว้ใน
คำว่า "ปรุณาในความเป็นผู้มีความชำนาญ"
ดังนั้น ท่านจึงกล่าวโดยโวหารแห่งอิตถิลิงค
ว่า วสีติ ปรุจ วสีโย (คำว่า วสี ความว่า
วสีมี ๕ ประการ). เมื่ออธิบายว่า วโส
นั้นแหละเป็นวสี. เมื่อวิสันาวสีเหล่านั้น
ควยเทศนาเป็นบุคฺคลาธิษฐานอีก จึงกล่าว
คำว่า อาวชฺชนาวสี ดังนั้นเป็นต้น. ความ
ชำนาญในการนี้ ชื่อว่า อาวชฺชนาวโส
(ความชำนาญในการนี้), ความชำนาญใน
การนี้ นั้น มีอยู่แก่สมบัตติลาภบุคคลนั้น
เหตุนี้ สมบัตติลาภบุคคลนั้น ชื่อว่า
อาวชฺชนาวสี (แปลว่า มีความชำนาญใน
การนี้). ในบทที่เหลือ ก็เช่นนี้เหมือนกัน.

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๔, (ภูมิพโลภิกขุ ๑/๖).

ปจฺมํ ฌานํ ยตฺถิจฺจนฺตึ ยตฺถ ยตฺถ
 ปเทเส อิจฺฉติ คาเม วา อรญฺเณ
 วา, ตตฺถ ตตฺถ อาวชฺชติ. ยตฺถิจฺจนฺตึ
 ยทา ยทา กाले สิตฺกाले วา
 อุฏฺฐกาเล วา, ตทา ตทา อ้าวชฺชติ.
 อถวา ยํ ยํ ปจฺมํ ฌานํ อิจฺฉติ
 ปจฺวิกฺสิณารมฺมณํ วา เสสํารมฺมณํ
 วา, ตํ ตํ อ้าวชฺชติ.

บทว่า ปจฺมํ ฌานํ ยตฺถิจฺจนฺตึ ความว่า
 สมาบัติตลาภี ย่อมปรารถนาในสถานที่ใด ๆ
 คือในบ้านก็ตาม ในป่าก็ตาม, ก็ย่อมนึกได้
 ในสถานที่นั้น ๆ. บทว่า ยตฺถิจฺจนฺตึ ความว่า
 ย่อมปรารถนาในกาลใด ๆ คือในเวลาเย็น
 ก็ตาม ในเวลาร้อนก็ตาม, ก็ย่อมนึกได้ใน
 กาลนั้น ๆ. อีกอย่างหนึ่ง ย่อมปรารถนา
 ปฐมฌานใด ๆ อันมีปฐวิกสิณเป็นอารมณ์ก็ตาม
 มีกสิณที่เหลือเป็นอารมณ์ก็ตาม, ย่อมนึก
 ปฐมฌานนั้น ๆ ได้.

เอเกกฺกสิณารมฺมณสฺสาปี ฌานสฺส
 วสิตานํ วุตฺตตฺตา ปุริมโยชนาเยว
 สุนฺทรตรา. ยาวตฺถิจฺจนฺตึ ยาวตํ
 กาลํ อิจฺฉติ อจฺจราสงฺฆาตมตฺตํ วา
 สตฺตทาหํ วา, ตาวตํ กาลํ อ้าวชฺชติ.
อ้าวชฺชชานายาติ มโนทวาราวชฺชชานาย.
ทนฺธายิตตฺตฺตฺตฺตฺ อวสวตฺตฺติภาโว,
 อลสฺภาโว วา.

คำประกอบความแรกนั้นแหละดีกว่า เพราะ
 ท่านกล่าวถึงความเป็นผู้มี ความชำนาญ ฌาน
 แม้มีกสิณแต่ละอย่าง ๆ เป็นอารมณ์. บทว่า
ยาวตฺถิจฺจนฺตึ ความว่า ย่อมปรารถนาตลอดกาล
 เท่าใด คือชั่วลัดนิ้วมือเดียว หรือตลอด
 สัปดาห์, ย่อมนึกตลอดกาลเท่านั้นได้. บทว่า
อ้าวชฺชชานาย ซึ่งแปลว่า ในการนึกคือใน
 มโนทวาราวชฺชชานะ. บทว่า ทนฺธายิตตฺตฺ
 (ความเนิ่นช้า) ใดแก่ ภาวะที่ไม่เป็นไปใน
 อำนาจ, หรือภาวะที่เกียจคร้าน.

สมาปชชตีติ ปฏิปชชติ, อปุเปตีติ บพว่า สมาปชชติ (ยอมเข้า) ความว่ายยอม
 อตุโถ. อธิฏจาตีติ อนฺโตตสมาปตฺตียํ ปฏิบัติ, อธิบายว่า ยอมแนบแน่น. บพว่า
 อธิกํ กตฺวา ติฏฺฐติ. วุฏฺฐานวสียํ อธิฏจати (อธิษฐาน) คือยอมตั้งอยู่กระทำ
ปรหมํ ฌานนติ นิสฺสํกตฺเต. ให้ยิ่งภายในสมาบัติ. บพว่า ปรหมํ ฌานํ ใน
 อุปโยควจฺนํ, ปรมชฺฌานาติ อตุโถ. วุฏฺฐานวสียํ เป็นเหตุยิวักตฺตฺลลงในอรรถแห่ง
ปัจจเวกขตีติ ปัจจเวกฺขณชวเนหิ ปัญจมีวักตติ, ความว่า จากปฐมฌาน.
 นีวตฺติตฺตฺวา ปสฺสตี. อยเมตฺถ บพว่า ปัจจเวกขตี (พิจารณา) ความว่า
 ปาฬิวณฺณา. ยอนดูควยปัจจเวกขณชวณะ. พรรณนาตาม
 พระบาลีในอธิการนี้เท่านั้น.

อัยํ ปน อตุถปฺปกาสนา : ส่วนการประกาศเนื้อความมีดังต่อไปนี้
 ปรมชฺฌานโต วุฏฺฐาย วิตกฺกํ นี้ : เมื่อสมาบัติลาภบุคคลออกจากปฐมฌาน
 อาวชชยโต ภวํกํ อุปฺจฺฉินฺทิตฺตฺวา นี้ถึงวิตก ในลำดับแห่งอวัชณะที่ตัดภวังค์
 ปวตฺตฺตาวชฺชานนฺตรํ วิตกฺการมฺมณาเนว เป็นไป ชวณะอันมีวิตกเป็นอารมณ์นั้นเที่ยว
 จตฺตาริ ปญฺจ วา ชวานานิ ชวนติ, ยอมแล่นไป ๕ หรือ ๕ ขณะ, ต่อจากนั้นเป็น
 ตโต เทว ภวํกานิ, ตโต ปุน ภวังค์ ๒ ขณะ, ต่อจากนั้นเป็นอวัชณะอันมี
 วิจารารมฺมณํ อาวชฺชนํ วุตฺตนเยเนว วิจารเป็นอารมณ์ เป็นชวณะโดยนัยที่กล่าว
 ชวานานีติ เอวํ ปญฺจสุ ฌานจฺเจสุ ยทา แล่นนั้นแหละอีก สมาบัติลาภบุคคลยอม
 นีรนฺตรํ จิตฺตํ เปเสตฺถ สกฺโกติ, สามารถส่งจิตไปไมขาดสาย ในองค์ฌาน
 อถสฺส อาวชฺชนวสียํ สิหฺฐาว โหติ. ทั้ง ๕ ตั้งที่กล่าวมานี้ในกาลใด, ในกาลนั้น

คุณทรงศักดิ์ คิวนารถ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อัย ปน มตฺถกปฺปตฺตา วสี ภควโต
 ยมกปาฎิหาริเยว ลพฺภติ. อิตฺ ปรี
 สีมฺตรา อาวชฺชนวสี นาม นตฺถิ.
 อญฺเณสํ ปน อนฺตรนฺตรรา ภวฺจฺควาเร
 คณฺนา นตฺถิ.

มหาโมคคัลลานตฺเถรสฺส นนฺโทปนนฺท-
 ทมเน วิย สีมํ สฺมาปตฺติสฺมาปชฺชน-
 สมตฺถตา สฺมาปชฺชนวสี นาม.
 อจฺจรามตฺตํ วา ทสฺจจฺจรามตฺตํ วา ขณฺ
 สฺมาปตฺติ จเปตฺถํ สฺมตฺถตา อธิฏฺฐานวสี
 นาม. ตเถว ตโต ลหุํ ฐฏฺฐาน-
 สมตฺถตา ฐฏฺฐานวสี นาม.

ปจฺจเวกฺขณวสี ปน อาวชฺชนวสียา
 เอว วุตฺตา. ปจฺจเวกฺขณชฺวนาเนว
 หิ ตตฺถ อาวชฺชนานนฺตรานีติ. อิติ

อาวชฺชนวสี ย่อมเป็นอันสำเร็จที่เกี่ยวแก่
 สมาบัติลาภบุคคลนั้น. ก็ว่าอันถึงยอคนีย่อม
 ไต่เฉพาะในยมกปาฎิหาริยะของพระผู้มีพระ-
 ภาคเจาเท่านั้น. ชื่อว่าอ่าวชฺชนวสีที่จะเร็ว
 ยิ่งไปกว่านี้ไม่มี. ก็การนับในวาระแห่ง
 ภวังค์ ในระหว่าง ๆ ของสมาบัติลาภบุคคล
 เหล่าอื่นไม่มี.

ความเป็นผู้สามารถในการเข้าสมาบัติอย่าง
 เร็ว เหมือนในการที่พระมหาโมคคัลลาน-
 เถระ ทรมาณนันทโพนันทนาคราช ชื่อว่า
 สฺมาปชฺชนวสี. ความเป็นผู้สามารถจะตั้ง
 สมาบัติไว้นอกขณะชั่วลัดนิ้วมือเดียวหรือชั่ว
 ๑๐ ลัดนิ้วมือชื่อว่าอธิฏฐานวสี. ความเป็นผู้
 สามารถออกเร็วพลันจากสมาบัตินั้นอย่างนั้น
 เหมือนกัน ชื่อว่าฐฏฐานวสี.

ส่วนปัจเจกขณวสี ขาพเข้าไต่กลาวแล้วใน
 อ่าวชฺชนวสีนั้นแหละ. ก็ปัจเจกขณชฺวนะ
 นั้นแล มีในลำดับแห่งอ่าวชฺชนะในสมาบัตินั้น.

คุณทรงศักดิ์ คิวনারถ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อวชชนาวาสี^๑ สิหุทาย ปัจจเวกขณา-
วสี สิหุตา โหติ, อธิฏฐานวาสียา จ
สิหุทาย วุฏฐานวสี สิหุตา โหติ.

เอว สนุเตปิ "อัย ปน มตฺถกปฺปตฺตา
วสี ภควโต ยมกปาฏิหาริเยว ลพฺภตี"^๒ติ
วตฺตตฺตา ปาฏิหาริยกา เล ฌานจฺก-
ปัจจเวกขณานิ อภาวโต นานาวิธ-
วณฺณาทินิมฺมานสุส นานากสิณวเสน
อิชฺฌนโต คํคํกสิณารมฺมณํ ฌานํ
สมาปชฺชิตุกามสุส ยถารุจี ลหุํ ตสฺมี
กสิเณ วตฺตตนเยน อวชฺชน-
ปวตฺตตนสมตฺถตา อวชฺชนาวสี,
ตทาวชฺชนวิถิยํเยว ตสฺส ฌานสุส
อปฺปนาสมตฺถตา^๒ สมาปชฺชนาวสี.

เมื่ออวชชนาวาสีสำเร็จแล้ว ปัจจเวกขณวสีย่อม
เป็นอันสำเร็จแล้ว, และเมื่ออธิฏฐานวสี
สำเร็จแล้ว วุฏฐานวสีก็ย่อมเป็นอันสำเร็จ
แล้วด้วยประการฉะนี้.

แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ ความเป็นผู้สามารถใน
การยังอวชชนะให้เป็นไปตามนัยที่กล่าวแล้ว
ในกสิณนั้นอย่างรวดเร็วตามชอบใจของสมาบัติ-
ลาภบุคคลผู้ใครจะเข้าฌานซึ่งมีกสิณนั้น ๆ
เป็นอารมณ์ เพราะสำเร็จด้วยอำนาจกสิณ
ต่าง ๆ แห่งการเนรมิตวรรณะมีอย่างต่างๆ
เป็นต้น ชื่อว่า อวชชนาวาสี เพราะไม่มีการ
พิจารณาองค์ฌานในเวลาปาฏิหาริย์ เพราะ
ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วว่า "กวีสันถึง
ยอดนี้ ย่อมได้เฉพาะในยมกปาฏิหาริย์ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้น" ดังนี้, ความเป็น
ผู้สามารถในการทำฌานนั้นให้แนบแน่น ใน
อวชชวินีตินั้นแหละ ชื่อว่าสมาปชชนาวาสี.

^๑ ฉ. อวชชชนาวาสียา.

^๒ ฉ. อปฺปนาสมตฺถตาสมาปชฺชนสมตฺถตา.

วีย ปุณ ฌาโนกุกมเน สติปิ อธิฏจาน-
 วสีเขว นาม, ยถา ปริจุเจเทน
 วุญจิตสุส ปน วุญจาเนเขว อธิฏจาเน
 สติปิ วุญจानวสี นาม โหตีติ อัย
 เตส วิเสโส.

นิโรธสมาปตฺติยา วิภาวนคฺคํ ปน
 อิทํ ปญฺหากมฺม "กา นิโรธสมาปตฺติ,
 เก ตํ สมาปชฺชนตฺติ, เก น
 สมาปชฺชนตฺติ, กตฺถ สมาปชฺชนตฺติ, กสฺมา
 สมาปชฺชนตฺติ, กถญฺจสุสา สมาปชฺชน
 โหตี, กถํ จานํ, กถํ วุญจานํ,
 วุญจิตสุส กิณฺนิณฺนํ จิตฺตํ โหตี, มตฺสุส
 จ สมาปนฺนสุส จ โโก วิเสโส,
 นิโรธสมาปตฺติ ก็ สงฺขตา อสงฺขตา
 โลกิยา โลกุตฺตรตา นิปฺพนฺนา
 อนิปฺพนฺนา"ติ ?

ฉานอีกครั้งหนึ่งมีอยู่ ก็ชื่อว่าอธิฏฐานวสี
 นั้นเอง เหมือนในการที่บุคคลผู้พ้นจากความ
 หลับแล้ว ก้าวลงสู่ความหลับอีกครั้งหนึ่ง,
 แต่เมื่อสมาบัติลาภบุคคลออกแล้วตามกำหนด
 แม้เมื่อการอธิษฐานในการออกนั้นเอง มีอยู่
 ก็ชื่อว่าเป็นวุญฐานวสี เท่าที่กล่าวมานี้เป็น
 ความต่างกันของสมาบัติลาภบุคคลเหล่านั้น.

อนึ่ง เพื่อจะทำนิโรธสมาบัติให้แจ่ม-
 แจง จึงตั้งปัญหาไว้ดังต่อไปนี้ "อะไรชื่อว่า
 นิโรธสมาบัติ, ใครเข้านิโรธสมาบัตินั้น,
 ใครเข้าไม่ได้, เข้าที่ไหน, เข้าเพราะ
 เหตุไร, การเข้านิโรธสมาบัตินั้นเป็น
 อย่างไร, การตั้งอยู่เป็นอย่างไร, การ
 ออกเป็นอย่างไร, ทานผู้ออกแล้วมีจิตน้อม-
 ไปสู่อะไร, คนตายกับผู้เข้าสมาบัติต่างกัน
 อย่างไร, นิโรธสมาบัติเป็นสังขตะหรือเป็น
 อสังขตะ เป็นโลกิยะ หรือเป็นโลกุตระ
 เป็นนิปผันนะ (สำเร็จแล้ว) หรือเป็น
 อนิปผันนะ (ไม่สำเร็จแล้ว)" ?

คุณทรงศักดิ์ ศิวนารถ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตถ กา นิโรธสมาปตตี ?
 ยา อนุพุพพนิโรธวเสน จิตตเจตสิกานัน
ธมมานัน อปฺปวตฺติ.

เก กั สมาปชฺชนตี, เก น
สมาปชฺชนตี ? สพฺเพปิ ปฺนุชฺชนา
โสตาปนฺนสภทาคามิโน สฺกฺขวิปสฺสกา
จ อนาคามิอรหนฺโต น สมาปชฺชนตี,
อภฺจสมาปตฺติลาภิโน ปน อนาคามิโน
จ ชฺเฌาสวา จ สมาปชฺชนตี.

กตถ สมาปชฺชนตี ? ปญฺจ-
โวการภเว. กสฺมา ? อนุพุพ-
สมาปตฺติสพฺภาวโต. จตุโวการภเว ปน
ปจฺมชฺฌานาถีนัน อุปฺปตฺติเยว นตฺถิ,
ตสฺมา น สฺกฺกา ตตถ สมาปชฺชิตฺ.

กสฺมา สมาปชฺชนตี ? สงฺขารานัน
ปวตฺติเก เท อุกฺกณฺณจิตฺวา " ทิจฺจ เจว
ธมฺเม อจิตฺตกา หุตฺวา นิโรธัน นิพฺพานัน

ในปัญหาที่ตั้งไว้นั้น ปัญหาว่า อะไร
ชื่อนิโรธสมาบัติ ? ตอบว่า ความไม่เป็น
 ไปแห่งจิตและเจตสิกธรรม ด้วยอำนาจการ
 ดับโดยลำดับ ชื่อนิโรธสมาบัติ.

ปัญหาว่า ใคร เข้านิโรธสมาบัตินั้นได้,
ใคร เข้าไม่ได้ ? ตอบว่า ปุณฺชน พระ
 โสตาบัน พระสภทาคามีและพระอนาคามี
 พระอรหันต์ที่เป็นสฺกฺขวิปสฺสกะทั้งหมด เข้า
 ไม่ได้, ส่วนพระอนาคามีและพระชฺเฌาสพ
 ผู้ได้สมาบัติ ๘ ย่อมเข้าได้.

ปัญหาว่า เขาที่ไหน ? ตอบว่า เขา
 ในปัญฺจโวการภพ. เพราะเหตุใด ? เพราะ
 มีสมาบัติโดยลำดับ. ส่วนในจตุโวการภพ
 ไม่มีการเกิดขึ้นแห่งปฐมฌานเป็นต้น อีกทั้ง
 เดียว, เพราะฉะนั้น จึงไม่อาจจะเข้าใน
 จตุโวการภพนั้น.

ปัญหาว่า เขา เพราะเหตุไร ? ตอบว่า
 ท่านเหล่านั้นเปื้อนหายในความตางแห่งความ
 เป็นไปของสังขารทั้งหลาย เข้าสมาบัติด้วย

คุณทรงศักดิ์ สิวินารถ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปตฺวา สุขํ วิทริสฺสามา"ติ สมาปชฺชนฺติ.

หมายใจว่า "เราก็คงเป็นผู้ไม่มีจิตถึงนิโรธ
คือนิพพานแล้วอยู่เป็นสุขในทิวธรรมนี้แหละ"
ดังนี้.

กถณฺจสฺสา สมาปชฺชนํ โหตีติ ?

ปัญหาว่า การเข้านิโรธสมาบัตินั้นเป็น

สมถวิปัสสนาวเสน อุตฺตสกุทฺตฺวา
กตปุพฺพกิจฺจสฺส เวนสญฺญานาสญฺญาตณฺนํ
นิโรธยโต เอวมสฺสา สมาปชฺชนํ โหตี.

อย่างไร ? ตอบว่า สำหรับท่านผู้กล่าว
ไปถวายอำนาจแห่งสมถะและวิปัสสนา มีบุพกิจ
อันกระทำแล้วยังแนวสัญญาสนาสนญาณายตนะให้
ดับ การเข้านิโรธสมาบัติเป็นดังนี้.

โย หิ สมถวเสนเนว อุตฺตสกุทฺติ, โส
เวนสญฺญานาสญฺญาตณฺนํสมาปคฺติ ปตฺวา
ติฏฺฐติ. โย วิปัสสนาวเสนเนว
อุตฺตสกุทฺติ, โส ผลสมาปคฺติ ปตฺวา
ติฏฺฐติ. โย ปน อุกยวเสน อุตฺตสกุทฺตฺวา
เวนสญฺญานาสญฺญาตณฺนํ นิโรธติ,
โส คํ สมาปชฺชตีติ อยเมตฺถ
สงฺเขโป.

ก็ในอธิการนี้มีความย่อ ดังนี้ ท่านผู้ใดกล่าว-
หน้าไป ถวายอำนาจแห่งสมถะอย่างเดียว,
ท่านผู้นั้น ถึงแนวสัญญาสนาสนญาณายตนะสมาบัติ
แล้ว ย่อมหยุดอยู่. ท่านผู้ใดกล่าวหน้าไปถวาย
อำนาจแห่งวิปัสสนา, ท่านผู้นั้นถึงผลสมาบัติ
แล้ว ย่อมหยุดอยู่. ส่วนท่านผู้ใดกล่าวหน้าไป
ถวายอำนาจแห่งสมถะ และวิปัสสนาทั้ง ๒
ย่อมยังแนวสัญญาสนาสนญาณายตนะให้ดับ, ท่าน
ผู้นั้นยอมเข้าถึงนิโรธสมาบัติ.

อโย ปน วิตุถาโร : อิท ภิกุชฺ
นิโรธํ สมาปชฺชิตฺตฺกาโม กตฺมคฺตฺตฺกฺจฺโจ

ส่วนความพิสดารมีดังนี้ : ภิกุชฺในพระ-
ศาสนานี้ ประสงค์จะเข้านิโรธกระทำกตกิจ

คุณทรงศักดิ์ คีวนารณ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สุโธตหตุตปาโท วิวิตเต โอภาเส
 สุปณฺณตุเต อาสเน นิสีหติ ปลฺลงฺกั
 อากุชิตฺวา อุชฺฐิ กายํ ปณฺิธาย-ปริมุขํ
 สตี อุปฺภูจเปตฺวา, โส ปจฺมชฺฌานํ
 สฺมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฏาย ตตฺถ สงฺขารे
 อนิจฺจโต ทุกฺขโต อนตฺตโต วิปสฺสตี.

วิปสฺสนา ปเนสา ทิวิธา โหติ สงฺขาร-
 ปริกฺคณฺ्हณฺกวิปสฺสนา ผลสฺมาปตฺติ-
 วิปสฺสนา นิโรธสฺมาปตฺติวิปสฺสนาติ.
 ตตฺถ สงฺขารปริกฺคณฺ्हณฺกวิปสฺสนา มนฺทา
 วา โหตุ ติกฺขา วา, มคฺคสฺส ปทฺฐจानํ
 โหติเยว. ผลสฺมาปตฺติวิปสฺสนา ติกฺขา
 ววฺภูติ มคฺคภาวนาสทิสสา.

นิโรธสฺมาปตฺติวิปสฺสนา ปน นาคิมฺนทา
 นาคิติกฺขา ววฺภูติ. ตสฺมา เอส
 นาคิมฺนทาย นาคิติกฺขาย วิปสฺसनาย
 เต สงฺขารे วิปสฺสตี, ตโต

เสร็จแล้วมีมือและเท้าอันล้างดีแล้ว นั่งบน
 อาสนะที่ปูลาดไว้ดีแล้วในโอกาสอันสงัด ภู
 บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติมั่นเฉพาะหน้า,
 ภิกษุนี้เข้าปฐมฌานออกแล้ว พิจารณาเห็น
 สังขารโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์
 เป็นอนัตตา ณ ที่นั้น.

กัวิปสฺสนานี้มี ๓ อย่าง คือ สังขารปริกคณฺ्हณ-
 วิปสฺสนา (วิปสฺสนาที่กำหนดสังขาร) ๑ ผล-
 สฺมาปตฺติวิปสฺสนา (วิปสฺสนาในผลสฺมาปตฺติ) ๑
 นิโรธสฺมาปตฺติวิปสฺสนา (วิปสฺสนาในนิโรธ-
 สฺมาปตฺติ) ๑. ในวิปสฺสนาทั้ง ๓ นั้นวิปสฺสนา
 ที่กำหนดสังขาร จะเป็นอย่างอ่อนหรืออย่าง
 แกก่ลาก็ตาม, ย่อมเป็นปทํฐฐานของมรรค
 ที่เดียว. วิปสฺสนาในผลสฺมาปตฺติอย่างกล่า
 เทานั้นเป็นเช่นกับมรรคภาวนาจึงควร.

ส่วนวิปสฺสนาในนิโรธสฺมาปตฺติไม่อ่อนนัก ไม่
 แกก่ล่านักจึงควร. เพราะฉะนั้น ภิกษุนี้จึง
 พิจารณาเห็นสังขารเหล่านั้น ด้วยวิปสฺสนาที่
 ไม่อ่อนนักไม่กล่านัก, ต่อจากนั้นเข้าทุติยฌาน

คุณทรงศักดิ์ คีวนารถ
 สร้างคณฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา